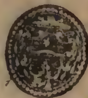
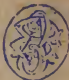
ONVPHRII
PANVINII. VERONENSIS AVGVSTINIANI
REIPVBLICAE. ROMANAE COMMENTARIORVM LIBRI. TRES

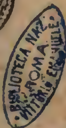
Recogniti, & indicibus aucti

Accesserunt in hac editione SEX. IVLII. FRONTINI COMMENTARII. DE AQVAEDVCTIBVS ET. COLONIIS: *Itemque alia Veterum Scriptorum, quorum seriem decima pagella indicabit*

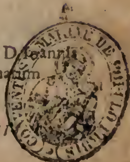

PARISIIS,

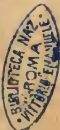
Apud Egidium & Nicolaum Gillios, via D. Ioannis Lateranensis, sub signo trium coronarum.

M.D.LXXXVIII.

IMP. CAESARI. FERDINANDO
AVSTRIO. PIO. FELICI
PERPETVO. AVGVSTO
ONVPHRIVS. PANVINIVS. VERONENSIS
FRATER. EREMITA
AVGVSTINIANVS. S. P.D.

VID caussae sit Ferdinande Auguste, cur vt quaeque ars maxima, maximeque laudanda sit, ita maximo sui studio omniũ hominũ mentes inflãmet, & iure quaeri, & quaesitum haud difficile a nobis inueniri fortasse poterit. Etenim quum nõ solum in iis rebus, quae a natura procreatae, sed etiam in his quae ab hominibus gestae sunt, veritatem ipsam exquirere difficile sit, difficillimum autẽ quidque constantissimo omnium hominum testimonio gloriosissimũ habeatur, quid est, quod miremur ad honestissimas artes huius laudis cupiditate plurimos quottidie homines incitari? Adde quod quum in his disciplinis tantum ad dignitatem praesidij constitutum esse illi intelligant, non mediocre in ijsdem ad vtilitatem etiam positum esse momentum, quod ea vix ab honestate sciungi possit, existimant. Quae igitur studia incre-

dibilis ſpes gloriae, ac non minima commodorũ expectatio excitauit, ea deinde aemulatio, ac quaedam etiam principatus cupido confirmauit. Siquidem hoc homini a natura tributum eſt, vt quocunque in ſtudio elaborarit, is in eo, modo libero, atq; ingenuo animo ſit, ſe longe antecellere ceteris velit. Itaq; non modo in his praeclaris doctrinae ſtudiis nobis primas ingenij cupidiſſime vindicamus, ſed in rebus etiã bellicis periculorum quoque nobis, ſi ita res tulerit, principatũ depoſcimus Atque haec vna res hoc tempore bonarũ litterarũ ſtudia, quum iam pridẽ afflicta erexit, tũ etiam erecta corroborauit: quũ multi interea ſeſe ad ea celebranda, rerũ omnium quae maiores ſuos oppreſſerat expulſa barbarie, conuertiſſent, atque veritatis indagãdae ſtudio, noua ipſi ſemper aliquas inferre ſentẽtias ſtuduiſſent, alienas vero, vt res poſtulabat ipſa, repudiaſſent. Quam ob rem eorũ ingenio, quantum ad antiquã litterarum gloriam progreſſus factus ſit, nemo eſt tam ignarus rerũ, qui non facile etiã, me tacẽte perſpiciat. Hoc in aliis diſciplinis noſtra, aut patrũ memoria factum; vt ab excellentibus ingenio viris, qui eiuſmodi ſtudia coluerũt, multae incognitae artes inuentae, multae ex antiquitatis tenebris erutae, atque in lucẽ productae ſint; mo-

do autē in antiquitatis Romanae ſtudio fieri coeptum videmus. Quod quidem ad illuſtrandum, quã multi praeclaro ingenio praediti viri, his decem annis ſe contulerint, quãtum eorum induſtria ſubleuarint, difficile dictu eſt. Horum igitur & ego praeclaro exēplo adductus, non gloriae, cui quidem in tãta ſingularium virorum copia vix locum eſſe poſſe videbam, incenſus ſtudio, ſed incredibili rerum Romanarum, quibus ab ineunte adoleſcentia deditus fui, cupiditate quadam inflammatus, ad huius me excellentis, liberaliſque doctrinae ſtudium applicui. Itaque quum in magiſtratuum & triumphorũ Romanorum Faſtis digerendis ſummopere aliquot annis ante laborarem, ad eum laborem hunc quoque mihi non inutilem, vt ſperabam, adiungendũ eſſe exiſtimaui, in quo breuem reip. Romanae à multis quidem tractatae, non tamen ita ab omnibus explicatae deſcriptionem, tribus libris comprehenderē. Vno enim labore, & res praeclare geſtas, & earundem auctores colligebam. Faſtis publicatis, nunc quo ab antiquitatis ſtudioſis maiorem gratiã ineam, hos ipſos tres libros, quos etiam eodem fere tempore expleui, in lucem edere conſtitui; quorum primo priſcae vrbis imaginem, ideſt vetuſta aedificia, ſum

complexus: vrbisque originem, situm, pomerium, portas, vias, montes, & postremo regiones breuissime digessi; altero ciuitatis rationem, id est populi Romani publica tā sacra, quam profana instituta collegi; tertio imperium ipsum extra vrbem vniuersum explicui. Me autem, vt hoc facerem illa res praecipue adduxit, quod Romanam antiquitatē, quam merito omnes gentes tantopere admiratae sunt, me subleuaturum esse maxime arbitrabar, quum nihil ex his quae alij scripserunt praetermitterem; multa ab aliis praeterita adderem; & non pauca quae hi praue, aut obscure scripserunt, emendatius, atque apertius traderem. Libro constituto, quum diu cogitassem, sub cuius praecipue nōcupatione cum in lucem ederem, dubiusque aliquādo fuissem, in eam postremo deueni sententiam, vt vnius potissimū mihi nomen deligerē, quod diutissime & viuere, & florere posse mihi persuaderem, cuius beneficio liber ipse ornamentum, splendorem, & si fieri posset, aeternitatem cōsequi valeret. In quibus mihi cogitationibus versanti, Maiestatem tuam huius potissimum operis patronum deligendā esse existimaui. Quod cur facerem, multas omnino caussas habui: quarū praecipua, quod imperij Romani breuiarium, non nisi

imperatori Romano dicari oportere duxi. Lux enim quaedam orbi terrarum affulſiſſe viſa eſt, quum percrebuit Maieſtatem tuam in pientiſſimi omniumque ſaeculorum memoria digni fratris tui Caroli Auguſti abdicantis locum, ſumma omnium voluntate, incredibilique plauſu, ad ſupremum imperij faſtigium euectam eſſe. Quo exoptatiſſimo nuntio orbis terrarum recreari viſus eſt, cui humanitas, beneficentia, animi magnitudo, iuſtitia, religio, & excellentes in omni genere virtutes tuae cognitae ſunt, & perſpectae: qui litteris omni tẽpore a tua Maieſtate cultis praemia ampliſſima futura eſſe cõſideret. Tibi enim ſummam iuuandi humanum genus voluntatem, & maximam cum voluntate deus tribuit facultatem. Quare quum nihil exoptatius mihi contingere potuiſſet, exiſtimaui me neminem conuenientius deligere poſſe, quam Maieſtatem tuam, cui mea haec ingenij monumenta nuncuparem. Conſiderabam enim eum librum, qui veteris illius omniumque maximi Romani imperij geſta contineret, nulli praeterea magis cõuenire potuiſſe, quam ei qui eidem imperio dei voluntate praefectus eſſet. Qui hoc praeſertim tempore ad ſupremae iſtius dignitatis apicem euectae, tanquam gratulatum ad-

ueniret. Cuius lectioni, si quandoque a grauissimis tanti imperij curis animus paulisper auocatus vacare poterit, minime vereor, quin Maiestas tua, quam veterum monumētorum studiosissimam esse ab Antonio Augustino, & Martino Gusmano viris sanctissimis, iisdemque eruditissimis accepi, voluptatem aliquam non percipiet, quum in iis multa vetustae purioris illius, sanctiorisque antiquitatis arcana euulgauerim, & in lucē produxerim. Quare Maiestatem tuam supplex oro, vt meum hoc audacius fortasse erga illā studium, in optimam partem accipiat, & benigno Augusti numinis tui nutu laborē hunc meum comprobet, sic enim me & maximum ex hac mea industria studium tulisse putabo, & ad maiores etiam res, quas iam dudum in manibus habeo, perficiendas vehementius incitabor

Venetiis Kal. Augusti ∞ D L V I I I

PRIVILEGII SVMMA

REGIS Priuilegio cautum est ne quis praeter Egidium Gillium Bibliopolam Paris. *Onuphrij Panuinij Veronensis fratris eremitae Augustiniani Reipublicae Romanae Comment. lib.* III. *emendatos, ac certis indicibus, & opusculis quibusdam partim antehac non excusis, partim notis recens illustratis auctos* intra sexennium ab editionis die numerandum imprimat, aut venales habeat. Qui secus faxit confiscatione librorum, & poena fisco regio exsoluenda mulctabitur, vt latius in Regio diplomate expressum est, Dato Parisius 4. Nouemb. Anni domini 1587.

Signato

COMPANT

IN LIB. I. *continetur*

IN II. LIB.

IN III. LIB.

In hac editione ob argumenti similitudinem accesserunt: Libro primo

Libro III.

Eiusdem Frontini de coloniis lib. nunquam editus

Legis Mamiliae, Rosciae, Allenae, Peducae capita quaedam

De agris assignatis & constitutionibus limitum

P. Vellei Paterculi ex lib. I. hist. Rom. Itemque Vlpiani & aliorum quae ad colonias P.R. pertinent, fragmenta

Sed & haec licet dubiae auctoritatis & fidej, antiquitatis tamen non omnino contemnendae, adiicere visum est

M. Porcij Catonis Originum lib. I

Q. Fabij Pictoris de aureo seculo & origine vrbis Romae lib. II

C. Sempronij de diuisione Italiae lib. I

Myrsili Lesbii de origine Italiae & Tyrrhenorum lib. II

IN. LIBRVM. PRIMVM
PRAEFATIO

MVLTOS tam nostra, & auorum, quam prisca aetate fuisse constat, qui vrbis Romae situm, aedificia, & imaginẽ litteris prodiderunt. Quorum scripta quum ego partim vetustate, vel consumpta, vel deformata, partim non omnino perfecta, nec satis diligẽter confecta animaduertissem, in eam opinionem veni, vt haec ipsa maiorẽ lucem desiderare existimarẽ. Quam his rebus hoc breui commentario, me afferre posse non diffidebam. Cuius antequã rationem reddam, omnes & veteres & recẽtiores scriptores enumerabo, quos integrae vrbis, vel eiusdem partium descriptionem litteris persequutos fuisse didicerim. Vetustissimus igitur omnium est M. Varro, qui de tribubus, de aedibus sacris, de ludis theatralibus, & scaenicis libros, qui interciderunt, scripsit. Neruae imperatoris tẽpore de aquaeductibus Romanis duos libros edidit. Sex. Iulius Frontinus v.c. & ab eodem Augusto aquarum curator creatus. Extat Aristidis Smyrnaei rhetoris, qui sub Hadriano Augusto vixit, de Romae laudibus oratio satis ieiuna. Atque hi carptim potius, quam in vniuersum, tantam rem tractarunt, quum vrbs florens & integra, aeternum eo statu mansura existimaretur. Verum quum & lapides, & metalla, quae omnium durissima sunt, quaeque vix

hominũ vis frangere poteſt (his enim praecipue vrbis ornamenta conſtabant)conſumi,& confici a vetuſtate,& quicquid ex partibus aliquãdo coiit,& cõcretum eſt, id eaſdem in partes aliquando dilabi ac diſſipari neceſſe eſſe,veteres illi animaduertiſsẽt;ſub Valentiniani maioris imperio,in quo vrbs hominum eius ſaeculi fatali ignauia, & negligentia, priſtinum ſplendorem amittere coeperat;fuere qui ex inſtituto accuratam eius deſcriptionẽ vicatim propemodum facerent,vt quod tempus conſumebat,ipſi litteris renouarent:quales fuerũt Sex.Rufus,&P.Victor;quorum monumenta tenebris vetuſtatis eruta, in hoc libro extremo ſuggeram. Qui quanam ratione hoc argumentum tractarint,infra demonſtrabo. Poſteos neminem lõgiſſimo temporum interuallo fuiſſe cognoui,qui de vrbe eodem,vel diuerſo exemplo quid litteris traderet, quum non ſolum antiquitatis ſtudium, ſed omnes artes liberales, optimaſque ſcientias,quas nuſquam magis quam in Italia honor aluerat,atq; auxerat, ea aetas afflixerit; qua Romani imperatores praecipua imperii ſede Byzantium tranſlata,Italiam barbaris nationibus diripiendam,ac deuaſtandam reliquerunt. Quo tempore vrbs non antiquum ſolum decus,ſed etiam imperium ipſum prorſus amiſit. Quod feliciſſimis auſpiciis ortum, laetiſſimis rerum ſucceſſibus auctum, viris clariſsimis, & fortiſſimis inſtructum,quorum conſiliis, & virtute ad ampliſsimum in terris faſtigium euectum fuit, legibus & inſtitutis publicis priuatiſque, deumque ſumma pietate celeberrimum,cõcidit tamen & omnino euerſum eſt, & vt quemadmodum id de toto

terrarum orbe triũphos rettulerat, sic nulla fere hodie in terris gens agat, aut egerit, quae non aut auitas iniurias, aut suas illi rependerit, vt demum mortales intelligant, nihil esse inconstantius, cladibus, ruinis, mutationibusque magis obnoxium, his ipsis rebus, quas tantopere tãquam aeternas miramur. Quare etiam illud factum est, vt breuissimo temporis interuallo vrbs ipsa, veterem splendorem, & faciẽ; deformis ipsa, incondita, & in parietinas, barbarorum immanitate, & temporis edacitate disiecta, omni ex parte amiserit. Vnde quum trecẽtis annis antea, quo tempore omnia iam obscurissima facta tenebris vetustatis oppressa erant; extitissent, qui veteres illius ruinas litteris illustrare voluissent, quae cum agnitionem sui omni ex parte perdiderant, in aniles fabulas, & meras nugas inciderunt. Ceterum centesimo post eos anno, Franciscus Petrarcha paulo certe meliori fato in epistolis suis vrbis ruinas deplorauit, potiusquam descripsit: acris enim vehementisq; ingenii vir, rei difficultatẽ primo statim in limine hærẽs, cognouit; quare mirari coepit, quae se ignorare intelligebat. Non lõgo tẽpore post, quum Latinae Graecaeq; linguae purior, syncoriorque vsus, quem perpetuae multorum annorum tenebrae, quasi nox quaedam obscurauerat prorsus, atque extinxerat, artesque ingenuae iacentes, barbarie pulsa renouari, & recreari coepissent, antiquitatis quoque studium paulatim excitatum est. Quare centesimo & vicesimo anno ante, primus omnium ex recẽtioribus, Blondus Flauius descriptionem vrbis ex instituto facere aggressus est. Qua in re id omnino fecit, quod in tanta re-

rum obſcuritate praeſtare potuit is, qui primus eam prouinciam ſuſcepiſſet. Vt enim nullam artem eodē tempore, & inuentam ſimul eſſe & abſolutam conſtat; nā omnes humili tenuique ab initio profectae, paulatim quaſi per gradus aſcendentes, ad id quod ſummum videtur eſſe perueniunt; ita hoc & in litteris accidit, maximeq; quibuſdā in rebus, quae eiuſmodi ſunt, vt ſemel atq; iterum deſcriptae, & auctae locupletari tamen, atque ornari deinde poſſint. Quo ex genere antiquitatis ſtudium eſt, quod a Blondo excitatum tenue a principio & obſcurum, nunc multorum doctorum hominum labore, ſtudio, atque induſtria longe clariſſimum factum eſt. Poſt Blondum Iulius Pomponius Laetus, Ioānes Tortellius, Carolus Poggius, eodem fere tempore; & iis poſteriores Raphael Volaterranus, Fabricius Varanus, & Franciſcus Albertinus ad hoc idem ſtudium animos ſuos contulerunt. Deinde patrum memoria, Andreas Fuluius multis libris carmine, & ſoluta oratione vrbem celebrauit. Poſt hos Bartholomeus Marlianus a ſuperiorum veſtigiis non diſcedens, & ipſe noſtra aetate vrbis topographiam accurate ſcripſit. Nouiſſime Benedictus Aegius, & Pyrrhus Ligorius antiquitatū omnium peritiſsimi vrbis ruinas explicandas & illuſtrandas ſuſceperunt. Hi, quamquam adhuc integra ingenii ſui monumenta nondum publicarint, quantum tamen ex diuturna eorundem familiaritate cognoui, omnes qui hactenus hoc argumētum tractarunt, longe poſt ſe reliquiſſe mihi viſi ſunt. Accuratiore enim diligentia antiquitatem omnem recōditā inueſtigarunt, & inuentam iudicarunt; veterumque

antiquariorum infinitos paene errores diligenter prudenterque animaduerterunt. A quibus ego multa me didicisse fateor, eorum quae primo hoc libro digessi. In quo vrbis originem, originis tempus, pomerium, vias, portas, colles, & regiones noua quadam scribendi ratione descripsi; atque hoc tempore in communem antiquitatis studiosorum gratiam publicaui. Post quem haud multo post commentarium ipsum edam, quem in XIIII. vrbis regiones a me descriptas feci; in quo sigillatim omnia examinabo, atque cur singula ita concinnauerim rationes, citatis veterum scriptorum testimoniis, reddam. Interim amice lector, hunc laborem boni consule, & aequo animo dum longe praestantiora adornem; his fruere

ONVPHRII. PANVINII VERONENSIS. FRATRIS EREMITAE. AVGVSTINIANI

Liber I

ANTIQVAE. VRBIS IMAGO

De iis, qui loca vbi Roma nunc est, ante vrbem conditam coluerunt

RIMOS omnium Siculos barbaros, gentem indigenam, Latium, & ea, in quibus post vrbs condita fuit, loca tenuisse, memoriae proditum est. Quae ante culta an inculta fuerint, incompertum. Eorum deinde partem primo, postea omnia, Siculis longo bello victis, atque demum in insulam Trinacriam, quae & Sicania dicebatur, exactis (a quibus postea Sicilia appellata fuit) occuparunt Aborigines. Qui quum prius vicatim, & sine moenibus passim in montibus habitarent, atque a finitimis nationibus vexari coepissent, complura oppida munierunt; omniaque longo tamen temporis interuallo, tandem obtinuerunt loca, quae in occidua Italiae parte, Apennino, mari Tyrreno, Liri, atque Tiberi amnibus clauduntur, semper Aborigines vocati, vsque ad belli Troiani tempora, quibus a Latino eorum rege, cum plerisque aliis gentibus, quas in patrij soli communionem acceperant, omnes Latini vocitari coepti,

Horum reges fuisse Ianum, Saturnum e Creta insula profugum, Picum, Faunum, & Latinum, quos posteri tanquam deos coluerũt, fama est. Aborigines autem, alij indigenas Italiae, & ideo quasi sine origine; alij errones, & sine certis sedibus vagos, quasi Aberrigines; alij Ligurum Vmbris confinium colonos (Ligures autem an Itali an Galli fuerint, incertum); alij & Romanorum doctissimi, vt M. Porcius Cato, & C. Sempronius, qui de conditoribus Italicarum vrbium scripsere, Graecos eos fuisse affirmant; qui multis ante Troianum bellum aetatibus, quas Dionysius XVII. fuisse, ex Antiocho Syracusano scriptum reliquit, hoc est annis CCCCLX. (septem enim & viginti annos, in singulas aetates coniicere solet) in Italiam, classe Ionio traiecto, venerunt.

Dionysius vero Halicarnasseus vetustissimorum scriptorum auctoritate ductus, eos primo Arcadas fuisse refert, qui Oenotro & Peucetio fratribus Lycaonis Arcadum regis filiis, ex genere Phoronei, ducibus, ex Arcadia in Italiam commigrarunt, quum agri paterni portio quae illis cõtigerat, non sufficeret. Nam quum Lycaoni duo & viginti filij fuissent, in totidem quoque partes diuidere paternum imperium oportebat. Ex iis autem Peucetius eam Apuliae partem occupauit, quae Iapygia dicebatur, a quo etiam ij populi Peucetij dicti. Oenotrus autem occidentalem Italiae partem inuasit, quae a barbaris Siculis tenebatur, & nunc Latium dicitur, quae mari Ausonio vel Tyrreno alluitur, quam iis pulsis obtinuit, atque Oenotriã de suo nomine appellauit. Hinc Virgilius libro Aeneidos III. ita scripsit

Est locus Italiam Graij cognomine dicunt

Oenotrij coluere viri, nunc fama minores
Italiam dixiſſe ducis de nomine gentem

Porro inter Oenotri reges ſucceſſores fuerunt Italus, Morges, & Siculus, a quibus Oenotrij ipſi, aliquandò Itali, Morgetes, & Siculi appellati ſunt. Oenotrij itaque qui a Graecis Aborigines dicebantur, primi omnium fuerunt, qui ex peregrina gente Latium tenuere, a montanis ſedibus, vt Arcadibus mos fuit, Aborigines dicti; neque enim antiquiorem hac ipſa claſſem ex Graecia, vel alibi in hanc occiduam Italiae partem adueniſſe, adhuc compertum eſt. Horum multae magnaeque vrbes fuerunt, in agris Siculorum ab eis captis conditae, vel reſtitutae; inter quas praecipuae erát Liſta metropolis, Palantium, Trebula, Veſbula, Sune, Mephyla, Oruinium, Corſula, Iſſa, Maruuium, Vatia, Tiora, Cutylia, Antemnae, Tellenae, Ficulnea, Corniculum, Tibur, & aliae multae, quarum noſtro tempore vix nomina ſuperſunt

Aliquot poſt Oenotrios aetatibus, annis circiter C. ante bellum Troianum, Pelaſgi ex Theſſalia in Italiā venientes, Oenotriis adiuncti, iureque cognationis ſuſcepti, Aborigines omnes dicti ſunt. Qui vna Siculos Vmbroſque bello petentes, Siculos quidē patriis ſedibus omnino eiecerunt, Vmbros vero magna agri parte mulctarunt. Porro autem Pelaſgi ex Peloponneſſo & Argis oriundi, a Pelaſgo Iouis & Niobes filio eorum rege nomen acceperunt, qui ob multitudinem relicto patrio ſolo, ad nouas quaerendas ſedes in Aemoniam, quae & Theſſalia dicebatur, commigrarunt, Achaeo, Phthio, & Pelaſgo Lariſſae & Neptuni filiis peregrinationis ducibus. Quam barbaris pulſis, per annos plus minus XL. ſumma cum felicitate tenue-

runt. Sexta vero aetate poſt, a Curetibus & Lelegibus, qui Aetoli poſtea & Locri dicti ſunt, duce Deucalione pulſi, quum per diuerſas orbis partes diuiſi, ſine certis ſedibus errarent, eorum maior pars ad Dodonaeos primò, mox in Italiam ad Padi oſtia, poſtremò iis relictis ad Oenotrios ſe contulerunt, bello tunc cum vicinis Siculis laborantes, quibus (vt dixi) adiuncti Siculos Italiae indigenas bello diuturno feſſos, tandem octuageſimo anno ante res Troianas auitis ſedibus eiecerunt, communique Aboriginum nomine cum Oenotriis per aliquod tempus permanſere, multaque in Vmbrorum, & Siculorum exactorum regionibus noua oppida condiderunt, vel diruta reſtituerè. Inter quae praecipua fuerunt Agylla, Piſã, Saturnia, Alſium, Phalerium, Cortona, Feſcennium, Lariſſa, & alia complura. Verum non longe poſt corũ in Italiam aduentum, anno plus minus L. ante bellum Troianum, Pelaſgorum genus ob oracula neglecta multis magniſque calamitatibus oppreſſum, ad nihilum fere redactum eſt, eorumque vrbes pene habitatoribus deſtitutae a Tyrrenis poſtea occupatae. Hinc accidit, vt ſaepius Pelaſgorum & Tyrrenorum nomina apud veteres ſcriptores indiſtincte accepta ſint

Sexaginta deinde annis ante bellum Iliacum, Fauno in Aboriginibus regnante, Graecorum tertia duarum nauium claſsis, domeſticis ſeditionibus, inteſtiniſque diſcordiis pulſa, ex vrbe Arcadiae Palantio, duce Euandro Mercurij & Themidis nymphae (quae & Carmenta dicebatur) filio in Italiam ad nouas ſedes quaerendas venit; Qui a rege Aboriginum Fauno iure cognationis benigne & hilariter ſuſcepti, locoque & agris vbi nunc Roma eſt, eis aſsignatis, Palatinum

montem prope Tiberim, condito paruo oppido, hortatu Carmentae, munierunt, Palatium ab vrbe, ex qua oriundi fuerant, appellantes; quod postea corrupta voce Palatium nominatum est.

Paulò post Arcadas, quarta Graecorum classis, in hanc Italiae partem venit, Hercule duce, qui Hispaniã domita reuertebatur in patriam; quorum maior pars aut senio, aut longo labore cõfecta, aut ob alias caussas, missione impetrata, ibidem remansit; quae Capitolino colle (is tunc Saturnius dicebatur) munito, ibidem sedes, paruo oppido cõdito, posuit. Hos autem Peloponnesiacos; Pheneatas, Epeosque, qui ex Elide egressi sunt, fuisse constat; quibus nullum erat amplius desiderium reditus ad proprios lares, eorum patria iam pridem ab Hercule bello excisa: iis quoque admixti erant plerique Troiani, qui sub Laomedonte captiui bello Iliaco priore, ab eodem Hercule facti fuerant. Hi aliquandiu rem suam separatim administrarunt. Ceterum non multo post, victum, leges, ac sacra cum Aboriginibus communicantes, perinde ac Arcades & prius Pelasgi fecerant, vno nomine Aborigines omnes appellati, eiusdem facti sunt participes ciuitatis.

Post Herculis vero digressum, secunda aetate, anno circiter quinto & quinquagesimo, Latini vero Fauni filij Aboriginum regis regni trigesimo quinto, Troiani, exciso a Graecis Ilio, Aenea Veneris & Anchisae filio duce, quinto loco in hanc eandem Italiae partem post multos errores fato venerunt. Qui quum statim vi & armis ab Aboriginibus arcerentur, & Aeneas propterea exercitum in aciem eduxisset, antequam committeretur proelium, ad colloquium a Latino

rege fuit euocatus. Qui verbis & corporis praeſentia tantam ſui admirationem regi Latino praebuit, vt in ſocietatem imperij receptus, Lauiniaque filia ei in matrimonium collocatã, gener adſcitus ſit. Poſt haec haud procul a Tiberis oſtiis in littore maris Tyrreni Laurẽtino accepto a rege Latino agro, vrbem in colle quodam condidit, quam de vxoris nomine Lauiniũ appellauit. Hinc Aborigines Troianique ipſi mixti, antiquam mutantes appellationem, Latini omnes a rege eorum Latino deinceps nominati ſunt. Qui poſtea Lauinio migrantes, Albam condiderunt longam, Latini regni per longa tempora ſedem. Ex qua hi orti ſunt, qui multas alias vrbes, quae priſcorum Latinorũ dictae ſunt, extruxerunt. Qui poſtremo quadringentis & triginta duobus annis, poſt Ilium captum, coloniis in Palantium & Saturniam miſsis, vbi Arcades & Peloponneſiaci primi ſedem poſuerant, multique adhuc eorum generis ſupererant, circundato muris Palantio, ita vt tunc primo vrbis formam acceperit, vrbẽ condiderunt, quam Romam ab eorum duce, & coloniae deductore Romulo appellarũt; Romulus autem ab Aenea originem XVII. loco natus, ducebat

Variae veterum ſcriptorum de vrbis primis conditoribus, ſententiae

Quum multae variaeque ſint veterum hiſtoricorũ ſententiae, a quibus, & quo tempore vrbs ipſa condita ſit, & cur Roma appellata; quum multi ante ipſum Romulum eam aedificatam fuiſſe ſcribant; nunc rei ipſius ordo, inſtitutique mei ratio poſtulare videntur, vt omnium quas viderim vetuſtiſsimorũ auctorum, de

his qui vrbem condiderunt, ſententias diligentiſsime collectas afferam, & poſtea eam quae communi omnium gentium, populi Romani, & maioris ſcriptorũ partis conſenſu tanquam verior, accepta eſt, demonſtrem. Quae res hiſtoriarum Romanarum ſtudioſis & vtilis & iocunda erit

Romam igitur (vt a remotiſsimis incipiam) Antigonus Italicae hiſtoriae peruetuſtus ſcriptor, in Palatio cõditam fuiſſe a quodam Romo Iouis filio, ſcripſit, quem etiam vrbi Romae a ſe dediſſe nomen refert.

Is qui hiſtoriam Cumanam compoſuit, cuius nomẽ intercidit, aliique tradunt: Pelaſgorum complures Sicyone Theſpiaque Graecis ciuitatibus ob domiciliorum inopiam profectos, terrarum orbem longo errore peruagaſſe, plurimiſque bello domitis nationibus eam tandem Italiae partem tenuiſſe, vbi nunc Roma eſt, eoſque a multo errore nominatos Aborigines. Hi in monte cui nunc Palatium nomen eſt, quo frequentiſsimi conuenerant, vrbe condita eam ob pugnandi robur Romin appellarunt: a iuuentute vero Latina Valentia a viribus gentis appellata eſt. Quod nomen aduentu Euãdri & Aeneae in Italiã cum magna Graece loquentium copia interpretatum eſt, ſeruataque ſignificatione impoſiti prius nominis, Roma iterum pro Valentia dici coepta eſt

Ariſtoteles Stagirita philoſophus, Heraclides cognomine Lembus, & plerique alij aſſerunt, Troia capta a Graecis, quoſdam ex Achiuis Ilio diſcedentes claſſem nactos, & circum Malea nauigantes hyberno tempore actos, ventorum vi, tempeſtatibuſque multis, diu in mari pererraſſe, atque ad extremum in eum locum Etruriae perueniſſe, cui tunc Opice nomen

erat, Tyrreno mari adiacentem, deinde per Tiberim vectos in ea loca vbi nunc Roma eſt conſediſſe, ibique extractis ex amne nauibus aliquantulum manſiſſe, paratos quidem ineunte vere curſum perſequi, verum ab eorum mulieribus iam longam pertaeſis nauigationem, & a mari abhorrentibus, ſuadente nobiliſsima & prudentiſsima captiuarum Roma, quae iis comes erat, ſeruitutemque ſi Achiui in patriam reuerterentur timente, noctu claſſem incenſam eſſe; quod factum viris moeſtitiam primo attuliſſe, deinde neceſsitate coactos, circa Palatium poſitis ſedibus ſtruxiſſe moenia; & oppidum ab eius potiſsimũ nomine appellaſſe, quae eius rei auctor fuiſſet, cuiuſque conſilio eas ſibi firmaſſent ſedes.

Xenagoras autem hiſtoricus antiquus; Vlixis (ait) & Circes fuiſſe tres filios, Romum ſiue Romanum, Antium, & Ardeam, qui quum tres vrbes aedificaſſent, ipſis a ſe nomina indiderunt.

C. Saluſtius Criſpus in principio Catilinarii; Vrbem (inquit) Romam, ſicut ego accepi, condidere atque habuere initio Troiani, qui Aenea duce profugi incertis ſedibus vagabantur, cumque iis Aborigines genus hominum agreſte, ſine legibus, ſine imperio liberum atque ſolutum. Hi poſtquam in vna moenia conuenere, diſpari genere, diſsimili lingua, alius alio more viuentes, incredibile memoratu eſt, quam facile coaluerunt. &c

Damaſtes Sigaeus, aliique nonnulli: Aeneam dicunt Troia capta in Epeirum, & ex Epeiro in Italiam, poſt Vlixem veniſſe, ipſiuſque vrbis fuiſſe conditorem, nomenque Romae, ab vna Ilienſium mulierum, cui Romae nomen erat, indidiſſe

Agathocles Siculus Cyzicenarum rerum auctor, vaticinio Heleni Priami filii, impulsum Aeneam ait: eumque Italiam terram cum nepte Roma Ascanij filia petiisse: qua vt Phryges sunt potiti, & iis praesertim regionibus, quae nunc vrbi finitimae sunt, Romam Ascanii filiam, Aeneae neptem primam omnium consecrasse in Palatio Fidei templum, in quo monte postea condita vrbs, Roma ab ea quae Fidei templum ibidem dedicasset, appellata est.

Cephalo Gergithius scriptor vetustissimus in libro quem de Aeneae aduentu in Italiam conscripsit, secunda post Troianum excidium aetate Romam conditam fuisse refert, ab iis qui Ilio euerso, cum Aenea in Italiam profecti sunt, eiusque conditorem & coloniae ducem asserit Romum quendam Aeneae filium. Quatuor enim Aeneam filios habuisse scribit, Ascanium, Euryleontem, Romulum, & Romum ipsum, qui occupato monte, qui nunc Palatium dicitur, vrbem condidit, quam a nomine suo Romam appellauit. Sex. tamen Pompeius Cephalonis sententiam referens, Romam non ab Aeneae filio, sed comite exstructam scribit.

Apollodorus in Euxenide ait: Aenea & Lauinia Latini filia, natos Maylen, Mullum, Romumque, atque ab Romo vrbi tractum nomen.

Alij Romam dicunt Telepho Herculis filio genitam, Aeneaeque nupsisse, & filium genuisse, qui vrbem a se aedificatam a matris nomine Romam nominauit.

Callias vero qui res gestas Agathoclis conscripsit, arbitratur, e manu Troianorum Ilio capto fugientium, quandam foeminam nomine Romam fuisse,

eamque quum in Italiam veniſſet, Latino Aborigi-núm regi nupſiſſe, duoſque ex ea natos filios Romulum & Romum, qui condentes vrbem, ipſam a matris nomine Romam vocitarunt.

Galathas ſcribit mortuo Aenea, quum regno Italiae Latinus Telemachi Circeſque filius potitus eſſet; iſque ex Roma vxore ſuſcepiſſet filios Romum, Romulumque, vrbemque in Palatio extruxiſſet, eam ab vxoris nomine Romam appellaſſe.

Sunt, qui Romam dicant a Romo filio Itali, & Leucariae, ſiue Leuctrae Latini filiae conditam, atque a ſe Romam nominatam.

Dionyſius Chalcidenſis conditorem vrbis Romum quendam fuiſſe Aſcanij Aeneae filii, vel vt alij volunt Emathionis filium, a Diomede in Italiam ex Troia miſſum.

Alcimus vero ex Tyrrenia & Aenea natum filium Romulum refert, atque eo ortam Albam Aeneae neptem, cuius filius nomine Romus, condidit vrbem Romam.

Alij Romum Latinorum tyrannum, eum qui Tyrrenos quum ex Theſſalia in Italiam veniſſent eiecerat, vrbis auctorem fuiſſe ſcribunt.

Variae veterum ſcriptorum, quis Romulus vrbis conditor fuerit, ſententiae

Aliorum poſtremo verior ſententia eſt, & vulgatior, vrbis conditorem fuiſſe Romulum ipſum, ſed nec illi qui in ipſum (quod veriſsimum eſt, & omnium gentium populique Romani opinione firmatum) huius nominis originem referunt, de illius genere ſa-

tis conueniunt

Quidam etenim ipſum Aeneae filium ex Dexithea Phorbantis filia dicunt, infantemque in Italiam tranſportatum, vna cum eius fratre Remo, atque in fluuio exundanti ſubmerſis aliis ſcaphis, ea in qua erant pueri ad fluminis ripam depulſa, eos inſperato incolumes ſeruatos, atque cum adoleuiſſent, Romam, quod robur ſignificat, condidiſſe.

Alij Aeneam ex Roma tres ſuſcepiſſe filios Aſcanium, Romulum, & Anchiſem. Quo mortuo, Latinorum Aſcanium; Campanorum Romulum; alteriuſque Italiae partis Anchiſem regna ſuſcepiſſe, atque ab ipſo Romulo vrbe in fratris imperio condita, a matris nomine ipſam appellatam fuiſſe.

Alij vero dicunt Romam Romae Troianae filiam Latino Telemachi filio nuptam, Romulum edidiſſe, qui vrbe condita, ipſam a matris nomine Romam appellauit

Nonnulli ex Aimilia Aeneae & Lauiniae filia a Marte compreſſa, conditorem vrbis Romulum genitum ſcribunt

Quidam ex filia Aeneae natos Romulum & Remum produnt, datoſque Latino regi obſides eo tempore, quo Aeneas in Italiam venit. Latinoque rege ſine maſcula prole mortuo, eius regni ſucceſſores extitiſſe, vrbemque extruxiſſe Romam.

Promathion quidam Italicae hiſtoriae ſcriptor quidam alij fere fabuloſa de Romuli ortu referunt. Quem cum fratre Remo Tarchetij cuiuſdam ſaeuiſſimi Albanorum regis ancilla & incerto patre genitum, fluuioque expoſitum, atque a lupa lacte nutritum, donec a neſcio quo bubulco inuentus, cum fra-

tre Remo seruatus sit, cumque vbi primum per aetatem licuit, Tarchetio occiso vrbem aedificasse Romã.

Non omittendum autem duxi hoc loco lectores monere, me in referendis opinionibus veterum scriptorum, tam de conditoribus vrbis, quam de ipso Romulo, non sequutum fuisse eum ordinem quo ab auctoribus referuntur, sed ex antiquissimis ad recentiora tempora, vt omnia clariora essent, passim deuenisse.

De antiquis igitur vrbis conditoribus, iuxta varias 19
veterum scriptorum sententias, me satis dixisse existimo. Quorum opiniones quum nec refellere, quod antiquissimae sint, nec affirmare audeam, quum tot accuratissimos & nobilissimos scriptores habeamus, qui certiora & veriora de Romulo ipso prodidisse videntur, ea quae probabiliora sunt, & plurium historicorum testimoniis confirmata, de iis qui vrbem condiderunt, breuiter in medium afferam.

De Romulo vrbis conditore 20

Ilio itaque, vt ad rem (quae certa existimata est) redeam, a Graecis capto, Aeneam Troianum, cum magna Phrygum manu, post longos errores in Italiam venisse, easque partes vbi nunc Roma est tenuisse, ex Dionysij Halicarnassei, T. Liuij, Plutarchi, Eutropii, & aliorum veterum scriptorum testimoniis satis constat. Is altero post Troiam captam anno, Lauinio vrbe in Latio condita, Latinorum gentis commune cum socero Latino imperium aliquandiu tenuit. Postea 30
vero vtrisque bellum aduersus Turnum Rutulorum regem propter fraudatas Lauiniae nuptias fuit, in

quo Turnus & Latinus occubuere, Aenea tamē victoria potito. Qui soceri regnum suscipiens, quarto imperij sui ex quo in Italiam venerat anno, tertio vero post obitum Latini, bello aduersus Mezentium Tuscorum regem decessit. In cuius locum Ascanius eius & Creusae filius, cui Iulo cognomen fuisse ferunt, successit. Is Lauinio, quod regni Latini tunc sedes erat, nouercae Lauiniae relicto, XXX. ab eius aedificatione anno iam exacto, Albam longam, quam regni caput deinceps esse voluit, condidit: obiitque anno regni XXXVIII. superstite filio Iulo adhuc adulescentulo, quem auctorem nominis sui Iulia gens habuit. Ascanio mortuo, Postumo Siluio fratri, Aeneae ex Lauinia filio Latinorum imperium traditum est, tanquam filio mulieris quae regni haeres erat: a quo omnes postea Albani reges Siluii nominati sunt. Is autem ideo Siluius appellatus est, quod eum mater Lauinia post Aeneae mortem, priuigni Ascanij insidias timens, in siluis latitans enixa esset, ibique educasset. Hic quum vnde triginta regnasset annos, successorem habuit filium Aeneam Siluium. Cui imperij anno XXXI. mortuo successit filius Latinus, qui annos LI. regnauit. Post quem Alba eius filius XXXIX. & huius filius Capetus XXVI. mox Capis duodetriginta: Calpetus XIII. & Tiberinus VIII. annis rerum potiti sunt in Latio, filius semper patri succedens. Tiberinus autem quum in amnē Albulam cecidisset, ei Tiberis nomen dedit. Post eum Agrippa XL. Romulus XIX. Auentinus XXXVII. annos regnarunt, & hic in Auentino sepultus, colli nomen suum reliquisse dicitur. Auentini filius Procas regnū annos XXIII. obtinuit. Is Numitorem atque Amu-

lium Siluios filios procreauit. Ex quibus Numitor, quum in duas partes haereditatem partitus fuiſſet pater Procas, diuitiaſque & aurum regno adaequaſſet, regnum Latinorum (maior enim natu erat) ſortitus eſt: aurum, opeſque Amulius vir vafer. Hic opibus paternis fratriſque inertia fretus, Numitore non lõge poſt regno exacto, imperium inuaſit, quod per annos duos & quadraginta obtinuit. Addenſque ſceleri ſcelus, ſtirpem fratris virilem interemit, eiuſque filiam per ſpeciem honoris Veſtalem legit, & perpetua virginitate ſpem partus ademit, veritus ne liberi ab alterutro eorum exorti aui iniurias aliquando vindicarent. Eam autem alij Iliam, alij Rheam Siluiam appellant. Quae haud multo poſt vi compreſſa, quum geminos edidiſſet infantes, ſeu ita rata, ſeu quod auctor culpae honeſtior erat, Martem incertae ſtirpis patrẽ dixit. Verum nec deus, nec ipſi homines illam, aut filios a regia crudelitate vendicarunt. ipſa enim ſecundum aliquos iuxta legem viua defoſſa, vel vt aliis placet, perpetuo carceri condemnata, & filij in profluentem mitti iuſſi. Dionyſius autem ita ait: *Quum Ilia Veſtalis virgo ad Martis lucum iſſet, aquae purae hauriendae gratia, in templo compreſſa eſt.* Sunt qui putent ab aliquo ex procis; nec deſunt qui dicant ab Amulio ipſo patruo armato, qui quum amore eius captus eſſet, Martis ſpecie armatus & incognitus cum ea rem habuit. Alij a genio loci, alij vero a ſacerdote aliquo ſeu pontifice eam compreſſam aſſerunt. Ego vero Romulum ipſum militis cuiuſpiam filium fuiſſe credo, & quia milites ſub Marte eſſe exiſtimantur, idcirco Romuli pater Mars dictus eſt. Ceterum quiſquis ille fuerit, certum eſt ipſam virginitatis amiſſae poenas dediſſe,

filiosque in amnem mergi iussos. Quos prope Tiberis ripam expositos regiorum armentorum pastor Faustulus inuenit, atque ad vxorem suam Accã Laurentiam nutriendos detulit. Hanc vulgato corpore inter pastores lupam vocatam scribunt Lactantius, Eutropius, & D. Augustinus, quam nos meretricem appellaremus: vnde & nostro quoque saeculo scortorum cellulae lupanaria nuncupantur: vnde fabulae de lupa Romuli & Remi nutrice initium ortum creditur. Haec vt breuissime, ita elegantissime secundo Fastorum iis versibus explicat Ouidius

Siluia fit mater, Vestae simulachra feruntur
Virgineis oculis opposuisse manus
Ara deae certe tremuit pariente ministra
Et subiit cineres territa flamma suos
Hoc vbi cognouit contemptor Amulius aequi
Nam raptas fratri victor habebat opes
Amne iubet mergi geminos, scelus vnda refugit
In sicca pueri destituuntur humo
Lacte quis infantes nes[illegible]isse ferino?
Et picum expositis saepe tulisse cibos?

Hi autem pueri Romulus & Remus, vt quidam scribunt, ideo appellati sunt, quod lupae mamma nutriti sint, quam rumen antiqui dicebant, Graece quoque ruma dicitur, a qua Romum primum deinde blandiẽdi caussa Romulum dictum, quod paruulus & lactens vberibusque lupinis inhians, cum fratre sit inuentus. Alij a romula arbore, id est ficu, sub qua quũ expositi fuissent inuenti sunt, cum lupa praebente infantibus rumen, id est vberem, quae arbor ideo ruminalis dicta est, vel quod aestate sub ea pecora frigora captantia, herbasque vellentia ruminabant, vel a rumine, id

est mamma, quod sub ea pueri Romulus & Remus lupae rumina sugebant. vnde Ouidius II. Fastorum

Arbor erat, remanent vestigia, quaeque vocatur
Romula, nunc ficus; rumina ficus erat

Adulti autem inter pastores, ob quotidiana certamina, vires & pernicitatem auxere. Igitur quum latrones a rapina pecorum vi arcerent, Remus ex improuiso ab eis captus, regi Amulio offertur, criminique ei datum, quod greges Numitoris infestare solitus esset. Tunc a rege in vltionem Numitori traditur puniendus, qui robore & regia iuuenis adolescentia permotus, in suspicionem expositi nepotis adducitur, & quũ cum nunc lineamentorum filiae similitudo, nunc expositi tempus anxium teneret, Faustulus cum Romulo superuenit, a quo cognita iuuenum origine, validaque inter ipsos coniuratione facta, Amulium obtruncant. Quo occiso & in regnum restituto Numitore, sequenti eius recuperati regni anno, post Troiã captam CDXXX[redacted]lum Remumque cupido caepit, in iis lo[redacted]iti & educati fuerãt, vrbem cõdere, maxima vicinorum Albanorum, Graecorum, pastorum, & latronum multitudine, ad eos in dies confluente. Quod vbi ex sententia cessisset, ne aliqua de principatu inter fratres contentio suboriretur, iureiurando cõueniunt, vt is vrbi praeesset, eique nomen imponeret, cui in augurio plures aues apparuissent. sex prius visae Remo in Auentino auguranti vultures, sed paulo post XII apparuere Romulo in Palatino auguria captanti; quum vtraque multitudo augurium ex sua parte traheret, vtraque regem suum consalutauit; tempore illi praecepti augurij, hi vero numero auium maiore regnum trahentes. Tunc post altercationem

altercationem ad foedum (vt solet) certamen versi, ibi in turba ictus Remus concidit. Licet vulgatior fama sit, Remum ideo extinctum, quod nouos contra fratris edictum transilire muros ausus fuisset. Quare solus imperio potitus Romulus; conditaque vrbs conditoris superstitis nomine appellata est, a qua & Romanis nomen quoque inditum. Romam autem & nō Romulam idcirco vrbem Romulus nominauit, vt ampliore vocabuli significatu prosperiora patriae suae ominaretur.

Alterum quoque vrbs nomen proprium habuit, vt Plinius & Solinus scripserunt, quod publicari vetitū est: quando quidem quo minus id enuntiaretur, caerimoniarum arcana sanxerunt; vt hoc pacto notitiam eius aboleret fides placitae taciturnitatis. Valerium denique Soranum, quod optima atque salutari fide abolitum, atque contra interdictum euulgare id ausus foret, ob meritum profanae vocis poenas luisse. Inter antiquissimas sane religiones sacellum colitur diuae Angeronae, ob hoc maxime silentium institutum, cui sacrificatur in Curia ante diem XII. Kal. Ianuarij. Haec est diua praesul silentij, quae simulachrum ore obligato obsignatoque habet. Hos igitur gemellos ita genitos, hac ratione educatos, Vrbem Romam condidisse, Dioclis Peparethij, qui primus litteris Graecis vrbis originem exposuit, L. Cincij, Q. Fabij Pictoris, Eratosthenis, Polybij Megalopolitani, M. Catonis, Q. Lutatij Catuli, Cornelij Nepotis, L. Taruntij Firmani, M. Varronis, Pomponij Attici, M. Tullij, Dionysij Halicarnassei, T. Liuij, C. Solini, Plutarchi, Sex. Pompeij, Eutropij, & aliorum veterum grauissimorum scriptorum testimoniis satis confirmatum esse existimo.

De anno, & die quo Vrbs condita eſt

Sicut variae ſunt veterum ſcriptorum de iis qui vrbem condiderunt, & de Romulo ipſo ſententiae, ita etiam diuerſae ſunt opiniones de anno in quo condita fuerit. Quas quum iuxta inſtituti mei rationem omnes prius enumerauero, poſtea eam quae mihi vera, vel verae proximior videbitur, accurate breuiterque exponam

Timaeus Siculus, vt ab iis qui communi aliorum ſententia remotius eam conditam fuiſſe ſcripſerunt, incipiam; neſcio qua ductus ratione, vrbem ipſam a Romulo aedificatam retulit, eodem fere tempore quo a Tyriis Carthago in Africa, octauo & trigeſimo ante primam olympiadem anno

L. Cincius vir ſenatorius, anno quarto duodecimae olympiadis

Q. Fabius Pictor rerum Romanarum grauiſsimus, & antiquiſsimus ſcriptor, anno primo octauae olympiadis

Polybius Megalopolitanus, & Diodorus Siculus, olympiadis ſeptimae anno ſecundo

Apollodorus, Q. Lutatius Catulus, C. Cornelius Nepos, Eratoſthenes, M. Porcius Cato, Dionyſius Halicarnaſſeus, & Theophilus Antiochenus, olympiadis ſeptimae anno primo

M. Verrius Flaccus auctor tabularum Capitolinarū, T. Liuius, C. Iulius Solinus, Clemens Alexandrinus, & alij olympiadis ſextae anno quarto

L. Taruntius Firmanus, M. Terentius Varro. T. Pōponius Atticus, M. Tullius Cicero, Auguſtus Cae-

sar, C. Velleius Paterculus, Ti.Claudius Caesar Augustus, C. Plinius Secundus, Plutarchus Chaeroneus, Domitianus Caesar Augustus, P.Cornelius Tacitus, Cassius Dio, A. Gellius, L.Septimius Seuerus Augustus, Censorinus, M.Iulius Philippus Augustus, Eusebius Pamphili Caesariensis, Eutropius, Paulus Orosius, Paullus Diaconus Longobardus, & post C.Caesaris dictatoris tempora communis populi Romani sententia, quam nos quoque sequimur, olympiadis sextae anno tertio conditam vrbem volunt. Illud autē non ignorandum, quod etiam in commentariis in Fastos explicaui, me annorum olympicorum initium a solstitio aestiuo, circa Kal.Iulias ordiri. Qua ratione fit, vt quum dicitur vrbem tertio, vel quarto anno sextae, aut primo vel secundo septimae olympiadum, cōditam, id intelligi debeat circa finem illius anni olympici, hoc est XI Kal.Maij. Anni enim sequentis principium proximo solstitio futurum erat. Primumque vrbis conditae annum, si tertio sextae olympiadis cōstructam asseuerauerimus, cōcurrere fere totum cum quarto eiusdem sextae olympiadis anno, duobus mēsibus; & aliquot diebus exceptis, qui sunt extremi anni olympici tertij eiusdem olympiadis in quo aedificatam vrbem credimus: sic quoque dicendum de ceteris annis olympicis, quibus vrbs condita secundum scriptorum varias opiniones dicitur

Quibus vero rationibus persuasi singuli harum de vrbe condita opinionum auctores sententias suas cōfirmauerint, superuacaneum hoc loco esse existimo demonstrare, tum quod hoc alterius sit negocij speculari, tum etiam quod id accurate sane a me factū est in iis cōmentariis, quos in Fastos cōsulares conscripsi

Dies autem quo vrbis fundamenta iacta a Romulo fuerunt, fuit XI. Kal. Maij. Qui Parilia vel Palilia appellabatur. Haec autem erant Pales pastorum deae festa, quae a pastoribus X I Kal. Maij in agris celebrabantur, ad lupos arcendos, morbosque a pecore pellendos, seu pro partu pecorum, vnde & Parilia dicta. De hac re Propertius libro I I I I

Vrbi festus erat dixere Palilia patres
Hic primus coepit moenibus esse dies

Ouidius quoque III. Fastorum ait

Apta dies legitur qua moenia signat aratro
Sacra Pales aderat, inde mouetur opus

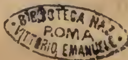
Idem confirmant M. Tullius, Solinus, Plutarchus, & alij. Palilia autem celebrari solita fuisse XI. Kal. Maij habetur ex antiquis marmoreis Romanis Kalendariis, iisdemque quos citaui auctoribus

De primis Vrbis moenibus, & ijs qui pomerium protulerunt, Vsque ad Augustum Caesarem

Quum de conditore vrbis Romulo, & tempore quo condita est, iam verba fecerim, rem non inutilem antiquitatum Romanarum studiosis me facturũ existimo, si quae quinto ante anno de iis qui populi Romani pomerium protulerunt, item de muris, portis, viis, collibusq; Romanis edidi, hic subiicerem. Quod & si ab instituto meo paululũ abhorreat, quippe quod breuissime omnia describere deinceps mihi proposuerim; tamen hac tantum in re minime lectorem fallere veritus sum, quum non dubitem, me non parum commodi ei hoc vno commentariolo esse allaturum; simulque aliquod specimen daturum, qualis

futurus sit commentarius, quem in vniuersum hoc opus adorno. Porro autem quum in hoc libello, de iis, qui pomerium protulerunt, sim disputaturus, necessarium esse primo arbitror, quid pomerium apud veteres fuerit demonstrare; postea vero reliqua de quibus differere institui, persequi. Pomerium itaque locus erat, tam intra, quam extra vrbis murum, quem antiqui in condendis vrbibus augurato consecrabant, neque in eo vllum fieri aedificium patiebantur. Dictum est autem pomerium, vt auctor est Varro libro IIII. de lingua Latina, quasi post merium, nam quem antiqui merum dicebant, nos murum dicimus. Vnde ita nonnulli apud Virgilium legunt libro X

Atque ipsis proelia miscent
Aggeribus merorum. Varro autem sic: *Oppida condebant in Latio, Etrusco ritu multa, id est, iunctis bubus tauro, & vacca interiore aratro circumagebant sulcum. Hoc faciebant religionis caussa die auspicato, vt fossa & muro essent munita. Terram vnde excalpserant, fossam vocabant; & introrsum factum murum. Postea quod fiebat orbis, vrbs. Principiũ, quod erat post murum, pomerium dictum; eiusque ambitu auspicia vrbana finiuntur. Cippi pomerij stant circum Romam. Quare & oppida, quae prius erant circumducta aratro, ab orbe, & vrbe vrbes: & ideo coloniae nostrae omnes in litteris antiquis scribuntur vrbes; quod item cõditae vt Roma; & ideo coloniae vt vrbes conduntur, quod intra pomerium ponuntur.* Liuius quoque libro primo de Ser. Tullio loquens: *Aggere* (inquit) *fossis, & muro circundat vrbem. Item pomeriũ profert. Pomerium, verbi vim solam intuentes, post merium interpretantur esse. Est autem magis circa moenium locus, quem in condẽdis vrbibus quondam Etrusci, qua murum ducturi erant, certis circa terminis inaugurato conse-*

erabant, vt neque interiore parte aedificia moenibus cōtinuarentur, quae nunc vulgo etiam coniungunt, & extrinsecus puri aliquid ab humano cultu pateret soli. Hoc spacium quod neque habitari, neque arari fas erat, non magis quod post murum est, quam quod murus post id, pomerium Romani appellarunt. Et in vrbis incremento semper quantum moenia processura erant, tantum termini ij consecrati proferebantur. Ita vt pomerium proferre nihil aliud sit, quam ampliare moenia vrbis. Augures autem populi Romani, vt est apud M. Messallam in libro quem de auspiciis scriptũ reliquit; Pomerium sic definierunt: *Pomerium est locus intra agrum effatum, per totius vrbis circuitum, pone muros regionibus certis determinatus, qui facit finẽ vrbani auspicij.* Sex. Pompeius libro XIIII. *Pomerium* (inquit) *vbi pōtifices auspicabantur, dictum est quasi pomurum, id est proximum muro.* Alij pomerium quasi post moenium interpretātur, quod post moenia locatum sit. Is qui primo vrbem condebat, pomerium etiam vrbi addere solebat, vt Romulus qui vrbi nouae a se figura quadrata cũ tribus portis conditae, pomerium more Etrusco addidit, vt auctores sunt Dionysius, Solinus, Plinius, & Plutarchus. Cuius tamẽ pomerium, quo ambitu, quibusue terminis clauderetur, varie auctores prodidere. Gellius Romuli antiquissimum pomerium tantum Palatij montis radicibus terminatum fuisse scribit. Liuius quoque libro primo: *Palatinum* (inquit) *Romulus primum, in quo ipse educatus erat, muniit.* Horum sententias confirmat Cornelius Tacitus libro XII. Qui etiã Capitolium forique Romani partem a T. Tatio Sabinorum rege vrbi addita his verbis docet: *Sed initium condendi, & quod pomerium Romulus posuerit noscere haud absurdum reor. Igitur a foro Boario, vbi aereum tauri simula-*

chrum aspicimus, quia id genus animalium aratro subditur, sulcus designandi oppidi coeptus, vt magnam Herculis aram complecteretur. Inde certis spaciis interiecti lapides, per ima montis Palatini ad aram Consi, mox ad Curias veteres, tum ad sacellum Larum; Forum enim Romanum, & Capitolium non a Romulo, sed a T. Tatio additum vrbi creditur. Quibus verbis coniicio T. Tatium, posteaquam aequo iure in regnum a Romulo adscitus est, Sabinique post foedus raptarum precibus cum Romanis initum in ciuitatem recepti sunt, ambitum murorum vrbis vna addita porta, vt quattuor essent, hoc modo ampliasse. Capitolij primum eam partem quae nunc nouam vrbem, & Pantheum aspicit, vbi extat statua equestris M. Aurelij imperatoris, muro circũdedit, deinde ductis moenibus a rupe Tarpeia, vltimaque Capitolij parte, vbi paulo ante noxij plecti solebãt, in occasum ad viam qua itur ad circi maximi partem extremam Tiberim versus, se extendit. Inde ad aliam circi maximi nouissimam partem versus Septizonium retorquens, mox in orientalem partem parum vltra Titi amphitheatrum se conuertit, hincque versus Septentrionem paulo vltra viam sacram vsque ad Neruae forum reuersus est, postremo paruo tractu flectens ipsum murum cum altera Capitolij parte coniunxit: atque hac ratione Palatium primo, mox Capitolium vrbi addidit. Huic autem antiqui pomerij descriptioni, & si eam ex optimis grauissimisque scriptoribus acceperim, Dionysius tamen, Liuius ipse, Plutarchus, Strabo, & plerique alij nobilissimi rerũ Romanarum auctores repugnare videntur. Liuius enim, Dionysius, & Plutarchus in Romuli vita ante Sabinorum, atque T. Tatij in vrbem aduentum, Capitolium a Romulo mu-

nitum fuiſſe ſcribunt, arce Romana ibidem locata, quam quum Tarpeiae proditione poſtea Sabini cepiſſent, ex eo loco nunquam a Romanis pelli potuere. Strabo quoque ait: *Priſci namque Capitolium, & Palatium, collemque Quirinalem ſic muniere muris, vt venientibus aliunde exteris facilis foret aſcenſus, adeo vt T. Tatius primo aduentans incurſu, locorum potitus ſit, quum raptarum virginum vlciſceretur iniuriam.* Dionyſius quoque libri II. initio, Romulum Palatium & Capitolium muris & foſsa communiſse ſcribit, ante T. Tatij aduentum, & poſt eius in vrbem receptum: *Romulus* (inquit) *& Tatius vrbem ſtatim maiorem effecere, duos ei colles alios adiicie͂tes, Quirinum & Coelium; ſeparanteſque habitationem, alter ab altero, in propriis locis vtrique vitam agebant. Romulus quidem Palatium occupans & montem Coelium, Palatio propinquum; Tatius vero Capitolium, quod ab initio ceperat, & Quirinalem collem.*

Si igitur iuxta horum hiſtoricorum ſententias, Capitolium, & Quirinalis ante Tatij aduentum muniti fuerunt, neceſſe eſt, vt eos non niſi a Romulo munitos fuiſſe dicamus. Non ergo Romulus tantum Palatium tenuiſſe videtur. Quas controuerſias, vna hac reſponſione tolli poſſe exiſtimo. Dicerem enim Romulum quidem quum vrbem conderet, tantum Palatium muniiſſe, idque ſolum primo pomerio clauſiſſe, verum ne qua vis externa vrbem adoriri poſſet, atque finitimi colles, hoſtium aliquando arces eſſent, ex quibus Romam vexarent, non quod iis locis indigeret, perinde ac etiam Ancus Marcius rex de Ianiculo fecit, Capitolium primo, mox Quirinalem & Coelium colles, qui vrbi erant proximiores, & ex quibus vrbs ipſa magis oppugnari poterat, foſſa ſiue aggere,

aut muro firmaſſe, praeſidioque locato tanquam arces muniiſſe, quum nihilominus extra vrbis ipſius moenia, pomeriumque eſſent. Quod etiam idẽ Strabo affirmare videtur. Qui colles vrbi vicinos ideo munitos fuiſſe ſcribit, ne hoſtes eis occupatis, caſtelliſque factis, ciuitati negotium facerent. Illud adde, quod quum arcem Tarpeiam captam a Sabinis ſcribant, non tamen vrbem ipſam captam fuiſſe dicunt, ſed Romanos (inquit) cum Sabinis poſt arcem Tarpeiam occupatam pugnantes, hoſtes vſque ad portam Palatij fugarunt, quae vrbis tunc erat. Eos poſtremo colles, extra vrbis pomerium, quamquam munitos, fuiſſe, exemplo eſſe poteſt Auentinus mons, qui quũ totus habitaretur, atque ab Auguſto vna ex XIIII. regionibus, quibus vrbem diuiſit, factus eſſet, tamen vſque ad Ti. Claudij imperatoris tempora, a quo primum intra vrbẽ locatus eſt, extra vrbis pomeriũ fuit. Palatino igitur colli, in quo primum a Romulo vrbs condita eſt, T. Tatius Sabinorum rex Capitolium, forumque Romanum addidit, & auctis moenibus intra vrbis pomerium incluſit. Quod non obſcure etiam Liuius innuere videtur, qui Palatium tantum a Romulo munitum ſcribit, & quum in vrbis ampliatione poſt Romulum, quid vnoquoque tempore, & a quo rege additum fuerit enumerat, nullam de Capitolio facit mentionem. Porro autem ſi duo illi colles Quirinalis & Coelius ſub Romulo vrbis pomerio cluſi eſſent, ſibi ipſis repugnarent iidem ſcriptores, qui eos ſequentibus regibus poſtea additos fuiſſe ſcribunt. Nec vlla ratione veriſimile videri poteſt, paſtores, aduenas, homineſque inopes, rebus adhuc anguſtis tantum campum, in tanta hominum paucitate, intra vr-

bis muros complexos, quum Plutarchus tantum mille domus, Dionysius vero non nisi tria millia peditũ, trecentosque equites veterem Romam habuisse scribant. Vrbis autem pomeriũ pro incremẽtis reipublicae postea saepius prolatũ est, multique colles additi.

Ius autem proferendi pomerij habebat, qui rẽpublicam agris de hostibus captis auxerat. Tacitus lib. XII. *Mox pro fortuna* (inquit) *pomerium auctum*. Idem refert in Aureliani imp. vita Fl. Vopiscus. Post Romulum (inquit libro II. Dionysius) *adaucto Vrbis ambitu Quirinalem collem Numa rex Vrbi addidit, eousque enim muris septus non fuerat.* Eum autem primo munitum a Romulo scribit Strabo; mox a T. Tatio idem Dionysius, quem nunc contra omnium auctorum sententiam scribit a Numa pomerio inclusũ fuisse, quũ alij id vel Romulo ipsi, vel T. Tatio, vel quid verius est, Ser. Tullio adscribunt. Tantam autem inter auctores varietatem, hinc ortam existimo, quod aliqui reges primi adiecerint aut habitarint, reliqui aedificiis aliisue reb. ornarint, aut auxerint; vel pars ab vno, reliquũ ab altero additum forte fuerit. Tertius a Romulo, Albanis victis, Alba euersa, ipsisque in ciuitatem adscitis, addito vrbi Coelio monte, quem Romulus primo munierat, pomerium protulit Tullus Hostilius rex Romanorum tertius; vnde Liuius libro primo: *Roma interim crescit Albae ruinis, duplicatur ciuium numerus, Coelius additur Vrbi mons: & quo frequentius habitaretur, eandem sedem Tullus regiam cepit, ibique deinde habitauit.* Et Dionysius lib. III. *At ne vllus sine domicilio esset, eum collẽ qui Coelius dicitur, muro communiens, Vrbi addidit, vbi quidem quicunque erant sine laribus Romani, ex eo loco sortiti quod satis esset, sibi aedes construerent, ipso quoque in eodem*

colle habitante. Eutropius idem confirmat, & Plinius in libello de viris illustribus. Hunc porrò montem vrbi adiectum fuisse ab Anco Marcio, non à Tullo Hostilio scribit Strabo. *Ancus* (inquit) *etiam Marcius montẽ Coelium, & Auentinum, & iacentem inter hos campum assumens inuicẽ disiũctos & ab aliis ante muro cinctis aedificiis, vrgente necessitate prioribus copulauit; colles enim adeo munitos extra muros illis permittere, qui incumbentia superne castella cuperent, nequaquam recte se habebat: totum etiã explere circuitum vsque in Quirinalem minime valuit. quem quidem locorum defectum Seruius redarguit, nam suppleuit ipse adiecto Esquilino & Viminali.* Cor. vero Tacitus, eum a Tarquinio Prisco additum fuisse innuit: quum ait libro IIII. *Eum montem Coelium fuisse dictum a Coele Vibenna, qui dux gentis Etruscae, quum auxilium appellatum duxisset, sedem eam acceperat, a Tarquinio Prisco, seu quis alius regum dedit. nam scriptores in eo dissentiunt; cetera non ambigua sunt, magnas eas copias per plana etiam ac foro propinqua loca habitauisse: vnde vicum Tuscum e vocabulo aduenarum dictum.* Quartus Ancus Marcius rex, vt auctores sunt libro III. Dionysius, & libro primo Liuius, Strabo libro V. Plinius de viris illustribus, & Eutropius, morem regum priorum sequutus, qui rem Romanam auxerant, hostibus in ciuitatem accipiendis, Politorio vrbe Latinorũ vi capta, victorum multitudinem omnem Romam traduxit. Et quum circa Palatium sedem veteres Romani, Sabini Capitolium, Quirinalem, atque arcem; Coelium vero montem Albani implessent; Auentinum montem nouae Latinorum multitudini datum. Additi eidem haud ita multo post, Tellene Ficanaque captis, noui ciues: & paulo post: *Ad vltimum omnibus copiis connixus Ancus acie*

primum vicit; inde ingenti praeda potitus, Romam rediit. Tum quoque multis millibus Latinorum in ciuitatem acceptis, quibus vt iungeretur Palatio Auentinus, ad Murciae data sedes. Ianiculum quoque adiectum vrbi, non inopia loci, sed ne quando ea arx hostium esset. Id non muro solum, sed etiam ob itineris commoditatem, ponte sublicio tum primum in Tiberi facto coniungi vrbi placuit. Et Strabo: *Ancus Marcius montes Coelium, & Auentinum, & iacentem inter hos campum vrbi coniunxit.* Plinius de viris illustribus: *Auentinum & Ianiculum montes vrbi addidit. Noua moenia oppido circundedit.* Quod autem hi scriptores dicunt: Ancum Auentinum nouae multitudini concessisse, non propterea eum intra pomerium recepisse significant. Multa enim erant loca (vt inquit Dionysius) circum vrbem extra moenia, proximis collibus & vallibus habitata, & praesertim Auentinus. Quem extra vrbis pomerium quoque fuisse refert. Liuius itē libro XLI. *Aediles* (inquit) *extra portam Trigeminam in Auentinum porticum silice strauerunt.* *Gellius quoque libro XIIII. hoc idem docet quum ait: Dein autem quaesitum est, diuque in quaestione fuit, quam ob caussam, ex septem vrbis montibus, quum ceteri sex intra pomerium sint, Auentinus solus, quae pars non longinqua, nec infrequens est, extra pomerium sit. Huius rei M. Messalla augur aliquot caussas videri scripsit, sed praeter eas omnes, ipse vnam probat; quod in eo monte Remus vrbis condēdae gratia auspicauerit, auesque irritas habuerit, superatusque in auspicio a Romulo sit. Idcirco* (inquit) *omnes qui pomerium protulerunt, montem istum excluserunt, quasi auibus obscoenis ominosum.* Dionysius quoque libro III. *Primum quidem Ancus Marcius non paruam vrbi partem addidit, cingens muro eum collem, qui Auentinus dicitur. Est enim mons modice editus, & in*

orbem stadia fere XVIII. ambiens, qui tunc ingenti silua omnis generis arborum plenus erat, tum vero plurima ac pulchra lauro, a qua locus quidam eius a Romanis Lauretum dicitur. Segregabatur autem a Palatio, circa quem vrbs prima condita est, profunda & angusta valle. Et paulo post: *Hunc igitur collem videns futurum aliquando propugnaculum vrbis, si quis superueniret ex insperato exercitus; muro fossaque cõmuniuit; & traductos ex Tellene & Politorio, alijsque vrbibus quas ceperat, ibi collocauit.* Quae tametsi dicat Dionysius, eum tamen non pomerio vrbis inclusisse scribit. Vnde Strabo: *Ne colles* (inquit) *adeo munitos extra muros hostibus permitteret, qui incumbentia superne castella desiderarent. &c.* Ipsum enim clausisse collem illum ea puto caussa, quo multitudo, quam in ipsum capta Politorio traduxerat, ab hostili incursione esset tuta, nõ vt obseruaretur intra pomerij fines, aut vrbis terminus esset. Et idcirco Dionysius non dixit *vrbi addidit*, sed *muro cinxit.* Quum enim esset malis auspiciis ominosus, neque intra vrbem receptus fuit, neque totus habitabatur, ita vt M. Valerio Maximo, & Sp. Virginio Coelimontano Cos. anno vrbis CCXCVI. adhuc publicus, & siluarum plenus esset, vt prodit idẽ Dionysius. Quamuis autem Ancus Auentinum extra pomerium esse voluerit, illud tamen Ianiculo & Transtiberina regione vrbi adiunctis, quartus a Romulo protulit. Dionysius: *Muniuit item muro eum quem Ianiculum vocant montem editum, Transtiberim positum, praesidiumque idoneum ei imposuit, pontemque ligneum super amnem fecit.* Quod confirmant Plinius, & Eutropius. Vrbem quoque in planioribus locis maxima & ingenti fossa muniuit, quae quod plebis Romanae manibus facta esset, Quiritium fossa appellata est, vt scribit

Sex. Pompeius quum ait: *Quiritium foſsae dicuntur, quibus Ancus Marcius vrbem circumdedit, quas ſecundũ oſtium Tiberis poſuit, quo etiam Oſtiam: & quia populi opera eas fecerat, appellauit Quiritium.* Et Liuius: *Quiritium quoque foſsa haud paruum munimentum a planioribus aditu locis, Anci regis opus eſt.*

L. autem Tarquinius Priſcus rex quamuis perduellibus victis, multoque agro de hoſtibus capto imperium populi Romani propagauerit, pomerium tamẽ vetere contentus non auxit. Qui quum extremo imperij ſui tempore vrbem amplioribus muris dilatare coepiſset, ſaxis magnis ad regulam formatis adductis, prius enim ruderibus vilibuſque ſtructuris aedificati fuerant, mortuus eſt. Quare eius ſucceſsor Ser. Tullius rex ſextus, quintus a Romulo pomerium protulit, Vrbiſque muros a Tarquinio inchoatos perfecit, vt auctores ſunt Dionyſius libro IIII. Liuius libro primo, & libro decimotertio Gellius, Plinius de viris illuſtribus, & Eutropius. Liuius enim, *Muro* (inquit) *Priſcus lapideo circundare vrbem parabat, quum Sabinum bellum coeptis interuenit.* Et paulo poſt: *Pax deinde facta. Maiore inde animo pacis opera inchoata, quam quanta molle geſſerat bella, vt non quietior populus domi eſſet, quam militiae fuiſſet, nam & muro lapideo, cuius exordium operis bello Sabino turbatum erat, vrbem qua nondum munierat, cingere parat.* Quod opus tamen eum non perfeciſſe refert. Quum autem Seruij geſta deſcribit. *Ad eam* (inquit) *multitudinem vrbs quoque amplificanda viſa eſt. Addidit igitur Seruius duos colles, Quirinalem, Viminalemque. inde deinceps auget Eſquilias, ibique ipſe, vt loco dignitas fieret, habitat; aggere, foſsis, & muro circundat vrbem.* Item pomerium profert &c. Dionyſius autem,

& Strabo duos tantum colles a rege Ser. Tullio additos fuiſſe ſcribunt, Viminalem videlicet, & Eſquilias, quippe quod Quirinalem alter a Numa, a Romulo alter adiectum exiſtimauerunt. Quod Liuio, Tacito, Eutropio, & aliis antiquis ſcriptoribus, quorum ego ſententias ſequor, repugnare videtur. Quam contradictionem etiam hac ratione tolli poſſe exiſtimo; ſi dicamus Numam partem Quirinalis Capitolio olim adiunctam, quam poſtea Traianus imp. vt forum exaedificaret, complanauit, Ser. vero Tullium reliquum montis quod ſupererat, pomerio cluſiſſe. Dionyſius: *Tullius vrbi duos colles addidit, Viminalem, & Eſquilinum, quorum vterque vrbis habet magnitudinem, diuiſitque eos iis qui ſine laribus Romani eſſent, ad aedes in his conſtruẽdas: vbi ipſe ſibi quoque habitationem fecit in illuſtri Eſquiliarum loco.* Idem prodit & Strabo lib. V. Plinius autem, & Eutropius Liuij ſententiam ſequuntur, qui tres colles ab eo vrbi additos ſcribunt, Quirinalem, Viminalem, & Eſquilias; adduntque aggeres, foſſaſque feciſſe. Muros autem a Tarquinio Priſco inchoatos, ab ipſo vero perfectos ex ingenti quadrato ſaxo ad regulã formato, Gabino, Albano, Tiburtino, & Praeneſtino firmiſsimis, ignique imperuiis fuiſſe conſtat. Muro autem lapideo ſex colles complexus, primus in quattuor tribus vrbanas vrbem diuiſit, Palatinam, Suburanam, Eſquilinam, & Collinam: de quibus latius paulo poſt verba faciam. L. vero Tarquinius Superbus rex VII. Latinorum, ceterorumque hoſtium incurſiones, quibus vrbs ipſa vexari poterat, veritus, vrbem ab oriente ingẽti aggere muniit. De quo Plinius libro III. cap. V. *Clauditur* (inquit) *vrbs ab oriente aggere Tarquinij Superbi, inter prima opere mirabili: namque eũ*

muris aequauit, qua maxime patebat aditu plano; cetera munita erant praecelsis muris, aut abruptis montibus, nisi quod expatiantia tecta multos addidere orbes in prima regione. Adhuc ij aggeres paruum vltra Diocletiani thermas visuntur, ab eo loco vsque ad arcũ Gallieni fere porrecti. De hoc quoque aggere Strabo: *Quem quidem* (inquit) *locorum defectum Seruius redarguit, nam suppleuit ipse adiecto Esquilino colle, & Viminali. ea vero loca aduentantibus hostibus facile capi poterant, quocirca profundiore exterius ducta fossa, & accepto solo stadiorum sex, aggerem porrexerunt super fossae supercilio interiore, murumque cum turribus e Collina porta vsque ad Esquilinam imposuerunt: in aggere autem medio tertia est porta eiusdem nominis cum colle Viminali.* Haec autem fossa cuius Strabo meminit, forte est ea quam Liuius Quiritium appellat, ab Anco facta, vt scribit Sex. Pompeius. Ambitum autem vrbis ea aetate hunc fuisse existimo. Muri haud longe a ponte, qui nunc dicitur Xystus, versus Farnesiorum palatium inchoabant, ex aduerso murorum ab Anco Marcio rege in Transtiberina regione structorum, & portae, quae nunc Septimiana dicitur, qui per mediam vrbem planam circa campos Florae Agonalemque, & Pantheum vsque ad Quirinalis radices, ea parte in qua cardinalis Carpensis horti sunt collocati, protendebantur; gyrabantque paulo vltra thermas Diocletiani, & circa basilicam S. Mariae maioris secundum ipsos Tarquinij aggeres, prope arcum Gallieni, aediculam S. Matthaei, & basilicam Lateranensem, hinc per dorsum Coelij montis paulo vltra formas aquae Claudiae, prope templum S. Stephani in Coelio monte, & S. Mariae in nauicula, Piscinam publicam, thermasque Antoninianas, vsque ad circum

maximum

maximum ducebantur: eorumque finis erat haud lõge vltra pontem Sublicium, e regione murorum Trãſtiberim, qua naualia ſunt, poſitorum. Tranſtiberinae vero regionis moenia ab Anco Martio condita adhuc viſuntur, quae etſi ſaepius reſtituta eſſe credẽdum ſit, pululum tamen ab antiquis ſedibus mutata fuiſſe cõſtat. Atque hic, vel non multo diuerſus fuit vrbis ambitus extremis regum, & primis reip. tẽporibus. Quibus portae vrbis Romuli, quas tres, vel vt aliis placet, quattuor fuiſſe conſtat, paulatim cum vſu & nomen amiſerunt antiquum, vna Carmentali excepta, quae diutius veteris nomen obtinuit. Poſt Ser. vero Tulliũ regem, vſque ad Sullae Felicis dictatoris tempora pomerium amplius prolatum fuiſſe Dionyſius negat: *Poſt Seruium* (inquit) *Tullium vrbis ambitus non proceſſit, numine (vt aiunt) prohibente. ſed ſunt omnia circa vrbem habitata loca, multa ea & magna expoſita facillimaque, vt aduenientibus hoſtibus praedae eſſent obnoxia. Quod ſi quis haec ſpectans voluerit vrbis magnitudinem exquirere, is errare cogetur, nec vllum ſignum certum quo dignoſcatur habebit, quouſque ſit haec vrbs progreſſa, aut vnde eſſe non amplius vrbs incipiat, ita vrbi contexta eſt regio, praebetque ſpectantibus opinionem extẽſae in infinitum vrbis. Si vero muro vix perſcrutabili propter aedes complectentes eum vndique, veſtigia autem quaedam locis multis ſeruanti ſtructurae veteris, metiri idem eam velit, Athenarum vrbis circuitu non multo maior eſt vrbis ambitus.* A Gallis autem Senonibus vrbe capta, atque incenſa, quum Galli caeſi fuiſſent, muri eius Capitoliumque lapide quadrato refecti ſunt, ita tamen vt pomerium nunquam ampliatum ſit, quamuis & numero ciuium, & ambitu valde creuiſſet. L. autem Cornelius Sulla Felix bellis ciuilibus

victor, & lege Valeria dictator factus reipublicae cōſtituendae cauſſa, Mithradate potentiſsimo Ponti rege victo, multiſque Aſiae & Graeciae populis bello domitis, factione Mariana ad internicionem vſque caeſa, primus poſt Ser. Tullium vrbis pomeriū protulit, vt Seneca, Cornelius Tacitus, & A. Gellius prodidere. Tacitus enim libro XII. *Nec tamē duces Romani* (inquit) *quamquam magnis nationibus ſubactis, ius proferendi pomerij vſurparunt, niſi L. Sulla, & diuus Auguſtus regum in eo ambitio, & gloria valde vulgata.* Ceterum omnes qui poſt Sullam vrbis muros, vel ampliauerunt, vel reſtituere curarunt, eos deinceps lateritios feciſſe exiſtimo. neque enim facile lapides quadrati in hoc murorum circuitu lateritio videri poſſunt, qui vel ex antiquis ſunt, vel ex eorum reliquiis fabricati. Iuliū vero Caeſarem dictatorem, poſt Sullam pomerium protuliſſe auctores ſunt Dio, & Gellius. Qui libro XIII. capite XIIII. ait: *Neque id Ser. Tullius rex* (de Auētino loquitur) *neque Sulla, qui proferendi pomerij titulum quaeſiuit, neque poſtea diuus Iulius, quum pomerium proferret, intra effatos vrbis fines incluſerunt.* Apud Ciceronē quoque libro XIII. epiſtolarum ad Atticum legitur, ſub Caeſare dictatore ampliandi pomerij mentionem factam. *De vrbe* (inquit) *agenda, quid ſit promulgatum, nō intellexi, ad ſane ſcire velim.* Et paulo poſt in alia tamē eiuſdem libri epiſtola ait: *Sed caſu ſermo a Capitone de vrbe augenda a ponte Miluio, Tiberim duci ſecundum montes Vaticanos; campum Martium coaedificari, illum autem campum Vaticanum fieri quaſi Martium campum.* Quem extra vrbem fuiſſe eo tempore conſtat, vt oſtēdunt etiam Appiani verba qui ait: *Sullam vlterius progreſſum in campo Martio exercitum ante vrbis portas ſtatuiſſe.* Satis autem liquet, antiquos quum vellēt vrbis moenia, quae Col-

linam non excedebant portam, ad Miluium pontem vſque perducere, ab haruſpicibus prohibitos fuiſſe, quod in vrbe comitia facere, vel milites legere, non licebat. Martium autem campum Aureliani imp. temporibus vrbi additum fuiſſe exiſtimo, praeſertim quũ ſub Seuero imperatore, vt eſt apud Herodianum, adhuc extra vrbem fuerit. Aurelianus enim pomerium ea vrbis parte protulit. Sed haec paulo poſt. Diuũ vero Auguſtum pomerium protuliſſe docet Cor. Tacitus libro XII. cuius verba ſupra citaui. idem quoque confirmant antiqui lapides, ex iis qui pomerij cippi a Varrone dicuntur, haud procul a Tiberi extra Flaminiam portam inuenti, quorum exempla ſunt haec

C. MARCIVS. L. F. L. N
CENSORINVS
C. ASINIVS. C. F. GALLVS
C O S
EX. S. C TERMIN

item

IMP. CAESAR. DIVI. F
AVGVSTVS
PONTIFEX. MAXIMVS
TRIBVNIC. POTEST. XVII
EX. S. C. TERMINAVIT
R.R. PROXIM. CIP. PED. CLXI

item

C. MARCIVS. L. F. L. N
CENSORINVS. ET. C. ASI
NIVS. C. F. GALLVS
C O S
E X. S. C
FIN. POMER. TERMIN

Hos autem conſules Auguſti tempore fuiſſe, Faſti docent conſulares. Quos autem pomerij terminos, ſeu quam vrbis partẽ Sulla primo, deinde Iulius Caeſar, poſtea Auguſtus ampliauerint, incertum: quantũ tamen coniectura conſequi potui; Sullam eam vrbis partem, quae eſt verſus hortos Saluſtianos, portaſque Collinam & Viminalem, ampliaſſe crederem, quum hortos ipſe Saluſtius intra vrbem emerit, qui poſtea dicti ſunt Saluſtiani, quorum locum ſi ad antiquum vrbis pomerium ante Sullam aſpiciatur, extra vrbem fuiſſe conſtat. Iulius autem Caeſar, ſi is modo pomerium protulerit, (ambiguum enim eſt) & Auguſtus eã murorum partem, quae eſt inter portas Collinam & Capenam produxerũt. Liquet enim ante Auguſti obitum, eum murorum ambitum, qui eſt a Collina ad Capenam, adiectum eſſe, idque duabus rationibus collegi: primo quia Tiberius Caeſar poſt Auguſti obitum Romae (vt auctores ſunt Tacitus & Tranquillus) caſtra conſtituit, quibus praetorianae cohortes vagae ante id tempus, & per hoſpitia in vrbe diſperſae, continerentur. Haec autem caſtra prope muros vrbis locata fuiſſe, referũt Plinius libro III. Herodianus VII. & Iulius Capitolinus in Maximi, & Balbini imperatorum vitis. Compertum autem eſt paulo ante hos dies, eum locum quem hactenus ſuperioris aetatis antiquarij ex loco Procopij male intellecto, Viuarium appellauerunt, caſtra praetoria eſſe, vt inferius diſſeram. quae ſi muris vrbis coniuncta erant, eos ad eum locum vbi nunc caſtrum praetorium videtur, protractos fuiſſe neceſſe eſt, vel a Sulla, vel a Iulio, aut Auguſto Caeſaribus; nam ante Sullae tempora moenia vrbis aggerem Tarquinij non excedebant, a quo orien-

tem versus longo interuallo distat castrum praetoriũ. Deinde, quum Tranquillus in Augusti vita dicat, ipsum vrbis spacium in XIIII. regiones diuisisse, multaque a Sex. Rufo, & P. Victore in iis libris, quos de regionibus vrbis Romae scripserunt, enumerẽtur quae Augusti imperio intra vrbis muros aedificata fuerũt, atque nunc paulo intra hunc murorum ambitum cõtineantur, necesse est vrbem ipsam, ea parte ante ipsius Augusti excessum ampliatam fuisse. Nihil autem accuratius praeterea quod in hac re afferam habeo. Si qui meliora habent, ea prodant, nos interim ad institutum reuertamur

De castro praetorio

Quum Augustus prouidentissimus princeps, sibi vni imperium populi Romani confirmare studeret, inter cetera multaque tanto imperio stabiliendo saluberrime excogitauit, nouem quoque militum cohortes vrbis praesidio, & ad sui corporis custodiam legit: hae praetorianae appellatae fuerunt. Post cuius obitum Ti. Caesar, vt Tranquillus capite XXXVII. eius vitae scribit, *Romae castra constituit praetoria, quibus ipsae cohortes praetorianae vagae ante id tempus, & per hospitia dispersae continerentur.* Quod etiam libro IIII. historiae Augustae Tacitus refert, quum de praetorij praefecto Seiano loquitur his verbis: *Initium & caussa penes Aelium Seianum cohortibus praetoriis praefectum, cuius de potentia supra memoraui. Is vim praefecturae modicam antea, intendit, dispersas per vrbem cohortes, vna in castra conducendo, vt simul imperia acciperent, numeroque & robore, & visu inter se fiducia ipsis, in ceteros metus crederetur. Prae-*

tendebat laſciuire militẽ deductum. Si quid ſubitum ingruat, maiore auxilio pariter ſubueniri, & ſeuerius acturos, ſi vallum ſtatuatur procul vrbis illecebris. Vt perfecta ſunt caſtra, inrepere paulatim militares animos, adeundo, appellando, ſimul centuriones, ac tribunos ipſe deligere, &c. Haec autem caſtra prope vrbis muros locata fuiſſe docet Plinius libro III. cap. V. Herodianus libro VII. & Iulius Capitolinus in Maximi & Balbini imperatorum vitis. Compertum eſt vero proximis diebus eum locum, quem huc vſque Viuarium appellarunt forma quadratra, inter portas Viminalem & Tiburtinam ſitum, vrbiſque muris coniunctum, caſtrum praetoriũ fuiſſe. In vineis enim aliquot in eius medio ſitis plures inuenti ſunt plumbei tubuli, & fiſtulae, quibus aqua Marcia, ex proximo caſtello in eum deriuabatur, cum iis inſcriptionibus

L.IVN.CLARO.ET.AVR.SEVERO.COS
CASTRVM.PRAETORIVM.P.LXX

Item in alio

CLARO.ET.SEVERO. COS.QVADRAT.SER.
FEC. CASTRVM. PRAETOR. P. CC

Item in alio

T. VESPAS. AVG. VII. FLAV. DOMIT.VI.COS
Q.CLAVD.SER.OFF.FEC,CASTR.PRAET

Et in alio

Q. AQVILLIO. SABINO. II
SEX. AVR. ANVLLINO COS
CASTR. PRAET. L. VRVAS OFF. PED. CCCLXXXIII
AQVA. MARC

Item in antiqua figulina

CASTRVM. PRAETORIVM
EX. PR. VINI. QVAD.ET.ANT.OP.
EX.FIG.SEX. AT.SILV.F.VI

Item in alia

CASTR.PRAET
L. SILVINI
HELPIDIANI

Porro autem de his aquae Marciae fistulis quae castri praetorij vsui erant, mentionem facit Herodianus libro VII. Vbi de seditione inter milites praetorianos, & populum Romanum orta sub Maximi & Balbini imperio loquitur, iis verbis: *Postremo quando castrorum oppugnatio parum procedebat, visum ducibus interuertere omnes riuos, qui in castra peruenirent, vt milites aquarum penuria, sitique conficerent. Igitur abscindendo obstruendoque cunctos e castris aquarum riuos auertebant. Sed intellecto periculo milites, ac rebus desperatis erumpunt vniuersi patentibus portis, congressique multitudinem fugientem in vrbem vsque persequuntur.* & Iulius Capitolinus in Maximo & Balbino Augustis: *Inter haec Romae iterum seditiones inter populum & milites exortae sunt, & quum mille edicta Balbinus proponeret, nec audiretur, veterani se in castra praetoria contulerunt cum ipsis praetorianis, quos coepit populus obsidere: nec vnquam ad amicitiam essent redacti, nisi fistulas aquarias populus incidisset.* Porro autē ea parte castra praetoria quoque fuisse confirmari potest Trāquilli auctoritate in Neronis vita, vbi de eius destitutione, & morte verba facit: *Sed reuocato* (inquit) *rursus impetu aliquid secretioris latebrae ad colligendum animum desiderauit, & offerente Phaonte liberto suo suburbanum suum inter Salariam & Nomentanam viam, inter quartum*

miliarium, vt erat nudo pede, atque tunicatus, penulam obſoleti coloris ſuperinduit, adopertoque capite, & ante faciem obtenſo ſudario equum inſedit, quattuor ſolis comitantibus, inter quos & Sporus erat. Statimque tremore terrae, & fulgure aduerſo pauefactus, audiit ex proximis caſtris clamorẽ militum ſibi aduerſa, & Galbae proſpera ominantium. Nõ longe ergo a porta Viminali erant caſtra praetoria, qua Nero per Numentanam viam egreſſus clamorem militum audire potuit. De iis autem caſtris ſaepiſsime Herodianus in Commodi, Pertinacis, Iuliani, Seueri, Caracalli, & aliorum imperatorum geſtis mentionem facit, ſed vnum eius locum non omittam, quo aediculae quae in medio caſtrorũ erat meminit. ait enim: *Antoninus inrupto fratris Getae cubiculo, nihil eum tale expectantem ſupra matris pectus multo vndantem ſanguine ſaeuus obtruncat. Quo facto exilit ſtatim, ac per totam currẽs clamitat, magnum ſe periculum effugiſſe, vixque euaſiſſe incolumem. Simul imperat militibus regiae cuſtodibus, raperẽt ilico ſe, atque in caſtra deducerent, vbi tutius aſſeruaretur, periturum dictitans, ſi diutius in aedibus moram trahat. Illi pro veris ea dicta accipientes, ſimul ignari quae intus geſta, currentem eum currentes & ipſi comitantur. Fit ingens populi tumultus, raptim agẽte ſe ſub veſperam principe per mediam vrbem. Vt caſtra attigit, aediculamque eam intra quã ſigna ac ſimulachra exercitus adorantur, procidẽs humi gratias agebat, votis quaſi pro ſalute ſuſceptis, &c.* Huius vero aediculae aliquot figulinae iiſdem in vineis inuentae ſunt, cum hac inſcriptione

EX . AEDICVLA . AVGVSTORVM . OPVS . DOL
EX.FIG.C.PANISEI.HERMETIANI.ET. VRBICI

Castrum autem praetorium exauctoratis praetorianis, euertit Constantinus Magnus imperator, quando Maxentio tyranno, quem contra se imperatorem praetoriani appellauerant, victo & mortuo vrbẽ Romam cepit, vt refert libro historiarum secundo Zosimus. Qui eam castrorum muri partem, quae intra vrbem erat, castrumque ipsum ab vrbe diuidebat, substulit: militum quoque stationes & cellulas vastauit. Quo facto, vrbis ambitum ampliorẽ fecit, castri praetorij muri tribus reliquis partibus relictis: forma enim quadrangula castra erant, & idcirco nostra quoque aetate vrbis moenia eo loco in formam quadrangulam adhuc extra porriguntur, qui nunc dumis, sepibus, & vinetis plenus est; atque a rusticis & eius loci incolis adhuc Castrum custodiae appellatur. Viuariũ autem circa eum locum fuisse Procopius Caesariensis libro primo de bello Gothico iis verbis demonstrat: *Vitiges acie instructa circa portum Praenestinam, ad eam muri partem mox ducit, quam Romani Viuarium dicũt, vnde & expugnari moenia perquam facile poterant.* Et paulo post: *Bessas interea Paraniusque, Vitige ipso e regione Viuarij validissime his insistente, eodem ad se Belisarium vocant. Ille vero, vt qui ei muro minus confideret, his opem laturus mox aduolat: & quum milites in Viuario (id loco nomen) offendisset, ex inuadentium ingenti multitudine hostium insultu nimio trepidãtes, statim iis ipse animos facere, atque vt hostes paruifacerent commonere. Erat nimirum ea ex parte planior locus, atque adeo ad inuadentium insultus peropportunus. Adhoc accedebat, quod ea e regione, murus ita dissoluebatur, vt vel lateres ipsi haud sat multum in sua compage subsisterent. Huic muro alterum & breuem forinsecus veteres quondam Romani modico interuallo adiecerant.*

ſed non ad tutelam, vt qui ſine propugnaculis fuiſſet extructus, ſed ad delicias factus haud ſatis decentes; & vt leones eo in loco coercitos, & beſtias alias aſſeruarent, vnde & Viuarium is locus eſt dictus. Quae verba non recte intellecta, occaſionem dederunt antiquariis iis, qui ante nos fuerunt, vt caſtrum ipſum Viuarium eſſe affirmarint, quod turribus & propugnaculis contra Procopij dicta, adhuc munitum cernitur. Viuarium vero haud procul a caſtro praetorio extra caſtri muros erat, vbi nunc parietinae quaedam feneſtratae altiſsimae vidẽtur, ea ratione aedificatae, qua Procopius ſcribit fuiſſe Viuarij muros; quae ipſis olim caſtrorum nunc vrbis moenibus adhuc propinquae ſunt. Haec autẽ ſatis ſint de caſtro praetorio dicta, nunc ad Ti. Claudiũ Auguſtum reuertamur, qui primus poſt Auguſtum pomerij terminos protulit.

De iis qui poſt Auguſtum pomerium vrbis adauxerunt

Claudius enim admiſſo intra pomerium Auentino monte, vrbis ambitum auxit, quo tempore portam Trigeminam, eo vbi nunc eſt tranſlatam fuiſſe exiſtimo, quum prius non longe ab aede S. Mariae Scholae Graecae fuiſſet. Ceterum Claudium imperatorem vrbis circuitum propagaſſe, teſtantur antiqua tam lapidum, quam librorum monumenta. In lapide Tiburtino antiquo effoſſo prope cloacam S. Luciae, eſt eiuſmodi inſcriptio.

TI. CLAVDIVS
DRVSI . F . CAISAR
AVG . GERMANICVS
PONT.MAX.TRIB.POT
VIIII. IMP. XVI.COS.IIII.
CENSOR . P . P
AVCTIS.POPVLI.ROMANI
FINIBVS . POMERIVM
AMPLIAℲIT.TERMINAℲITQ

Item in tabula aenea basilicae Lateranensis, in qua imp. Caesaris Vespasiani Augusti priuilegia ei a senatu conlata continentur

VTIQVE.EI.FINES.POMERII.PROFERRE
PROMOVERE.CVM.EX.REPVBLICA.CENSEBIT
ESSE.LICEAT.ITA.VTI.LICVIT
TI.CLAVDIO.CAESARI.AVG.GERMANICO

Cornelius vero Tacitus libro XII. *Pomerium vrbis* (inquit) *auxit Claudius Caesar more prisco, quo iis qui protulere imperium, etiam terminos vrbis propagare datur. Et quos tam Claudius terminos posuerit, facile cognitu, & publicis actis perscriptũ.* Gellius quoque lib. XIII. ca. XIIII. ait: *Sed de Auentino monte praetermittendum non putaui, quod non pridem ego in Elidis grammatici veteris commentario offendi; in quo scriptum erat: Auentinum antea, sicut diximus, extra pomerium exclusum, post auctore diuo Claudio receptum, & intra pomerij fines obseruatum.* Quos vero terminos Claudius posuerit, nusquã inueni. Quum igitur tot pomerij prolationibus vrbs adeo aucta sit, verum demum erit, quod libro III. cap. V. refert Plinius: *Moenia* (inquit) *vrbis collegere ambitu, imperatori-*

bus, censoribusque Vespasianis, anno cōditae DCCCXXIIX. passuum XIII.∞ CC. (quae mensura stadiis plus minus X. hac nostri temporis maior est.) *Cōplexa montes VII. ipsa diuiditur in regiones XIIII. Compita earum CCLXV. eiusdem spatij mensura currente a miliario in capite Romani fori statuto ad singulas portas, quae hodie numero sunt XXXIIII (alias XXIIII) ita vt XII. portae semel numerentur, praetereanturque ex veteribus VII. quae esse desierūt; efficit passuum per directum XXX∞ DCCLXV. ad extrema vero tectorum cum castris praetoriis ab eodem miliario per vicos omnium viarum mensura colligit paulo amplius LXX∞ passuum. Quo si quis altitudinem tectorum addat, dignam profecto aestimationem concipiat, fateaturque nullius vrbis magnitudinem in toto orbe potuisse ei comparari.* Pomerii autem terminos non nisi augurum consilio poni, mutari, ac restitui potuisse satis constat, innuitque haec inscriptio.

COLLEGIVM
AVGVRVM. AVCTORE
IMP. CAESARE. DIVI
TRAIANI. PARTHICI. F
DIVI. NERVAE. NEPOTE
TRAIANO. HADRIANO
AVG. PONT. MAX. TRIB
POT. V. COS. III. PROCOS
TERMINOS. POMERII
RESTITVENDOS. CVRAVIT

Post Claudium, imperatorem Neronem Ponto Polemoniaco, & alpibus Cottiis imperio populi Ro-

mani adiectis: & post eum Traianum Augustum Dacia in prouinciae formam redacta, pomerium vrbis protulisse, auctor est in Aureliani imp. vita Fl. Vopiscus. *Pomerio autem*(inquit)*nemini principum licet addere, nisi ei qui agri barbarici aliqua parte Romanã remp. locupletauerit. Addidit autem Augustus, addidit Traianus, addidit & Nero, sub quo Põtus Polemoniacus, & alpes Cottiae Romano nomini tributae.* Quos autem fines Nero & Traianus posuerint, incertum. Post Traianum autem nullum Romanorum principum, vsque ad Aurelianum pomerium protulisse legi, qui, vt Fl. Vopiscus, Eutropius, & Zosimus libro primo auctores sunt, ex S.C. muros vrbis Romae ampliauit. *Iis actis* (inquit Vopiscus)*quum videret posse fieri, vt aliquid tale iterum, quale sub Gallieno euenerat, proueniret, adhibito consilio senatus muros vrbis dilatauit, nec tamen pomerio addidit eo tẽpore, sed postea.* Eutropius vero ait: *Aurelianus muris validioribus & laxioribus vrbem sepsit.* Eos vero Zosimus ab Aureliano quidem imp. inchoatos, verum ab eius successore Tacito Augusto perfectos fuisse scribit. Aurelianum autem vrbis moenia a porta Collina per collem hortulorum vsque ad Tiberim, vt nunc visuntur, campumque Martium deduxisse existimo, vetere paulatim labante disciplina, quae cum extra vrbem esse volebat: praesertim quum hoc neminem nec superiorum principum fecisse legatur; satisque constet diu ante Belisarij & Theoderici regis Gothorum tempora, eam murorum partem conditam fuisse. Nã quod Vopiscus dicere videtur, Aurelianum muros vrbis sic ampliasse, vt quinquaginta prope millia passuum eorum ambitus teneret, ingenue fateor me ignorare. Existimarem autem, vel in numeri nota

mendum esse, vel ipsum errasse, nec quid diceret intellexisse. Fieri enim nullo modo posse arbitror, vt vrbis ambitus L. passuum millia vnquam fuerit, idque quibus mihi persuadeam rationibus, alio loco disseram. Hinc quidam Vopisci verbis, vel veris, vel deprauatis, tanquam oraculo Pythio fidem adhibentes, dū eum vera scripsisse contēdunt, leuia quaedam & puerilia afferunt. Alius enim more iurisconsultorum, vrbis nomen accipi debere censet, alius vsque ad primā portam vrbis ambitum adauctum fuisse existimat, alij alia dicunt: quae an vera sint, vel verosimilia, doctioribus viris iudicanda relinquo. Tametsi scribat Tranquillus, Neronem Ostia tenus vrbis moenia promouere, atque inde fossa mare vrbi inducere voluisse. sed facile est loqui, Nero, difficile praestare quae loqueris. De vrbis vero magnitudine Aristides Smyrnaeus in panegyrico de eius laudib. ait: *Descendit haec vsque ad mare, vbi commune emporium, communisque omnium, quae terra proueniunt, dispensatio. Quacunque in parte eius vrbis constiterit quis, nihil prohibet, quo minus sit pariter & in medio.* & infra: *Quicquid nunc Italiae restat, completum iri vniuersa mihi videtur, vnaque futura vrbs perpetua in Ionium mare protensa.* Haec Aristides. Quem tamen de suburbiis vrbis, non de ambitu murorum intelligas oportet, quandoquidem feratur viam Flaminiam totā ab vrbe Ocriculum vsque aedificiis ex vtraque parte plenam fuisse: Itidem de Ostiensi via Ostia vsque dicatur. Hinc est, quod Dionysius ait, *si quis velit Romae magnitudinem exquirere, nullum habebit certum signum, quo cognoscatur, quousque sit haec vrbs progressa, aut vnde non esse amplius vrbs incipiat.* Post Aureliani tempora Cōstantinus imperator, diruto castro praetorio, ea qua

diximus ratione vrbis ambitum latiorem fecit. Qui non longe poſt tranſlato in Thraciam populi Romani imperio, viribus, & fortuna, vrbem ipſam barbarorum ſaeuitiae expoſuit, adeo vt muri eius partim vetuſtate, partim barbarorum vi & iniuria, ſaepe multis in locis diſiecti fuerint, & demoliti, a poſterioribuſque principibus ſaepe reſtituti; inter quos ipſa vrbis moenia vetuſtate diſrupta inſtaurarunt, poſt Aurelianum, Arcadius, & Honorius imperatores Theodoſij Auguſti filij, vt indicat eiuſmodi inſcriptio Tiburtino lapide ſuper portam Portuenſem inciſa, quã proxima pagina, quo integram eam, & non conciſam vno aſpectu ſubiicerem, exaraui. In qua quamquam Flaui Stiliconis nomen ita eraſum ſit, vt vix cognoſci queat, id tamen ex his quae ſuperſunt litterarum fragmentis accurate reſtitui

S . P . Q . R

IMPP.CAESS.DD.NN.INVICTISSIMIS
PRINCIPIBVS.ARCADIO.ET.HONORIO
VICTORIBVS.AC.TRIVMFATORIBVS
SEMPER.AVGG
OB.INSTAVRATOS.VRBI.AETERNAE
MVROS. PORTAS. AC. TVRRES. EGGESTIS
INMENSIS.RVDERIBVS. EX. SVGGESTIONE
V.C. ET. INLVSTRIS
MILITIS.ET.MAGISTRI.VTRIVSQ.MILITIAE
FL.STILICONIS.AD.PERPETVITATEM
NOMINIS.EORVM.SIMVLACHRA
CONSTITVIT
CVRANTE.FL.MACROBIO.LONGINIANO
V.C.PRAEF.VRBIS.D.N.M.Q.EORVM

Post Arcadium,& Honorium moenia vrbis partim a barbaris Gothis,& Vandalis,Alarico,& Gẽserico regibus, partim vetustate consumpta, instaurata sunt Theoderici regis Gothorum tempore, posteaquam totius Italiae principatum, occiso Odouacre Herulo tyranno, a Zenone imp. adeptus est: vt auctor est in epistolis Cassiodorus, qui S. P. Q. R. tradit Theodericum Gothorum regem, quum Romae & in Italia imperaret, rogasse, vt marmora amphitheatri dissipata, ac iacentia, sibi ad muros vrbis, partim vetustate collapsos, partim a barbaris disiectos, instaurandos concederet, idque facile obtinuisse. Post Theodericum magnam murorum vrbis partem, quae a Vitige primo dissipata, mox ab eius successore Totila Gothorum regibus bello Gothico Italico omnino euersa fuerat, restaurarunt Belisarius, & Narses VV. CC. patricij,& Iustiniani imp. in Italia contra Gothos copiarũ praefecti, vt auctor est Procopius Caesariensis, qui per ea tempora vixit, atque Belisarij a secretis fuit, in iis libris quos de bello Gothico Italico scriptos reliquit. Libro enim III. *Quibus* (inquit) *cognitis Totilas, Romam in primis ad solum prosternere decernit, & maiore exercitus parte ibidem relicta, cum reliqua aduersus Ioannem in Lucanos contendere. Sed muri tantum, & diuersis in locis hic diruit, quantum totius partem esse hãc tertiam, coniectura quis consequi poterit &c.* & non longe post: *Belisarius interim audacissimum aggreditur facinus, quod ferme tunc primum spectantibus, & audientibus multis, furentis est visum, non sani hominis esse, quum alias tamen egregium & excellentius esset. Paucis namque in Portus custodiam relictis militibus, ipse cum ceteris Romam peruenit. hanc enim animo destinarat omni conatu in potestatem redigere,*

redigere, a Gothis muris euersis, relictam. Quum itaque minime posset eam moenium partem quam Totilas diruerat, breui instaurare, lapides qui in proximo erant, in vnum coaceruatos nullo ordine componebat, nec vlla prorsus intermixtos materia, vt cui cementi nil praesto esset, nec eiusmodi aliud quidpiam, sed id duntaxat efficere nitebatur, vt aedificij saltem facies seruaretur. Exteriori vero parte ingentem vim sudium fixit. Ad haec accedebat, quod fossam, & hanc quidem profundiorem circa muros produxerat, vnde totius exercitus incredibili promptitudine operantis, per dies continuos XV. quod muri fuerat per Totilam disturbatum, reficitur. Romani praeterea, qui circumiecta vrbi incolerent loca in patriam reduces cogebantur, desiderio partim Romam rursum inhabitãdi, partim rerum necessariarum inopia, cum omnium in vrbe copiam inuenissent, quam Belisarius completis omni commeatuum genere nauibus, & in vrbem inuectis iam fecerat. Totilas interim his auditis profectus statim cum vniuerso exercitu aduersus Belisarium ad vrbem peruenit. nondum enim Belisarius poterat, vt muris reficiendis intentus, prae opificũ raritate, portis seras imponere. Belisarius interim foribus vbique ad portas impositis ferro contectis, claues iterato imperatori transmisit. Haec Procopius. Quae postea moenia, bello Gothico per Narsem finem imposito, ab eodẽ Narse addito cemento & calce iis locis, quibus ea Belisarius primo statuerat, commode postea firmata. Anienis pontes a Gothis disiectos restituit, &c.

A condita autem vrbe vsque ad Belisarij tẽpora, semper vrbs ampliorem murorum ambitum, nouo adiecto pomerio adquisiuit, nec vnquam muri restituti sunt, quin vel superioribus ampliores, vel saltem aequales redderentur. In ea vero murorum quae a Belisario facta est restitutione, vrbis circuitus ita distor-

tus,& incomptus factus eſt,vt nunc conſpicimus:nam etſi tot pomerij prolationibus vrbs antea aucta fuerit, vt ex forma fere circulari & pulcherrima, ad aliam ſatis diſtortam,Martio campo,caſtro praetorio,& mõte Auentino additis,reddita eſſet; murorum tamen compago, ambitus,& ordo, ſemper appoſite ornateque extructa fuerunt. Quum autem tertia eius murorum pars hinc inde a Totila euerſa fuiſſet, vt ſuperius ex Procopio accepimus,atque diſcedentibus Gothis a Beliſario recepta vrbs fuiſſet,ipſe eam murorum diſiectorum a Gothis partem reſtituere aggreſſus eſt.In qua reſtitutione, antiquae murorum concinnitatis & elegantiae, veteriſque pomerij rationem habere non potuit ob temporis celeritatem:Totilam enim denuo cum ingenti exercitu ad vrbem venientem verebatur. Quare inter ipſam murorum inſtaurationem modo maiorem; modo minorem orbem, quam antiquus fuerat, prout occaſio aliqua antiqua aedificia amplectendi ſe ſe offerebat,fecit.Intra eos enim vrbis muros tumultuario opere a ſe excitatos,palatia,metas, amphitheatra, aquarum caſtella,aquae ductus, & alia pleraque publica antiqua aedificia,non longe ab antiquo pomerio, intus extraque exiſtentia, quo celerius muros perficeret, incluſit, antiquumque pomerij ordinem neceſsitate belli coactus turbauit, quod nunc adhuc extra portas Populi,Maiorem, S. Sebaſtiani,& S. Paulli videri poteſt, ex quibus porta Maior olim erat aquaeductus forma, S. Sebaſtiani vero aquae caſtellum. Ita quoque amphitheatrum caſtrenſe prope S.Crucem in Hieruſalem, ſepulchrum C. Ceſtij pyramidis ſpecie, aliquot aquae ductuum formae, & alia ſimilia viſuntur murorum compagini inſita.Ita vt no-

ſter murorũ vrbis ambitus, aliquot locis antiquo maior, aliquot vero minor, aliquot autẽ antiquis adhuc fundamentis ſitus credi poſsit. Quam ſententiam cõfirmant variae atque diuerſae murorũ ſpecies, quibus conditi ſunt: alicubi enim opere reticulato, alicubi lapidibus quadratis, alibi lateritia ſtrue, alibi muro arcuato, alibi alia ratione fabricati videntur. Omnino autem hunc murorum vrbis circuitum paulo minorẽ eo eſſe exiſtimo, qui ante Beliſarij tempora fuit, & praeſertim a muro caſtri praetorij ad Tiberim vſque verſus portam Oſtienſem

Poſt Beliſarij & Narſis tempora, murorũ vrbis circuitum motum non fuiſſe creditur, & ſi ſaepiſsime a variis pontificibus Romanis, aut vetuſtate, aut barbarorum vi diſiectum renouatum fuiſſe conſtat. Inter quos Gregorius ſecundus, & Hadrianus primus ambo Romani, pontifices maximi, magnam vrbis murorũ, propugnaculorum, & portarum partem refecerunt, vt auctor eſt Anaſtaſius Biblitohecarius in eius vitis. Leo vero IIII. patria item Romanus XV. nouas turres vrbis muris adiecit, ex quibus vna adhuc ſub Ianiculo ad Tiberis ripam erecta in murorum vrbis fine conſpicitur, e regione cuius ſub Auentino alteram quoque erexerat, quae vetuſtate delapſa eſt. quibus Sarracenorum, aliorumque piratarum & praedonum, per Tiberim ſubeũtium vis arceri poſſet. Eam quoque vrbis partem, vbi in colle Vaticano ſita eſt baſilica principis apoſtolorum Petri, muro veteri, qui circa Hadriani molem & S. Spiritus Xenodochium tantũ protendebatur, producto, vrbis moenibus incluſit, vrbẽque Leoninianam de ſuo nomine appellauit: quam Corſis a Sarracenis patriis ſedibus pulſis habitandam

tradidit. Eam autem ideo muro cinxit, vt Sarracenorū incurſiones, qui eo tempore Italiam omnem vexabāt, euitaret, qui baſilicam ipſam, eo interregno, quod ante eius creationem fuerat, captam, omnibus ornamētis ſpoliauerant. Vrbanus V. Nicolaus V. & Alexander VI. Romani pontifices, vrbis Leoninianae, quam nunc Burgum vocamus, muros vetuſtate dilabentes reſtituerunt, vt eorum inſignia iis affixa teſtātur. Primus Romanorum pontificum Bonifacius IX. pont. max. Hadriani molem muniuit, atque ea pro arce ad pontificum cuſtodiam vſus eſt. Quam Alexander VI. additis latioribus muris, & propugnaculis, foſſaque & aggeribus tutiorem reddidit. Nouiſsime Paullus Papa IIII. additis amplioribus propugnaculis, prope inexpugnabilem fecit. Qua ratione autem, vel forma fuerint veteres vrbis muri circa molem Hadriani, inferius quum de portis Triumphali & Aurelia loquar, quae iis locis erant, differam. Porro poſt Leonem papam IIII. variis temporibus vrbis muros hinc inde vetuſtate dilabentes, refici curarunt Martinus V. Nicolaus V. Pius II. Paullus II. Xyſtus IIII. Alexander VI. & plerique alij Romani pontifices. Nouum murorū vrbis ambitum, & quidem ſumptuoſiſsimum aetate noſtra aliquot locis, ſed praecipue prope Auentinum montem, & S. Spiritus aedem inchoauit Paullus papa III. Farneſius Romanus, ingentis animi & ſpiritus pōtifex, verum eum vix inchoatum imperfectū reliquit. Nouiſsime Paullus IIII. pont. max. additis per totam vrbem terreis propugnaculis, & aggeribus, vrbem proximo bello muniuit

Vrbis moenia aetate noſtra vix XIIII. millibus paſſuum complectuntur. Turres habent vel integras, vel

ſemifractas CCCLXVII. portas XX. ex quibus XIII. ſunt vrbis Romae. VII. Vrbis Leonianae, quae noſtro tempore Burgus S. Petri appellatur, pontificum Romanorum perpetua ſede, & toto orbe auguſtiſsima, atque celebratiſsima principis Apoſtolorum Petri baſilica clarus. Atque hactenus de vrbis pomerio

Breuis epilogus omnium, quae de Vrbis pomerio dicta ſunt

Vrbis Romae fundamenta auſpicato a Romulo iacta ſunt Parilibus, ante diẽ XI. Kal. Maij ſextae olympiadis anno tertio. Ex quo tempore, hoc die, qui eſt Kal. Iuli. anno a partu virginis ∞ DLVIII. agitur annus vrbis conditae ∞ ∞ CCCX. ex proximo XI. Kalend. Maij die inchoatus

Romulus Siluius rex primus vrbem quadratam in monte Palatino condidit. Montes Saturnium, poſt Tarpeium, qui & Capitolinus dictus eſt, ac Quirinalem additis praeſidiis muniuit, non tamen vrbis pomerio incluſit

T. Tatius Sabinorum rex, qui Romae cum Romulo regnauit, veteris vrbis pomerio Tarpeium montem adiunxit; quem Sabinis qui ſecum Romam commigrauerant, habitandum dedit, ipſeque habitauit. Quirinalem quoque addita cuſtodia firmauit

Romulus vero poſt Capitolium vrbis pomerio adiunctum, eumque T. Tatio cum Quirinali cõceſſum, Coelium montem Palatio vicinum militum praeſidio adpoſito muniuit

Numa Pompilius Pomponis F. rex ſecũdus, ſi Dionyſio Halicarnaſſeo credere volumus, Quirinalẽ collem vrbis circuitu incluſit

Tullus Hoſtilius Hoſti F. rex tertius, Alba longa di-

ruta, Albaniſque in ciuitatē receptis, montē Coelium, quem pomerio addidit, colendum aſsignauit. Quem montem pomerio incluſiſſe Ancum Marcium regem, Strabo; vel L. Tarquinium Priſcum Tacitus produnt

Ancus Marcius Numae filius rex quartus, Politorio Latinorum vrbe exciſa, Latiniſque in ciuitatem adſcitis, montem Auentinum habitandū conceſsit, quē tamen tanquam ominoſum vrbis pomerio non incluſit

Idem rex foſſas circum vrbē fecit, quae Quiritium appellatae ſunt; Ianiculum, quem facto ſuper Tiberim ponte Sublicio, muro cinxerat, vrbi addidit

L. Tarquinius Damarati filius Priſcus rex quintus, vrbis muros ruderibus vilibuſque ſtructuris ad eam diem aedificatos, primus coepit ſaxis magnis Albano, Tiburtino, & Praeneſtino ad regulam formatis extruere, quos Ser. Tullius rex perfecit

Ser. Tullius Ser. F. rex ſextus Eſquilias, Quirinalem, & Viminalem montes vrbis pomerio adiunxit, Romam aggere, foſsis, & muro lapideo circumdedit

L. Tarquinius L. F. Superbus rex VII. immenſo ab oriente aggere addito, Romam tutiorem fecit.

L. Cornelius L. F. P. N. Sulla Felix dictator primus poſt reges vrbis pomerium protulit

C. Iulius C. F. C. N. Caeſar dictator
Imp. Caeſar diui F. C. N. Auguſt. } vrbis ambitum adauxerunt

Ti. Iulius diui Auguſti filius, diui nepos, Caeſar Auguſtus caſtra praetoria vrbis muris inter portas Viminalem, & Gabiuſam, alias Tiburtinam adiunxit

Ti. Claudius Druſi F. Caeſar Auguſtus Germanicus Auentinum montem vrbis pomerio incluſit

Nero Claudius Caeſar Auguſtus Germ.
Imp. Caeſar Nerua Traianus Auguſtus } Vrbis pomerium protulere

Imp. Caeſar L. Domitius Aurelianus Auguſtus murorum vrbis ambitum, Cāpo Martio incluſo ampliauit

Imp. Caeſar Fl. Cōſtantinus Maximus Auguſtus, caſtro praetorio exciſo, vrbis ambitum ampliorem fecit

Impp. Caeſares Flaui Arcadius & Honorius Auguſti, muros vrbis vetuſtate dilabentes reſtituerunt

S.P.Q.R. vrbis moenia temporũ iniuria collabētia ex auctoritate regis Italiae Theoderici Amali refecit

Fl. Beliſarius patricius V.C. ſub imp. Iuſtiniano Auguſto, tertiam murorum vrbis partem, bello Gothico a Totila rege diiectam, refecit

Fl. Narſes V.C. vrbis moenia vetuſtate & ruinis quaſſata, ſub Iuſtiniano, & Iuſtino iuniore Auguſtis quorũ in Italia exactis Gothis praefectus fuit, firmauit

Gregorius II.
Hadrianus I. } Pontifices maximi, muros vrbis temporis diuturnitate conſumptos, additis turribus reſtituerunt

Leo papa IIII. moenia vrbis refecit, XV. turres addidit, Vaticanum montem, in quo ſita eſt baſilica principis Apoſtolorum, aucto murorum ambitu cinxit. Quos poſtea temporis iniuria conlabentes variis temporibus ſua impenſa reſtituerunt

Vrbanus V. &
Nicolaus V. } Pontifices maximi

Martinus V
Nicolaus V
Pius II.
Paullus II.
Xyſtus IIII.
Alexāder VI. } Pontifices maximi vrbis moenia hinc inde conlabentia reſtituerunt

Paullus III. pontifex maximus nouum murorũ vrbis ambitum inchoauit, quem imperfectum reliquit.

Nouifsime Paullus papa IIII. additis tota vrbe aggeribus, terreifque propugnaculis Romam muniuit

Bonifacius IX. pontifex maximus primus mole Hadriani munita, Romanorum pontificum ditionem ftabiluit. Quam poftea

Alexander VI. pōtifex maximus additis foffa, aggeribus, latioribufque propugnaculis tutiorē fecit. Poftremo proximo anno Paullus IIII. pōt. maximus additis amplioribus propugnaculis tutifsimam reddidit

De portis & viis Romanis. Et primo de portis vrbis Romuli

Vrbem(inquit Plinius libro III. cap. V.)*treis portas habentem Romulus reliquit, aut (vt plurimas tradentibus credamus)quattuor.* Qui tamen earum nec locum, nec nomina ponit; quae ego ex Varrone, Sex. Pompeio, & aliis antiquis fcriptoribus, coniecturifque aliquot explicare conabor. Primam igitur fuiffe exiftimo portā Mucionis dictam; de qua fic Varro libro IIII. mentionem facit: *Praeterea intra muros video portas dici; in Palatio Mucionis, a mugitu, quod ea pecus in Bucitatum antiquū oppidum exigebant.* Hanc etiam fuiffe crediderim, quā Verrius Flaccus Trigoniam dixit, a tribus angulis cognominatam. Quam in vrbe Romuli verfus arcum Titi Caefaris fuiffe, ex loco Dionyfij liquet, & ex aliarum defcriptione manifeftum erit. Dionyfius enim lib. II: *Ioui quidem Statori Romulus templū dedicauit, apud portam Mucionis vocatam, qua in Palatium ex facra via itur. &c.* Altera Palatij porta fuit nomine Romanula, de qua fic Varro: *Alteram Romanulam, quae eft dicta ab Roma; quae habet gradus in nauali a ad Volupiae facellum.* Et a Sex. Pompeio Romana appellatur: *Ro-*

manam (inquit) *portam vulgus appellat, vbi ex epistylio defluit aqua; qui locus ab antiquis appellari solitus est statuae Cinciae, quod in eo fuit sepulchrum eius familiae. Sed porta Romana instituta est a Romulo in infimo cliuo Victoriae, qui locus gradibus in quadraturam formatus est; appellata autem Romana a Sabinis praecipue, quod ea proximus aditus erat Romam.* Hanc autem ex hoc loco ea vrbis parte fuisse oporteret, qua nunc Titi arcus est, quo in Sabinos iter erat. Tamen Dionysij & Varronis verba accurate consideranda sunt, quibus etiam magis credẽdum est; qui hanc portam, (si modo ea est, quam Sex. Põpeius Romanam vocat) gradus in naualia habuisse scribunt; quae Tiberim versus, & non amphitheatrũ erant. Atque eam alio loco, prope Velabrum fuisse affirmat Varro iis verbis: *Hoc sacrificium fit in Velabro, qua in nouam viam exitur, vt aiunt quidam, ad sepulchrũ Accae: qui locus extra vrbem antiquam fuit, non longe a porta Romanula, de qua in priore libro dixi.* Hoc autẽ peritis antiquariis discutiendum relinquo, satis mihi sit, controuersias scriptorum annotasse. Tertia porro Palatij porta forum versus Ianualis appellata fuit. De qua sic Varro: *Tertia est Ianualis dicta ab Iano: & ideo ibi positum Iani signum, & ius institutum a Numa Pompilio, vt scribit in annalibus L. Piso, vt sit clausa semper, nisi quum bellum sit. Nusquam enim traditum est memoriae fuisse apertam: & post T. Manlio cos. bello Carthaginiensi cõfecto, & eodem anno apertam.* Haec Varro. Quam quidem caerimoniam prius in vrbis porta obseruatam fuisse arbitror, post ampliato pomerio, portaque loco mota, id institutum fuit, vt in portis templi Iani, quod vicinum huic portae erat, obseruaretur. Hoc autẽ manifeste ex nummis aereis Neronis, Dione, &

Procopio colligitur. Haec autem porta in foro Romano erat, appellaturque a Liuio libro primo, porta vetus Palatij, iis verbis : *Vt Hostius cecidit, confestim Romana inclinatur acies* (erant autem in foro) *fusaque est ad veterem portam Palatij. &c.* Quo nomine etiam in Fastis ab Ouidio appellatur. De hac loqui puto Macrobium in libris Saturnalium, quum ait: *Quum bello Sabinorum, quod virginum raptarum gratia commissum est, Romani portam quae sub radicibus collis Viminalis erat, claudere festinarent, quia in ipsam hostes inruebant, postquam est clausa, mox sponte patefacta est. Quumque iterum, ac tertio idem contigisset, armati plurimi pro limine, quia claudere nequibant, custodes steterunt; quumque ex altera parte acerrimo proelio certaretur, subito fama pertulit, fusos a Tatio nostros, quam ob caussam Romani qui tuebantur, territi profugerunt. Quumque Sabini per portam patentem irrupturi essent, fertur ex Iani aede per hanc portam magnam vim torrētium vndis scatentibus erupisse, multasque perduellium cateruas, aut exustas feruenti aqua, aut deuoratas rapida voragine deperiisse. Ea re placitum vt belli tempore, veluti ad vrbis auxilium profecto deo, fores reserarentur.* Piso etiam in annalibus memoriae prodidit, Ianualem dictam ab Iano, & ideo ibi positum Iani signum, & ius institutū a Numa Pompilio, vt esset semper clausa, nisi quum bellum foret. &c. Quod autem sub Viminalis collis radicibus fuisse scribit, non intelligo: magis Varroni assentior, qui eam Palatij portam, prodit, non Viminalis.

Has autem treis portas fuisse ex Varrone ipso liquet, quae primis muris vrbis Romuli fuerunt, ab eodē institutae. Qui numerus in vrbe adhuc parua publico vsui satisfacere posse videbatur. Portas Pandanam,

Mugionam,& Carmentalem a primo Romuli murorũ ambitu, ex Varronis ſententia excluſi. Sabinis autem cum eorum rege T. Tatio in ciuitatem a Romulo adſcitis, quum aucto pomerio, Capitolium vrbi incluſum fuiſſet, quartam demum ſub Romulo portam vrbi additam fuiſſe conſtat; quae Carmentalis nuncupata fuit: atque hac ratione tolli poterit contradictio inter eos auctores, qui a Plinio citantur de vrbis Romuli portis, quũ alij de primo, alij de poſteriore Romuli pomerio loquantur. Carmentalis autem porta ab Euandri matre Carmenta nominata, ſub Capitolio ſita fuit, inter ſaxum Tarpeium, & Tiberim, verſus circum Flaminium. Quod his verbis declarat Liuius lib. XXVII. *Ab aede Apollinis boues foeminae duae albae, porta Carmentali in vrbem ductae. poſt eas duo ſigna cupreſſea Iunonis reginae portabantur. A porta Iugario vico in forum venere. &c.* Iugarius autem vicus ea Capitolij parte erat. De ea Virgilius

Et carmentalem Romano nomine portam. Plutarc. in vita Camilli. *Ad Carmentalem* (inquit) *portam Pontius contendit, vt quid ageretur per ſilentium ſpecularetur, nam huic maxime directo Capitolium incumbit.* Et Solinus: *Pars infima Capitolini montis habitaculum Carmentae fuit, vbi & Carmentale fanum nunc eſt, a quo Carmentalis portae nomen eſt.* Eadem ratione Sex. Pompeius, qui templũ aliud Iani fuiſſe extra portam Carmentalem prodit. Haec poſtea (vt inquit idẽ Sex. Pomp.) Scelerata porta dicta eſt, quod per eam ſex & trecenti Fabii, cum clientium millibus quinque egreſsi, aduerſus Etruſcos ad amnem Cremeram omnes ſunt interfecti. Vnde Ouidius in Faſtis

Carmentis portae dextro eſt via proxima Iano

Ire per hanc noli, quiſquis es, omen habet
Illa fama refert, Fabios exiſſe trecentos
Porta vacat culpa, ſed tamen omen habet &c.

Haec ab aliis Tarpeia, & Veientina ſolet appellari. Atque hactenus de portis vrbis, quam Romulus decedens reliquit.

De reliquis Vrbis Romae portis

Temporis ratio exigere videbatur, vt expleto de portis vrbis Romuli ſermone, de reliquis deinceps verba facerem; quae ſingillatim poſt eum diuerſis tẽporibus, ſinguloque pomerij auctu adiectae ſunt, perinde ac feci de iis qui pomerium protulerunt, vſque ad nouiſsima tempora. Quod quum ob rei difficultatem, atque ignorationem, me omnino facere poſſe diffiderem, commodiſsimum mihi, lectoribuſque fore exiſtimaui, ſi de portis quae nunc in vrbis moenibus ſunt, primo diſſererem, & poſtea ad antiquiores deuenirem. Quum quod ante milleſimum annum iiſdem in locis fuerint, tum etiam quod iis quae modo ſuperſunt portis cognitis, facilius in veterum, vetuſtiſsimarumque vrbis portarum notitiam deuenire poterimus. Quae & ſi iiſdem in locis, quibus antiquiſſimae primo, mox recentiores portae fuerunt, non ſint; iiſdem tamen viis incumbunt, atque non multũ ab antiquo ſitu diſtant, rectaque eo deducunt, quo & antiquae portae. Procopius itaque Caeſarienſis libro primo de bello Gothico, quẽ ante mille annos ſcripſit, XIIII. portas ſuo tempore vrbem Romam habuiſſe iis verbis docet: *Habet autem circumiectus vrbi murus portas. XIIII. portulaſque alias quaſdam, vnde & Gothi quum minimè poſſent cum vniuerſo exercitu longiorem moe-*

nium ambitum circumplecti, senis positis castris portarum intercapedines infestabant. Quae omnes praeter vnam tantum Aureliam, quae vrbi Leonianae inclusa est, adhuc iisdem fere nominibus supersunt. De quibus verba facturus, aliorum scriptorum exemplo, a porta Flumentana Tiberi vicina, atque ea parte in ordine prima, initium sumam

De porta Flumentana, alias Flaminia

Prima post Tiberim in ordine portarum vrbis est porta antiquitus Flumentana, postea Flaminia, nunc Populi dicta. Cuius sic meminit Sex. Pompeius: *Flumentana* (inquit) *porta, Romae appellata, quod Tiberis partem ea fluxisse affirmãt,* Haec antiquitus nõ eo loco erat, quo nostra aetate est porta Populi, alioqui Martius campus intra pomerium fuisset clusus, quod dicere absurdum est. Erat igitur ad Tiberis ripam, circa loca vbi nunc sunt aedes Farnesiorum, vel haud longe a campo Florae, ad Tiberis ripam, e regione murorũ, quos Ancus rex in Ianiculo erexerat. Vnde Liuius: *Tiberis* (inquit) *infestiore quam prius impetu illatus vrbi, duos pontes, aedificia multa, maxime circa portam Flumẽtanam euertit.* Extra quam portam lucum Petilinum fuisse testatur idem, iis verbis: *Ita praedicta die in Petilinum lucum, extra portam Flumentanam, vnde conspectus in Capitolium nõ esset, concilium populi indictum.* Hanc autem eo loco vbi nunc est, transtulisse credo Aurelianum, quando ea parte vrbis moenia propagauit, quae postea a via Flaminia nomen obtinuit. De ea Procopius sic scribit: *Inter portam namque Flaminiam & praenestinam eis Tiberim, castra vna locauerant.* Et alibi: *Belisarius praenestinam portam Bessae tradiderat custodien-*

dam, Flaminiae Conſtantianum praefecerat, quam tamen prius impoſitis foribus, & ingentium lapidum mole inaedificata, ita obſtruxerat, vt vix vllo molimine aperiri per quempiam poſſet, veritus maxime ne ex tam propinquis hoſtium caſtris, ea inſidiae fierent, ceteras portas peditum ducibus cuſtodiendas permiſit. Et non longe poſt: *Nec portam quidẽ Flaminiã Gothi tentarunt, vt loco praecipiti ſitam, atque adeo vt adiri non facile queat.* Haec porta nunc viae Flaminiae, a qua (vt dixi) nomen obtinuit, impoſita eſt

De viis Romanis extra vrbem

Maximam priſcis temporibus ſenatus diligentiam in faciendis, ſarciendiſque viis tam intra, quam extra vrbem fuiſſe conſtat. Nulla enim gens vnquam fuit, quae publicae ciuium commoditatis, vrbiſque ornamenti ſtudioſior extiterit, quam Romana. Hinc tot viae, templa, aedes, delubra, circi, theatra, amphitheatra, fora, baſilicae, aquae, pontes, thermae, lacus, balinea, piſtrina, & alia ſine numero publica aedificia. Optimis enim reipublicae temporibus, quibus maximus paupertati, parſimoniaeque honos extitit, veteres illi Romani, non priuatae rei augendae, ſed publico decori, ciuiumque commodis mirum in modum ſtuduere. Quare inter cetera praeclari exempli geſta, reique publicae vtiliſsima ab eis excogitata, fuit viarum tota Italia ſtratarum magnificentia; quarum potiſsimum rationem ſemper habuere. Vnde merito Dionyſius tria in Romanis fabricis admirabatur; aquae ductus, vias, & cloacas. Quibus vel faciendis, vel ſarciẽdis nobiliſsimos primarioſque ciues praepoſuere. Porro autem viarum curandarum munus primo cenſoribus a ſenatu commiſſum fuit. Deinde quum cenſores aliis rebus pro officio occupati, huic muneri ſo-

licite vacare nequirent; ex S.C. magiſtratus alius ſpeciatim ob eã cauſſam creatus eſt. Ij quattuor viri viarum curandarum vocabantur. Poſtremo creſcẽte viarum numero, quum hi non ſufficerent, ſingulis, vel duabus, aut tribus, pluribuſque viis reſtituendis ſarciendiſque, prout tẽporis neceſsitas exigebat, ſinguli ciues praepoſiti fuerunt, qui curatores earum viarum appellabantur. Quorum magiſtratus, quum prius incertus eſſet, nec niſi ad tempus crearentur, tandem eũ ordinarium fecit Caeſar Auguſtus. Quae omnia antiquis monumentis ita fuiſſe diſſeram. Vias igitur. Sp. Poſtumio Albino Paullulo, & Q. Mucio Scaeuula cos. anno vrbis DXXC. Q. Fuluium Flaccum, & A. Poſtumium Albinus cenſores ſternendas, ſilice in vrbe, glarea extra vrbem ſubſtruendas, marginandaſque primos omnium locauiſſe auctor eſt T. Liuius libro XLI. Poſtea autem, tam extra quam intra vrbem, ſilice ſtratas fuiſſe, earũ quae adhuc tota Italia ſuperſunt veſtigia indicãt. De quibus Procopius libro primo belli Gothici, loquens, de via Appia, ita diſſerit: *Appius ſiquidem ex alia & lõginqua tunc regione (vt reor) exciſos lapides, & hos quidem ſiliceos, & ſuapte natura duriſsimos, in hanc viam vehendos curauit. Quos complanatos, & leues poſtea redditos, quadratoſque circuncidendo factos inuicem collocauit, metalli nihil, vel rei alterius interſerendo. Sunt autem ita connexi, & inter ſe tam valide condenſati, vt speciem prae ſe ferant viſentibus, non compoſitos eſſe, ſed natura ſic editos; & quamuis diuturno hi tempore atterantur, plauſtriſque frequentibus, & quibuſuis animantibus continenter peruij ſint; ſuo tamen ex nexu ne parumper quidem diſcedunt, vel comminuti franguntur, nec ſui quicquam amittunt nitoris, & cet.* Ad cuius poſtea formam, iiſdem lapidibus ſiliceis ceterae quo-

que viae ſtratae fuerunt. Quidam porro referunt duos ſe montes in Campania vidiſſe: ex quibus ſaxa illa coloris duritieique ferreae excindi eſſent ſolita, alterum prope Sueſſam, alterum ad mare inter Puteolos & Neapolim: qui ſilices lat. ſunt quaque verſus ternos, quaternos, & aliquando quinos pedes. Veteres autem vias, C. Gracchum certis regionibus direxiſſe, & paſsim lapide ſtrauiſſe, partimque muniuiſſe, aggeribus iniqua adaequando, & quantum valles torrẽteſque abrũpebant, pontibus aequali altitudine coniungendo, tradit Plutarchus. Qui Gracchus dimenſo quoque viarũ ſpacio, ſingulis interuallis columnas lapideas ſignũ milliariorũ praeſeferẽtes, cõſtituit. Hinc origo manauit pro tertio, vel quarto milliario, tertio vel quarto ab vrbe lapide dicendi. Pomponius Tit. II. de origine iuris; poſt creationem duorum praetorũ vrbani videlicet & peregrini: *Conſtituti ſunt* (inquit) *eodem tẽpore & quattuor viri, qui curã viarum agerent.* Quorũ in antiquis inſcriptionibus frequens mentio eſt ita

CN. DOMITIO. SEX. F
AFRO. TITIO. MARCELLO
CVRINO. LVCANO
COS. PRO. COS. PROVINCIAE. AFRICAE
LEGATO. EIVSDEM. PROVINCIAE T. VI
FRATRIS. SVI. SEPTEMVIRO. EPVLONVM
PRAETORI. LEGATO. PROVINCIAE. AFR
IMP. CAESAR AVG. PRAEF. AVXILIORVM. OMNIVM
ADVERSVS. GERMANOS. DONATO. AB
IMP. VESPASIANO. AVG. ET. T. CAES. AVG F. CORONIS
MVRALI. VALLARI. AVREIS. HASTIS. PVRIS. III.
VEXILLIS. II. ADIECTO. INTER. PATRIC. PRAETORI
TR. PL. QVAEST. PRO. PRAET. PROVINCIAE. AFRIC
MIL. LEG. V. CLAVD. IIII. VIR. VIAR. CVRANDARVM
PATRONO

Item

Item

. . . .
PRAED. CER. Q. PROVINC
CYPRI.PRO.PR.
TRIB.MIL.LEG. II.AVGVST
IIII.VIRO. VIAR. CVRAND
PATRONO.COL
D. D. P

Item

IMP. CAESARI.DIVI
TRAIANI. PARTHICI
FIL. DIVI. NERVAE.NEP
TRAIANO.HADRIANO
AVG.PONTIF. MAX.TRIB
POTEST. COS. II. P. P
IIII . VIR. VIAR.
Q.TAMVDIVS.Q.F.PALAT
GRAIVS. VIENNA
L. AVRELIVS. L. F. OVF
TYRANNVS.INTERAMN
NAHAR.TI.IVLIVS. TI.F.STEL
VERECVNDIANVS.BONONIA
Q.TAMVDIVS.SEX.F.ARRIVS
REATE.FAC.CVR

Item

CERERI. SACRVM
L. AP. . . . . PAL. ET
P.STATIVS.P.F.PAL.AVRELIVS.II.VIR
CVRATORES
Q.LARONIVS.Q.F.HOR.QVADRATVS
L.MEMMIVS. SEX. F. PAL.PETRONIVS
L.MEMMIVS.L. F.PALAT. GALBIVS
MENSOR.ITER.HONOR.IN.CVR.FVNCT
IIII.VIR.VIAR

Item in antiquo epigrāmate, quod Romae adhuc extat in hortis Gentilis Delphinij sine principio ita

. . . .
DACICVS.GENTEM.DACORVM.ET
REGEM. DECEBALVM.BELLO. SVPERAVIT
SVB. EODEM.DVCE.LEGATVS.PR.PR.AB
EODEM.DONATO.HASTIS.PVRIS.VIII
VEXILLIS.VIII. CORONIS.MVRALIBVS.II
VALLARIBVS.II.CLASSICIS.II.AVRATIS.II
LEG.PR.PR.PROVINC.BELGICAE.LEG.I
MINERVIAE.CANDIDATO.CAESARIS.IN
PRAETVRA.ET.IN.TRIBVNATV.PLEB
QVAETORI.PROVINCIAE. ACHAIAE
IIII. VIRO. VIARVM. CVRANDARVM
HVIC.SENATVS.AVCTORE.IMP
TRAIANO. AVG.GERMANICO.DA-
CICO. TRIVMPHALIA.ORNAMENT
DECREVIT . STATVAMQ.PECVN.PVBLIC
. PONEN. CENSVIT

Item

C.RVSTIVS.C.F.FLAVOS.ITER
L. OCTAVIVS. L. F. VITVLVS
IIII. VIR. D. S. S
VIAM.INTEGENDAM
CVRAVERE

De curatoribus vero viarũ, Cicero epiſtola prima ad Atticum, meminit: *Thermus* (inquit) *curator eſt viae Flaminiae; quae quum erit abſoluta, ſane facile eum Caeſari conſulem addiderim.* Et Plinius iunior, libro V. epiſtola ad Pontium: *Receſſeram in municipium, quum mihi nuntiatũ eſt Cornutum Tertullum accepiſſe Aemiliae viae curam. Exprimere non poſſum, quanto ſim gaudio affectus, & ipſius & meo nomine.* Quod tamen munus prius nõ perpetuum fuiſſe crediderim, ſed temporaneum: quod Trãquillus in Auguſti vita cap. XXXVII. ita dicat: *Quoque plures partem adminiſtrandae reip. caperent, Auguſtus noua officia excogitauit, curam operum publicorum, viarum, & aquarũ, aluei Tiberis, ac cloacarum, frumenti populo diuidendi, praefecturam vrbis, triumuiratum legendi ſenatus, & alterum recognoſcendi turmas equitum, quotieſcunque opus eſſet.* Extantque eiuſmodi inſcriptiones

L. FABRICIVS. L. F. CVR. VIAR. FACIVNDVM. COERAVIT
IDEM. QVE. PROBAVIT
Q. LEPIDVS. M'. F M. LOLLIVS. M. F. COS
EX. S. C. PROBAVERVNT

item
L. APPVLEIVS
C. F. ANI. NIGER
II. VIR
CVRATOR.VIARVM
STERNENDARVM
PEDVM. DECEM
MILLIA. VIAM
SVA. PECVNIA
FECIT
Item
L. VARRONIO. L. F
PAL.CAPITONI
SCRIBAE. AEDILIC
ACCENSO.VELATO
II.VIRO.QVINQVENN
CVRATORI.VIARVM
PATRONO. COLONIAE
ORDO.REGALIVM
QVORVM.HONORE
CONTENTVS. SVA.PECVN
POSVIT.L.D.D

Viarum autem quaedam extra vrbem, quaedam intra, initium habuerunt;vt Flamina, Praeneſtina, Lauicana, Campana, Appia, & Ardeatina. Reliquae vero omnes ab ipſis portis incipiebant, atque extra vrbem protendebantur. Nomina autem a variis caſibus ſortitae ſunt. Aliae enim ab auctoribus: vt Flaminia, Aemiliae duae, Caſsia, Clodia, vel Claudia, Annia, Auguſta, Quinctia, Iunia, Sempronia, Valeriae duae, Appia, Numicia, tres Traianae, Vitellia, Aurelia, Cornelia,

Domitiana,Poſtumia,Flauia ,Pompeia , & Domitia. Aliae ab vrbibus ad quas deductae erant,vt Collatina, Numentana ,Tiburtina,Gabina ,Praeneſtina:Labicana,Laurentina,Setina,Ardeatina ,Oſtienſis,Portuenſis,Amerina. Aliae a prouinciis,vt Campana,Auſonia, quae & Latia,vel Latina, Gallicana,& Gallica. Aliae a diuerſis euentibus ,vt Cimina,Salaria,Aſinaria , Triũphalis,Tiberina,Sacra ,Noua,Lata, Fornicata , Recta, Alta. Aliarum vero etymologiã ignoro, vt Patinariae, & Laticulenſis. Quaedam autem ex iis , tam latae fuerunt , & praeſertim Appia ,vt plauſtra duo ex aduerſo inuicem occurrentia caperent:tam longae,vt prouinciarum terminos attingerent. Primum (vt dixi) in vrbe tantum ſilice ſternebantur, extra vero glarea, vt ex Tibullo quoque & Plinio conſtat; poſterioribus vero temporibus omnes ſilicibus ſtratae ſunt. Viarum autem nomina enumerabo ad rationem portarum, quibus perducuntur. Quod autem interdum inter ſe ſcriptores,de iis loquẽtes diſcrepent , id accidit, quod non vno tempore omnes ſint ſtratae,& vna in alteram ſaepe exiguo,ſaepe longiore interuallo incidens ,nomen alterius immutat

De Via Flaminia

Via Flaminia,quae a porta Flumentana initium habuit ,a C.Flaminio iterum cos. qui apud lacum Traſimenum cum XV. Romanorum millibus , bello Punico ſecundo ab Hannibale caeſus eſt ,ex hoſtium Gallorum ,de quibus triumphauit , manubiis ,in cenſura, quam cũ L.Paullo,anno vrbis DXXXIII. geſsit, ſtrata fuit. Quam tamen Strabo contra Liuij,& Sex.Pompeij ac Caſsiodori ſententias , ab eius filio ſtratam fuiſſe

scribit iis verbis: *Eodem in consulatu M. Lepidus, & C. Flaminius collegae fuere, victores autē Liguriū strauere, hic quidē Flaminiam e Roma per Tusciam, & Vmbriam, vsque Ariminum; alter reliquam porro vsque Bononiā, & ex ea Aquileiam prope alpium radices, ducto per gyrum circa paludes opere.* L. vero Florus ex Liuio in epitoma libri ab vrbe condita XX. huius patrem fuisse scribit, quum ait: *C. Flaminius censor viam Flaminiam muniuit, & circum Flaminium extruxit.* Et Festus. *Flaminius circus, & Flaminia via a Flaminio cos. dicta sunt, qui interfectus est ab Hannibale ad lacum Trasimenum.* Et Cassiodorus: *L. Veturio, & C. Lutatio cos. qui fuit annus vrbis DXXXIII. via Flaminia munita, & circus factus, qui Flaminius appellatur.* Fieri autē potest, vt a patre inchoata, a filio vero perfecta fuerit, vel partem eius a patre & partē a filio factam. Quod indicare iis verbis videtur lib. XXXIX. Liuius. *Liguribus domitis, Flaminius cos. pacem dedit finitimis, & quia a bello quieta vt esset prouincia, effecerat, ne in otio milites haberet, viam a Bononia perduxit Arretiū. &c.* Huius curatorem Q. Marcium Thermum fuisse, refert Cicero epistola prima ad Atticum. Et Tranquillus in Augusti vita capite XXX. *Quo autem facilius* (inquit) *vndique vrbs adiretur, desumpta sibi Flaminia via Arimino tenus munienda, reliquas triumphalibus viris ex manubiali pecunia sternendas distribuit.* Martialis libro X

Totaque Flaminia Roma videnda via

Huius viae adhuc per Vmbriam, & inter Ocriculum, & Romam multa vestigia apparent. Crebra eius apud Cornelium Tacitum mentio est, qui Flaminiam viam pōti Miluio impositam etiam scribit. De eadem quoque & vno ex eius curatoribus mentio est in inscriptione hac antiqua Tarraconensi

L. O V I N I O . L . F. Q V I R
R V S T I C O. C O R N E L I A N O
C O S. D E S. P R A E T. I N T E R
T R I B V N I C I O S. A D L E C T O
C V R A T. V I A E . F L A M I N I A E
L E G. L E G. V I I. M Y S. I N F E R I O R
C V R A T. V I A E . T I B V R T I N A E
C V R A T. R E I P. R I C I N E N S I S
R V S T I C A. O V I N I A
C O R N E L I A N A. F I L I A
P A T R I. P I E N T I S S I M O

In hac via plurima cernuntur ſepulchra, quae vetuſtate conſumpta vix cognoſci poſſunt. Hac via ad nonum lapidem fuit, villa Caeſarum, quae ad Gallinas dicebatur, vt auctor eſt Plinius; qui eius nominis rationem reddens, ſic ait: *Gallinam conſpicui candoris ſedenti Liuiae Druſillae aquila ex alto abiecit in gremium inlaeſam, intrepideque miranti acceſsit miraculum, quoniam teneret roſtro laureum ramum onuſtum ſuis baccis. cōſeruari alitem, & ſobolem iuſſere haruſpices, ramumque eum ſeri, ac rite cuſtodiri; quodque factum eſt in villa Caeſarum fluuio Tiberi impoſita, iuxta nonum lapidem Flaminia via, quae ob id vocatur ad Gallinas.* Et Tranquillus capite primo in Galba: *Progenies Caeſarum in Nerone defecit. quod futurum cōpluribus quidem ſignis, ſed duobus euidentiſsimis apparuit. Liuiae olim poſt Auguſti ſtatim nuptias Veientanum ſuum reuiſenti, praeteruolans aquila gallinam albam ramulum lauri roſtro tenentem, ita vt rapuerat, demiſit in gremium, quumque nutriri alitem, pangi ramulum placuiſſet, tanta pul-*

lorum soboles prouenit, vt hodie quoque ea villa ad Gallinas vocetur: tale vero lauretum, vt triumphaturi Caesares, inde laureas decerperent. fuitque mos triumphantibus, alias confestim eodem loco pangere, & obseruatum est, sub cuiusque obitum arborem ab ipso institutam elanguisse. Ergo nouissimo Neronis anno, & silua omnis exaruit radicitus, & quicquid ibi gallinarum erat interiit. In eadem via erant Clitellae, de quibus Sex. Pompeius: *Clitellae* (inquit) *non tantum hae quibus sarcinae colligatae mulis portantur, dicuntur, sed etiam locus Romae propter similitudinem, & in Via Flaminia loca quaedā deuexa & acclinia.* Via Flaminia quoque locus erat Saxa rubra appellatus; de quo mentio est apud Cornelium Tacitum. In hac via fuit sepulchrum pantomimi Paridis Aegyptij Neronis liberti, de quo Martialis libro XI

Quisquis Flaminiam teris viator
Noli nobile praeterire marmor

Item Glauciae liberti Melioris, de quo idem Martialis lib. VI

Hoc sub marmore Glaucias humatus
Iuncto Flaminiae iacet sepulchro

Et de eodem Statius II. Siluarum

. . . Plebs cuncta nefas & praenia flerunt
Agmina Flaminio, quae limite Muluius agger
Transuehit. Fit quoque eius viae mentio in libello Velij Fidij Iubentij. Nostra aetate paulo extra vrbis moenia via Flaminia Iulius III. pontifex maximus, mirabili in primis atque sumptuosissimo opere villam Iuliam exaedificauit, de qua alio loco differam. Inchoabat via Flaminia ab vrbe porta Flumentana, inde, vt inquit Antoninus, hac ratione Ariminum vsque pertinebat

Ab vrbe
Roſtratam villam, hinc
Vitriculum, deinde

Narniam, poſt
Interamnam
Spoletium
Forum Flaminij
Heluillum
Callem
Forum Semproni
Fanum Fortunae
Piſaurum, & poſtremo
Arimini deſinebat

De via Aemilia Lepidi.

Duae viae Aemiliae fuerunt, altera Lepidi, de qua nunc ſermo eſt, altera Scauri, de qua paulo poſt ſcribam. Hanc ſtrauit M. Aimilius M.F. Lepidus, qui põtifex maximus, iterum conſul, cenſor, & princeps ſenatus ſexies lectus fuit, in primo conſulatu, quem cũ C. Flaminio, eius qui ad Traſimenum cecidit filio, anno vrbis DLXVII. geſsit. De hac Strabo: *Eodem in cõſulatu M. Lepidus, & C. Flaminius collegae fuere, victores antẽ Ligurũ ſtrauere hic quidẽ Flaminiam e Roma per Tuſciã & Vmbriã vſque Ariminũ, alter reliquã porro vſque Bononiam, & ex ea Aquileiam, prope alpium radices, ducto per gyrum circa paludes opere.* Liuius quoque libr. XXXIX. commemorat M. Aimilium conſulem ſubactis eiſdẽ Liguribus viam a Placentia productam Flaminiae cõmiſiſſe, iis verbis: *Cos. Aimilius pacatis Liguribus, in agrũ Gallicum exercitum duxit, viamque ab Placentia vt Flaminiae committeret, Ariminum perduxit. &c.* Quibus verbis liquet Aemiliam viam initium habuiſſe ab Arimino, Ariminum enim vſque Flaminia pertinebat: hincque ducto in gyrum opere, circa radices alpium,

hac ratione Aquileiam vſque perductam eſſe, vt ex Antonini Pij imp. itinerario liquet

Ab Arimino
Caeſenam, deinde
Forum Liui, poſt

Fauentiam, poſt
Forum Corneli
Clacerinam
Bononiam
Mutinam
Regium
Tannetum
Parmam
Fidentiolam
Placentiam
Laudem
Mediolanum
Bergomum
Brixiam
Syrmionem
Veronam
Vicentiam
Patauium
Altinum
Concordiã, & poſtremo
Aquileiae deſinebat

Martialis libro III. alloquens librum ſuum de hac via ſic ſcribit

Romam vade liber, ſi veneris vnde, requiret
Aemiliae dicas de regione viae
Si quibus in terris, qua ſimus in vrbe rogabit
Corneli referas me licet eſſe foro

Idem de eadem via libro VI. & Plinius libro primo, agens de portento agri Mutinenſis: qui in eadẽ quoque Fauentiam poſitam fuiſſe, ſignificat libro XIX. & Plinius Iunior in epiſtola ad Pontium. *Mihi nuntiatum eſt Cornutum Tertullum accepiſſe Aemiliae viae curam.* Ab hac via ea Galliae togatae regio, Aemilia appellata eſt, ſicut etiam Flaminia ab alia via

Dee aliis viis incidentibus in Flaminiam & primo de via Cassia

Casſiam viam a Casſio,qui eam ſtrauit, dictam fuisſe auctor eſt Sex. Pompeius. De qua Cicero Philippica XII. *Tres viae ſunt ad Mutinam, a ſupero mari Flaminia,ab infero Aurelia,media Caſsia.* Haec a Flaminia extra põtem Miluium diuiſa Sutrium,Vetrallam, Viterbiumque,&Vulſinios mittebat,cuius rudera quaedam inter ipſa oppida adhuc extant. Huius,& aliquot aliarum viarum mentio eſt in hac antiqua Auximate inſcriptione

C.OPPIO.C.F.VEL
SABINO.IVLIO.NEPOTI
M'.VIBIO.SOLLEMNI.SEVERO
COS
ADLECTO.A.SACRATISSIMO.IMP.
HADRIANO.AVGVSTO
INTER.TRIBVNICIOS.PR.PEREGR
CANDIDATO.AVG.
LEGATO.PROV.BAETHICAE.CVR.VIAR
CLODIAE.ANNIAE.CASSIAE
CIMINAE.TRIVM.TRAIANARVM
ET.AMERINAE.LEG.LEGION.XI
CL.P.F.LEG.AVG.PR.PR.
PROVINCIAE.LVSITANIAE
PRO.COS.PROV.BAETHICAE
PATRONO.COL
LEONAS.LIB.ADCENSVS.PATRONI
ET.IN.DEDIC.STATVAE
COLONIS.CENAM.DEDIT

De Via Claudia, vel Claudia

Et haec in Flaminiam incidebat, vt iis verſibus teſtatur Ouidius libro primo de Ponto

Nec quos pomiferis poſitos in collibus hortos
Spectat Flaminiae Claudia iuncta Viae

Eius quoque mentio eſt in ſupra relata Auximate inſcriptione, in qua Clodia appellatur. Inchoabat a Roma atque Lucam vſque hac ratione, vt ex Antonini Pij itinerario didici, perducebatur

Roma
Baccanas, deinde
Sutrium
Forum Caſsi
Vulſinios
Cluſium
Ad ſtatuas
Arretium
Ad fines ſiue Caſas Caeſarianas
Florentiam
Piſtorium, & poſtremo
Lucam

De Via Annia

Hanc quoque vel Faminiae coniunctam, vel ab ea incepiſſe teſtatur ordo, quo hae viae referuntur in inſcriptione Auximate iam poſita, videlicet, *Curator Viarum Clodiae, Anniae, Caſsiae, Ciminae, trium Traianarum & Amerinae.* Nam hac parte has omnes vias fuiſſe, praeter Traianas, conſtat. Idem quoque ſequenti antiqua marmorea inſcriptione confirmatur, quae nunc in horto eccleſiae cathedralis vrbis Caſtellanae in Faliſcis adhuc extat, non longe eo tranſlata

HONORI
IMP. CAESARIS. DIVI. F
AVGVSTI. PONT. MAXIM
PATR. PATRIAE. ET. MVNICIP
MAGISTRI. AVGVSTALES
C. EGNATIVS. M. L. GLYCO
C. EGNATIVS. C. L. MVSICVS
C. IVLIVS. CAESAR. LISOCHRYSVS
Q. FLORINIVS. Q. L. PRINCEPS
VIAM. AVGVSTAM. AB. VIA
ANNIA. EXTRA. PORTAM. AD
CERERIS. SILICES. STERNENDAM
CVRARVNT. PECVNIA. SVA
PRO. LVDIS

De via Auguſta

Hanc in Faliſcis fuiſſe, non procul a Flaminia, & in Anniam incidiſſe teſtatur ſuperior inſcriptio, de qua nihil praeterea compertum habeo

De via Cimina

Haec Caſsiae & Flaminiae propinqua fuit, colles, lacuſque Ciminos, haud procul a Viterbio ſitos petens, a quibus & nomen accepit. Virgilius: *Cimini cum monte lacus, campoſque Velinos.* Siluae Ciminae meminit libro IX. ab vrbe condita Liuius. De ea quoque mentio eſt in Auximate inſcriptione

De via Amerina

Amerinam viã cuius Auximas inſcriptio meminit, iis ſubieci, quod ex via Flaminia diſcedẽs, Ameriã ducat.

De Viis Sempronia, & Posthumia

Viam demum Semproniam a Flaminia oriri Fulginei in Vmbria, & vsque ad Forum Sempronij protendi, a quo nomen accepit, quidam scribunt. De Postumia mentionem facit iis verbis Tacitus: *Sistere tertiam legionem in ipso viae Postumiae aggere iubet. & cet.* haec autem in Gallia togata fuit, non procul a Bebriaco, vico Veronensium, Hostilia, & Cremona, quam hic adposui, quod versus Flaminiam, & Aemiliã strata esset

De porta, & via Collatina

Post Flumentanam portam, proximo loco est Collatina colli hortulorum imposita, de qua Sex. Pompeius: *Collatia oppidum fuit prope Romã, eo quod opes aliarum ciuitatum ibi fuerint collatae, a qua porta Romae Collatina dicta est.* Liuius quoque lib. primo: *Collatia & quicquid circa Collatiã agri erat, Sabinis a rege Tarquinio ademptũ. &c.* Seruat quoque aetas nostra morẽ appellandi in Collatia, quicquid e regione eius portae habet ager Romanus. Haec antiquitus moenibus a Collina porta versus Tiberim ampliatis, cum Flumentana coniũcta fuit, non longe a campo Florae collocata; postea pomerio ampliato ad eum locum vbi nunc est, super hortulorum collem cum Flumentana ipso forte Aureliani Imp. tempore translata fuit. Quam a proximis Pinciorũ aedibus Pincianã libro primo de bello Gothico Procopius suo tempore appellatam fuisse scribit. *Belisarius* (inquit) *interim quae ad vrbis custodiam facerent, praeparare, molirique omnia. Pincianam is ferme, & proximam huic ad dexteram Salariam portã tenebat, vt suf-*

pectiores & necessarias; ea namque parte oppugnari facile poterat murus &c. Et non longe post: *Nec portam quidem Flaminiam Gothi tentarunt, vt loco praecipiti sitam, atque adeo vt adiri non facile queat. Inter hanc portam, & alteram ad dexteram huic proximam portulam, porta alia est quae Pinciana vocatur. Huic proximi muri pars quaedam, lapidum laxata iam pridem compage, seiuncta spectatur; non tātum a solo, sed a medio ad summum fastigium scissa. nec sane collapsa, nec alias resoluta, sed vtrinque sic inclinata, vt cetero muro extrinsecus partim prominentior esse appareat, partim retractior. Hanc muri partem quum demoliri tunc primū Belisarius niteretur, & iterato aedificare instituisset, obstitere Romani, Petrum Apostolum pro indubitato se comperisse asseuerantes, eius loci tuendi pollicitum curam se suscepturum. quod vtique Romanis ex voto successit, quandoquidem nec eo die, quo per Gothos sunt moenia oppugnata, nec per omne id tempus, quo vrbem obsederunt barbari, hostilis vis vlla ad hunc locum peruenit, nec plane vnquam eodem tumultuatum. Et sane me admiratio subiit, nec Romanis, nec hostibus ipsis in ea tam diutina vrbis obsidione, in memoriam venisse muri hanc partem: quae res quum miraculi postea loco sit habita, nec sarcire quidem in posterum quisquā, nec de integro restituere ausus est, sed ad hūc diē ea e regione seiūctus permanet murus.* Haec Procopius. Quae verba ideo adposui, quod vsq; ad nostra tēpora, adhuc ea muri pars supersit, vt a Procopio describitur, appellaturq; a Romanis murus inclinatus. Porro autē ea portula quā supra Pincianā fuisse scribit idē Procopius, omnino esse desiit. A porta Collatina exiit via eiusdē nominis, de qua Frontinus libro primo de aquaeductibus sic ait: Aquae Alsietinae *Augustae ramus proxime viam Collatinam accipit fontem* &c. Item, *concipitur aqua Virgo*

via Collatina ad milliarium octauum paluſtribus locis &c. Haecautem via non procul ab ipſa porta incidit in viam Salariam

De porta Collina, & via Salaria

Collatinam proxime ſequitur porta antiquitus Agonēſis, poſt Quirinalis, deinde Collina, poſtremo Salaria appellata. Sex. Pompeius: *Agonia* (inquit) *ſacrificia, quae fiebant in monte; hinc Romae mons Quirinalis Agonius, & Collina porta Agonenſis.* Et alibi Quirinalem eam quoque vocatam fuiſſe his verbis docet: *Quirinalis porta dicta, ſiue quod ea in collem Quirinalem itur, ſiue quod proxime eam eſt Quirini ſacellum.* Agonenſem autem idcirco appellatam ſcribit, quod inundato circo Flaminio, agonales ludi, qui in eo celebrabantur, extra ipſam portarentur, ludoſque ipſos ideo agonales eſſe dictos, vel quia locus in quo initio facti ſunt, fuerit ſine angulo; vel quod iis ludis rex hoſtiam immolare ſolitus eſſet, quam antiqui agoniam vocabant; vel quod in montibus, quos agones dicebant, fierent. Ex Quirinali autē vel Agonenſi, Collina a collibus Quirinali, Eſquilino, & Viminali; vel ab vrbis tribu, & regione in qua ſita erat, quae Collina dicebatur, deinceps longo tempore appellata eſt. Per Collinam portam ſcribit Liuius libro V. Gallos Senones vrbem ingreſſos, eam incendiſſe, de qua ſaepiſsime etiam alibi mentionem facit. Et alio loco: *Quum muros* (inquit) *& turres quae ſunt inter portam Collinam & Eſquilinam, de coelo eſſent tacta. & cetera*

Ouidius IIII. Faſtorum

Templa frequentari Collinae proxima portae

Et

Et Iuuenalis Satyra VI

Proximus vrbi
Hannibal, & stantes Collina in turre mariti

Haec posterioribus tēporibus a via, cui imposita erat, Salaria appellari coepta. Procopius libro primo de bello Gothico: *Belisarius interim Pincianam & proximā huic ad dexteram Salariam portam tenebat, vt suspectiores & necessarias.* Et paulo post: *Apud Salariam autem portam, vir quidam procerae staturae Gothus crebrius sagittando propugnacula infestabat, &c.* Salariam autem viam a Collina porta initium habuisse, refert Tacitus lib. XIX. *vt transuersis itineribus per agrum Sabinum, via Salaria vrbem introirent.* Et paulo post: *Tertium agmen per Salariam portae Collinae appropinquabat.* De hac Sex. Pōpeius: *Salaria via Romae est appellata, quia per eā Sabini sal a mari deferebant.* Et Strabo: *Rerum* (inquit) *scriptor Fabius auctor est, Romanos tum primum diuitiarum sensus accepisse, quam Sabinorum potiti sunt gentis. per ipsos via Salaria, in quam apud Heretum Sabinorum vicum supra Tiberim iacentem Numentana incidit, non magnae longitudinis strata est, ex eadem Collina porta inchoans.* Martialis

Illic Flaminiae Salariaeque
Gestator patet essedo tacente

Plinius libro XXXI. cap. VII. Sal (inquit) *magna apud antiquos auctoritate, sicut apparet ex nomine Salariae viae, quoniam illa sal in Sabinos portari consueuerat.* Prope hanc portam fuit templum Veneris Erycinae; cuius Liuius, Strabo, Plinius, & alij veteres scriptores meminerunt. Extra eam vero fuit templum Honoris, de quo sic Cicero secundo de legibus: *Nostis extra portam Collinam aedem Honoris?* & aram in eo loco fuisse memoriae proditum est. Ad eam quum lamina fuisset

inuenta,in qua ſcriptum, *domina Honoris*; ea cauſſa fuit aedis eius aedificandae:ſed quum multa in eo loco ſepulchra fuiſſent, exarata ſunt,ſtatuit enim collegium locum publicum non potuiſſe priuata religione obligari. Via quoque Salaria ad ſecũdum lapidem: fuit inſigni & magnifico monumento ſepultus Auguſti tõſor Licinus, vir iis temporibus ditiſsimus, quem ſatyrici inſectati ſunt, & Varro hoc epigrammate, vt eſt apud Cornutum,acerbiſsime perſtrinxit

Marmoreo tumulo Licinus iacet,at Cato paruo
Pompeius nullo, credimus eſſe deos

In eadem via prope Anienis ripas fuit etiam C. Marij VII. cos. ſepulchrum. Eadem via ad tertium lapidem ſupra Anienem extat pons eiuſdem cum via nominis, quem cum ceteris Anienis pontib. a Gothorum rege Totila (vt refert Procopius)diſiectum, reſtituit Narſes. Quod etiã hae duae inſcriptiones, ab vtraque eius parte inciſae demonſtrant. In dextra enim eſt haec, quam ne conciſam ponerem, ſequenti pagina integram concinnaui

IMPERANTE.D.N.PIISSIMO.AC
TRIVMFALI.IVSTININIANO.PP.AVG
ANNO.XXXVIIII
NARSES. VIR. GLORIOSISSIMVS. EX
PRAEPOSITO. SACRI. PALATII. EX. CONS
ATQVE. PATRICIVS. POST. VICTORIAM
GOTHICAM. IPSIS. ET. EORVM. REGIBVS
CELERITATE.MIRABILI.CONFLICTV.
PVBLICO.SVPERATIS.ATQVE
PROSTRATIS
LIBERTATE. VRBIS. ROMAE. AC. TOTIVS
ITALIAE. RESTITVTA. PONTEM. VIAE
SALARIAE. VS
QVE.AD. AQVAM.A.NEFANDISSIMO
TOTILA. TYRANNO. DISTRVCTVM
PVRGATO.FLVMINIS.ALVEO
IN.MELIOREM.STATVM.QVAM
QVONDAM.FVERAT.RENOVAVIT

A sinistra vero leguntur haec carmina

QVAM. BENE. CVRBATI. DIRECTA. EST. SEMITA
PONTIS
ATQVE. INTERRVPTVM. CONTINVATVR. ITER
CALCAMVS.RAPIDAS.SVBIECTI.GVRGITIS
VNDAS
ET. LIBET.IRATAE.CERNERE.MVRMVR. AQVAE
ITE.IGITVR.FACILES.PER.GAVDIA.VESTRA
QVIRITES
ET. NARSIN. RESONANS. PLAVSVS. VBIQ. CANAT
QVI.POTVIT.RIGIDAS GOTHORVM.SVBDERE
MENTES
HIC.DOCVIT.DVRVM.FLVMINA.FERRE IVGVM

Salaria autem ex vrbe in Sabinos sic exibat, Antonino Pio in itinerario auctore

Ex vrbe
Heretum
Vicum nouum
Reate
Cutylias
Interocream
Falacrine
Vicum Badies
Adcentesimum

In hac via ad XIII. lapidem vt Vibius, vel XI. vt Liuius, prope Alliam flumen victoria contra Romanos potiti sunt Galli Senones. Quare inter[illegible]m, & Tiberim fuit lucus permagnus, in qu[illegible] Romani Lucaria festa celebrabant pro eo quod victi a Gallis ad Alliam, fugientesque e proelio ibi se occultauerunt, vt auctor est Sex. Pompeius. Allia autem flumen e Crustuminis montibus praealto defluens alueo, haud multo infra hanc viam, Tiberi (vt prodit Plinius) miscetur. De hac via mentio est in antiquo hoc epigrammate ita

L. RANIO. OPTAT. C. V. COS
CVRATORI. REIP. MEDIOLANENSIVM
CVRAT
REIP. NOLANORVM. PRO. COS
PROVINCIAE
NARBONENSIS. LEGATO. AVG. ET
IVRIDICO
ASTYRIAE. GRAECIAE. CVRATORI. VIAE
SALARIAE. CVRATORI. REIP. VRVINATIVM
METAVRENSIVM. LEGATO. PROVINCIAE
ASIAE. PRAETORI. TRIB. PLEBEI
QVAESTORI. PROVINCIAE. SICILIAE

De viis Quinctia, & Iunia

Viarum Quinctiae, & Iuniae meminit libro primo antiquitatum Dionysius Halicarnasseus. Quas idcirco hic adposui, quod eas e regione huius viae fuisse aperte innuat, quum ait: *Palatium quidem quinque & viginti stadiis* (haec vrbs Aboriginum erat) *a Reate distans, vrbe nunc etiam a Romanis habitata, viae Quinctiae proximum.* Hinc ipsam, ex antiquo P. Victoris manuscripto codice eandem cum Nomentana esse quibusdam visum fuit, quum tamen ex eius vulgatis codicibus diuersam fuisse cõstet. Ad haec Dionysius; *A Reate* (inquit) *rursus stadiis LXXX. via Iunia eundo iuxta Coritum montem Cursula est nuper diruta.* Quibus verbis colligitur, viam quoque Iuniam iisdem regionibus fuisse. De iis autem viis quid praeterea afferam, non habeo. De via Quinctia mẽtio est in hac vetusta inscriptione

C. CVRTIVS. P. F. PAL. NERVA. IIII. VIR
P. SILIVS. P. F. ARNIEN. PAETINVS IIII. VIR
C. RVSTVS. C. F. QVARTVS. VEL. IIII. VIR
T. FLAVIVS. T. F. ARN. SABINVS. IIII. VIR
ARAM. ET. SIGN. VIA. QVINCT. D. D

De porta Viminali, & via Nomentana

Viminalis porta Collinae succedit, eiusdem cum monte, in quo sita est, nominis, a quo & nomen sortita est. Sex. Pompeius; *Viminalis* (inquit) *& porta, & collis appellabantur, quod ibi viminũ silua fuisse videtur, vbi est & ara Ioui Viminio consecrata.* Hanc regũ tẽpore in aggere Tarquinij fuisse Strabo iis verbis prodit: *In aggere*

autem medio tertia eſt porta, eiuſdem nominis cum colle Viminali. Tertiam autem dicit. quod Flumẽtana, & Collina tum ea priores eſſent. Collatina enim tunc non erat, quae poſtea in ampliatione murorum vrbis fuit interpoſita. Huic portae nunc S. Hagnetis, a proxima eius diuae aede nomen eſt. A Viminali autẽ porta incipit via Nomentana, qua iter erat Nomentum Sabinorum oppidum. Haec alio nomine Ficulnenſis appellata fuit. Liuius libro III. ait: *Via Nomentana, cui tũ Ficulnenſi nomen fuit, profecti, caſtra in monte ſacro locauere.* Haec, vt Strabo refert, in viam Salariam apud Heretũ Sabinorum oppidum ſupra Tiberim iacens incidebat. Ouidius IIII. Faſtorum

Hac mihi Nomento Romam cum luce redirem
Obſtitit in media candida turba via

Extra portam Viminalem Naeniae deae ſacellum fuit dedicatum, vt refert Sex. Pompeius. Naenia autem eſt carmen, quod in funere laudandi gratia cantabatur ad tibiam. Sunt etiam qui eo verbo finem ſignificari putent. Quidam volunt naeniam ideo dici, quod voci ſimilior querimonia flentium ſit. Haec autem dea cantu querulo a praeficis mulieribus aduocari, vt funeribus adeſſet, putabatur. Deorum enim quos obeſſe arbitrabantur templa ſecundum ſtationis decorem extra vrbem ponebantur. Et ſi autem in Palatio Febris aram, in Eſquiliis malae Fortunae, ad Auẽtini radices Scordiae templa locata fuerint, ea tamen non vt opem ferrent, ſed ne obeſſent, numina colebãtur. Ea via ad ſecundum lapidem viſitur adhuc templum ſphaericũ quod quidam Bacchi eſſe ſcribunt, ſepulchris Conſtantini familiae inluſtre. Quod nunc in eius ſorori Conſtantiae honorem dedicatum eſt. Non longe ab

hoc templo alius pons Anicni impoſitus eſt, a via nomen habens, quem ſicuti Salarium a Totila bello Gothico confractum reſtituit Narſes, vt Procopius prodit. Inter Salariam, & Nomentanam vias quarto ab vrbe lapide, fuit ſuburbanum Phaontis Neronis liberti; quo, vt Tranquillus & Eutropius ſcribunt, Nero fugiens, quum a ſenatu hoſtis iudicatus eſſet, ſe ipſe interfecit. Huius viae mentio eſt in hac vetuſta inſcriptione ſic.

CN. MVNATIVS. M. F. PAL.
AVRELIVS. BASSVS
PROC. AVG.
PRAEF. FAB. PRAEF. COH. III
SAGITTARIOR. PRAEF. COH. ITERVM. II
ASTVRVM. CENSITOR. CIVIVM
ROMANORVM. COLONIAE. VICTRI
CENSIS. QVAE. EST. IN. BRITANNIA
CAMALODVNI. CVRATOR
VIAE. NOMENTANAE. PATRONVS
EIVSDEM
MVNICIPI. FLAMEN. PERPETVVS
DVVM. VIRALI. POTESTATE
AEDILIS. DEDICATOR. IIII

De porta Gabina, alias Gabiuſa; & via Tiburtina, & Gabina

Prope caſtrum praetorium inter portas S. Hagnetis, & S. Laurentij adhuc extat porta clauſa, quam aliquot rationibus adductus Querquetulariam, vel Querquetulanam fuiſſe olim crediderim: de qua, quum tã noſtro, quam etiam Procopij tempore, ante milleſimũ annum, in vſu eſſe deſierit, poſtea verba faciam, qũũ de eis portis loquar, quae eſſe deſierunt; atque ad eius portae deſcriptionem veniam, quae ab antiquis Gabina, vel Gabiuſa, noſtro vero ſaeculo S. Laurentij appellatur. Gabiuſam autem portam fuiſſe Romae teſtatur Liuius: qui eam de coelo tactam fuiſſe ſcribit. Hãc autem Gabiuſam fuiſſe, vt credam adducor, quod in antiquo codice manuſcripto P. Victoris, quem in cõmunem antiquitatis ſtudioſorum gratiam, cum hiſce commentariis publicaui, Tiburtina via, quae hac porta incipit, eadem eſſe cum Gabina dicatur. Gabina autem vel Gabiuſa porta, non niſi a Gabiis nomen habuiſſe liquet, ſicut etiam & via, quae ex hac porta dextera parte verſus Praeneſtinã viam deducta, recta Gabios, quibus nunc Gallicanum nomen eſt, perducit, Tiburtina interim via a laeua relicta. Viam autem Tiburtinam hac porta initium habuiſſe ſatis liquet, quae etiam nunc Tibur deducit. De qua via praeter P. Victorem, & antiquam Tarraconenſem inſcriptionem, mentionem quoque facit Horatius primo ſermonũ

Quum Tiburte via praetorem quinque ſequuntur

Hac via intra primum lapidem fuit ſepulchrum Pallantis Ti. Claudij Caeſaris Auguſti liberti, ſplendidũ, cum hoc arrogantiſsimo titulo

TI. CLAVDIVS. AVG. L
PALLAS
HVIC.SENATVS.OB.FIDEM
PIETATEM.QVE . ERGA
PATRONOS.ORNAMENTA
PRAETORIA. DECREVIT
ET.H-S.CENTIES.QVIN
QVAGIES.CVIVS.HONORE
CONTENTVS . FVIT

De quo Plinius epistolarum libris VII. & VIII. ad Montanum multam mentionem facit. Ab vna autem porta, plures vias deduci, atque eas in diuersa loca diuidi manifestum est. Nam ab hac quoque porta Gabinam viam exire demonstrat P. Victor; quum Gabinam eandem cum Tiburtina viam facit, quod ob loci vicinitatem aliquando fieri solet. Quod hac vna demum ratione confirmatur, quia Gabios perducit. De Gabina via Liuius libro V. *Iustiore altero deinde proelio ad octauum lapidem Gabina via, quo se ex fuga contulerant, eiusdem ductu auspicioque Camilli Galli vincuntur.* Item libro II. *P. Valerius T. Herminium cum modicis copiis ad secundum lapidem Gabina via occultum considere iubet.* & paulo post: *Ad tertium lapidem venere Gabina via.* Hãc viam brenem fuisse, incidisseque in Praenestinam significat Strabo, quum ait: *Sunt & Romanorum oppida a sinistra Latinae inter eam & Valeriam: sane Gabij extant in Praenestina via siti. &c*

De porta Eſquilina, & viis Praeneſtina, & Labicana

Proximam Gabinae fuiſſe Eſquilinam portam multis veterum ſcriptorum auctoritatibus demonſtrari poteſt, cuius nunc Maior porta, vel locum obtinet, vel non longe a loco, in quo antiqua Eſquilina quondam fuit, noſtro tempore ſita eſt. Ceterum multum mihi laboris eſſet, & male mecum agerem, ſi omnes veterum antiquariorum errores nunc vel reprehendere, vel explodere vellem, quos in hiſce rebus deſcribendis admiſerunt, vt de amphitheatro Statilij Tauri, baſilica Caij & Lucii, foro Romano, templo Saturni, & aerario, porta Gabiuſa, templo Mineruae medicae, carceribus populi Romani, & aliis eiuſmodi ſexcentis, quae loca contra antiquorum ſcriptorum auctoritates, male & nimium inepte collocarunt, perinde ac etiam fecerunt de porta Eſquilina, de qua mihi nũc ſermo eſt. Ego autem iis reprehendendis quoties occaſio ſe ſe offeret, tempus non conteram, ſed quae illi male dixerunt, nulla eorundem mentione facta, emendare, rationibuſque adductis reſtituere curabo. Quis igitur non eſt, ex veteribus antiquariis a Blondo vſque ad Marlianum, qui nouiſsimus Vrbis topographiam (quod ſciam) ſcripſit, qui portam quae nunc Maior dicitur, Naeuiam non vocet? Quam aperte P. Victor in regione XII. Piſcinae publicae, inter portam Capenam, & Oſtienſem conlocauit, quum vicos portarum Naeuiae & Raudusculanae in ea regione fuiſſe prodat? Varroque ipſe libro IIII. de lingua Latina, eas portamque Lauernae vicinas

ſcribat, atque extrema vrbis regione fuiſſe aperte innuat? quamquam enim is locus mancus ſit, aperte tamen colligitur, cum portarum omnium deſcriptionem eo loco feciſſe, atque a Flumentana inchoaſſe, quae prima erat, deſiiſſeque in Lauernalem portam, quae non procul a Trigemina fuit, cui vicinas fuiſſe Naeuiam, & Rauduſculanam exponit. Cui rei maxime quadrat, quod ante Naeuiae portae deſcriptionē dicit, vbi paginae tres deſunt: * *Religionem Porcius deſignat, quum de Ennio ſcribens dicit, eam coluiſſe Tutilinae loca.* Quae ea parte fuiſſe alibi demonſtrabo. Quod etiam libro 11. refert Liuius de portis Collina, Eſquilina, Coelimontana, & Naeuia, meae huic ſententiae maxime conuenit, vt paulo poſt oſtendam. Ex quibus rebus manifeſte videri poteſt, an porta Maior, quae longiſsimo interuallo diſtat a regione Piſcinae publicae, vbi erat porta Naeuia, haec porta eſſe poſsit? Quam Eſquilinam fuiſſe, vel Eſquilinae potius locum tenere, aperte iis verbis Strabo indicat: *Porro in vnum cadit Labicana, a porta quidem Eſquilina incipiens, a qua & Praeneſtina; a ſiniſtra vero & hanc, & Eſquilinum omittens campum, vltra centum & XX. ſtadia pergit. Quum autem Labico vetuſto ſane oppido, ceterum diſiecto, & in ſublimi ſito propinquat, & hoc, & Tuſculum relinquit a dextra.* Videāt igitur hi, qui portā S. Laurētij Eſquilinā faciunt; an Labicana, & Praeneſtina via, Gabina ſimul & Tiburtina ea vna porta incipiāt? quū manifeſte cōſtet a porta Maiore duas nūc exire vias, quarū altera Labicos, altera Praeneſte recta deducit. Quo fit, vt hanc pro indubitato potius Eſquilinam olim fuiſſe credam. Cōfirmatur etiā mea haec ſentētia Ciceronis auctoritate, qui Eſquilinam & Coelimontanā

portas propinquas fuisse demonstrat, quum ait: *Quũ ego Coelimontana porta introisse dixissem, responsione me inimica, Esquilina introisse homo promptissimus lacessiuit, &cet.* Quod ei proximior esset. Haec autem Liuij verbis non aduersantur, qui non semel ait: *Castra inter Collinam Esquilinamque posita.* Nam viminalem & Gabiusam eo tempore aut non fuisse, aut has duas tantum, quod notiores essent, nominasse existimo. Huius autem, & aliarum quarundam portarum ordo ex verbis Liuij facile apparebit, quae ideo subiunxi: *Porsenna* (inquit) *primo conatu repulsus, consiliis ab oppugnanda vrbe ad obsidendam versis, praesidio in Ianiculo locato, ipse in plano, ripisque Tiberis castra posuit, nauibus vndique accitis, & ad custodiam, ne quid frumenti Romam subuehi sinerent, & vt praedatum milites trans flumen per occasiones aliis atque aliis locis traiicerent. Breuique adeo infestum agrum Romanum reddidit, vt nõ cetera solum ex agris, sed pecus quoque omne in vrbem compelleretur, nec quisquam extra portas propellere auderet. Hoc tãtum licentiae Etruscis, non metu magis quam consilio concessum est. Namque Valerius cos. intentus in occasionem, multos simul & effusos improuiso adoriendi, in paruis rebus negligens vltor, grauem se ad maiora vindicem seruabat. itaque vt eliceret praedones, edicit suis, postero die frequentes porta Esquilinia, quae auersissima ab hoste erat* (erãt enim in Ianiculo) *expellerent pecus; scituros id hostes ratus, quod in obsidione & fame seruitia infida transfugerent: & sciere perfugae indicio, multoque plures vt in spem vniuersae praedae flumen traiciunt. P. Valerius inde T. Herminium cum modicis copiis ad secundum lapidem Gabina via,)* quae laeua portae Esquilinae proxima erat) *occultum considere iubet, Sp. Lartium cum expedita iuuentute ad portam Colli-*

nam stare, donec hostis praetereat, inde se obiicere, ne sit ad flumen reditus. Consul alter T. Lucretius porta Naeuia, cum aliquot manipulis militum egressus, ipse Valerius Coelimontana (tanquam medio loco sita, vt omnibus, si opus esset praesto esse posset) *delectas cohortes educit, hique primi apparuere hosti.* Hactenus Liuius. Quibus verbis innuitur Coelimontanam portam mediam inter Esquilinam, & Naeuiam fuisse, Collinamque Gabinae proximam, atque haec Esquilinae. Flumentanae autem non meminit, quia etsi Etrusci recta per campū Martium transire potuissent, tamen quia inter vrbis moenia abruptosque mōtes iter erat, ne in aliquod discrimen inciderent, eam portam non inuaserunt, simulque quo propinquiore a nauibus cursu ferrētur in pecus, ad eum forte Tiberis locum deuenere, qui medius est inter pontem Miluium & Anienis ostia. Quare nō oportuit ad portam Flumentanam militum stationē locare. Collatinae & Viminalis eum non meminisse existimo, vel quia adhuc non erant, vel forte eo bello clausae, vsum amiserant, vt in bellis fieri consuetū est, vel quia aliis portis satis fuerat & struere insidias, & exponere pecus, ac turmas praesidiaque emittere. De hac porta multa apud omnes auctores veteres mentio est. Hanc autem aliquando Maeciam vocatam fuisse ex Plauto coniici potest, quod idem de porta Maecia scribat Plautus, quod de Esquilina Horatius; vtriusque sententiam confirmat Cornelius Tacitus, qui libro II. historiae Augustae ait; *Sumptum more prisco extra Esquilinam de nocentibus supplicium.* Plautus vero in Casina

Illum Aedepol videre ardentem te extra portam Maeciam
Credo e castor velle

Horatius vero V.Epod

Post insepulta membra deferent lupi
Et Esquilinae alites

In quem locum annotauit Porphyrio in regione aggeris extra portam Esquilinam solita fuisse pauperum corpora vel comburi, vel proiici: combusta fuisse indicat Plautus, proiecta Horatius. Hanc portam a via quae per eam exibat, Plinius libro XXXVI.cap.V.Labicanam iis verbis vocat: *Mars est etiamnum sedens colosseus eiusdem in templo Bruti Callaici apud circum eundem ad Labicanam portam eunti.* Quam ab altera quoque via Procopius Praenestinam appellat. *Inter haec* (inquit) *Bessas, qui Praenestinam portam custodiendam acceperat, ad Belisarium misit, qui nuntiaret teneri ab hostibus Vrbem, per portam aliam introgressis, quae supra Tiberim est.* & paulo post: *Praenestinam portam Bessae tradiderat custodiendam.* Et alibi: *Acie instructa circa Praenestinam portam, ad eam muri partem mox ducit, quam Romani Viuarium dicunt, Vnde & expugnari moenia per quam facile poterant. &c.* Haec porta nunc porta Maior dicitur, forte ab aedificij magnificentia, cui supposita est, id est aquae Claudiae castellum, Hancque ibi locatam fuisse a Belisario crediderim eo tempore quo vrbis muros a Gothis disiectos restituit, atque e proximo loco ibidem translatam. neque enim mihi verisimile videtur veteres portã vrbis aquaeductuum formis, vel castello subiecisse. Ab hac autem porta etiamnum exeunt viae, Labicana quidem a dextra, & Praenestina a laeua, quae Praeneste, & Labicos deducunt. Praenestina autẽ per Gabios Praeneste, Labicana vero, Tusculum, & Labicos a dextera relinquẽs, per Quinctanas ad Pictas perueniens, in Latinam viam terminabantur: vt ex itine-

rario Antonini Pij constat. Porro autem in Praenestinam incidit via Gabina. Gabij enim Praenestina via siti sunt, vt prodit Strabo. Rursus haec a Praeneste Anagniam vsque deducta ibi in Latinam incidebat. In Praenestina vero via fuit sepulchrum Q. Attae togatarum scriptoris secundo lapide situm. In Labicana autem, sepultus fuit Didius Iulianus imp. vt in eius vita scribit Aelius Spartianus, in sepulchro proaui sui Saluij Iuliani, quod quinto ab vrbe lapide situm erat

De porta Coelimontana, & viis Campana, Tusculana, Albana, & Valeriis duabus noua, & vetere

Proxima Esquilinae, vt innuere videtur Cicero, fuit porta Coelimontana, nunc S. Ioannis appellata, a monte Coelio, in cuius parte sita est, olim Coelimontana dicta. Quam L. Cornelio, & Q. Minucio tactam de coelo narrat Liuius. Hanc posterioribus saeculis Asinariam fuisse dictam referunt Procopius libro primo de bello Gothico, & Anastasius Bibliothecarius in vita Siluerij papae. Procopius quidem: *Contigit autem vt die vna, eodemque tempore, & Belisarius cum Imperatoris exercitu per portam quam Asinariam dicunt* (Neapoli enim veniebat) *vrbem iniret, & per Flaminiam Gothi excederent.* Et libro III: *Qui itaque perpauci, vt diximus, admodum ad murorum custodiam relinquerentur, & hi quidem tam fame cõfecti, quaterni custodes quidã, & Isauri genere, ad portã Asinariam custodias nacti, excepturos se intra vrbem Gothorum exercitum pollicentur.* Et alibi saepius eius portae meminit: quam Bibliothecarius Lateranensi basilicae proximam fuisse scribit.

Per hanc Alarico primum, postea Totila ducibus, ingressi Gothi vrbem captam diripuerunt. Mirandum autem quod quum Sex. Pompeius viae Asinariae mẽtionem faciat, eam longe ab hac porta fuisse scribat, quam inter Latinam Ardeatinamque fuisse tradit, vt inferius explicabo. Hanc vero Coelimontanam fuisse illud etiam confirmat, quod mons ipse nullam aliam praeter hanc habeat portam. Ab hac autem porta incipit via Campana, cuius Suetonius in Augusto, & aliquot antiquae inscriptiones meminerunt

HVIC.MONVMENTO.ITVS.ADITVS
AMBITVS.DEBETVR.EX.SENTENTIA
EROTIS.AVG.L.IVDICIS. A. VIA
CAMPANA.PVBLICA

Et Neapoli alia inscriptio

M.BASSAEO.M.F.PAL.AXIO
PATR.COL.CVR.R.P.II.VIR.MVNIF
PROC.AVG.VIAE. OST.ET.CAMP

Ab hac etiam porta, vel non longe ab ea ex via Cãpana, exibat via Tusculana, quam vna cum Albana instaurauit M. Messalla sub Caesare Augusto: Vnde Tibullus libro 1.

Nec taceam monumenta viae quae Tuscula tellus
Candidaque antiquo detinet Alba lare
Namque opibus congesta tuis hic glarea dura
Sternitur, hic apta iungitur arte silex

Vias Valerias duas fuisse, nouam videlicet & veterẽ, prodit P. Victor; de quarum altera Strabo sic scribit: *Praeclarissimae sunt viae Appia, & Valeria, vna quidẽ ad mare Latinae partes superans, vsque Sinuessam protenditur, altera*

altera in Sabinos vsque ad Marsos. Inter has media Latina est. & ceter. Quam idcirco hic subieci, quod Latinam huic proximã, mediam inter eam & Appiã fuisse scribat Strabo. Alterius meminit Plinius

De porta Latina, & viis Latina, & Albana

Coelimontanam sequitur porta Latina ante mille annos appellata, quae quod in Latium mitteret nomẽ obtinuit, quod etiamnum manet. Quo autem nomine antiquissimis temporibus vocaretur, incertum. Verum quum Strabo via Latina Ferentinum vrbem fuisse afferat, crediderim portam hanc eam esse, quam Plutarchus Ferentinam nominauit in Romulo. *Nam Romulus* (inquit) *expiationibus ciuitatem expurgauit, quas adhuc etiam Ferentinam ad portam obseruari tradunt.* Sicque appellatam existimo, quod ea iter esset ad Ferentinos Hernicorũ populos. A Latina autem porta initium habet via eiusdem nominis, in Latinos populos ducens, quae modo Latia, modo Ausonia dicitur a Martiali. libro enim IX

. . . . simili venerandus ab Hercule Caesar
Consecrat Ausoniae maxima fana viae

Et alibi eodem libro

Herculis in magni vultu descendere Caesar
Dignatus Latiae dat noua templa viae
Qua Triuiae nemorosa petit, dum regna viator
Octauum domina marmor ab vrbe legit

De hac via mentio est in antiquo epigrammate sic

L. ANNIO. FABIANO
III. VIRO. CAPITALI
TRIB. LEG. II. AVG
QVAEST. VRBAN. TR. PLEB
PRAETORI. CVRATORI
VIAE. LATINAE. LEG
LEG. X. FRETENSIS
LEG. AVG. PROPR. PRO
VINC. DAC. COL. VLP
TRAIANA. ZARMAT

Cicero pro Cluentio cauponem quendam de via Latina nominat. Strabo vero, *Praeclarissimae* (inquit) *viae sunt Appia & Valeria, vna quidem ad mare Latinae partes superans, vsque Sinuessam protenditur, altera in Sabinos vsque ad Marsos. Inter has media Latina est, quae ad Cassinũ coniungitur Appiae a Capua XIX stadiis distans.* In Latina porro via fuit templum Fortunae muliebris, eiusdemque deae simulachrum, quod nefas erat attingi, nisi ab ea quae semel nupsit. Sex. Pompeius. In eadem via fuit suburbanum Phylidis nutricis Domitiani, in quo ipsum funerauit, sed reliquias templo Flauiae gẽtis clam intulit, cineribusque Iuliae filiae Titi, quam & ipsa educauerat, commiscuit. Auctor Tranquillus. In eadem sepeliri voluit Sempronius Tuditánus. Ex vno vero sepulchrorum viae Latinae, hoc epigramma refert Ausonius

Non nomen, non quo genitus, non vnde quid egi
Mutus in aeternum, sum cinis, ossa, nihil
Nec sum, nec fueram, genitus tamen e nihilo sum
Mitte, nec exprobres, singula talis eris

Latina autem ab vrbe ad oppidum Casinum pertine-

bat sic, vt ex Antonini Pij itinerario didici

Ab vrbe
Ad Decimum
Roborariam
Ad Pictas
Compitum
Anagniam
Ferentinum
Frusinonem
Fregellas
Fabrateriam
Aquinum, & postremo
Casini: inde
Beneuentum sic,
Venafrum
Theanum
Allifas
Telesiam, deinde
Beneuentum

De via autem Albana, quae hac parte ex vrbe exibat, mentionem feci superius ex Tibullo, quum de Tusculana verba facerem.

De porta Capena, & via Appia

Non longe post Latinam extat porta Capena, cuius etymologiam refert Solinus: qui Italum regem ex Sicilia ad Ianum venisse scribit, tum in Italia regnātem, ac eius auxilio, consilioque ciuitatem iuxta Albā condidisse Capenam nomine, & ab ea postmodum denominatam portam Capenam. Seruius vero grammaticus super Virgilij locum, lucosque Capenos, aliter dicit, ait enim: *Vnde hoc est a Capenis lucis, & porta Capena, quae iuxta Camoenas est, nomē accepit.* Asconius enim Pedianus, Victor, & Sex. Rufus, extra hanc portam aedē Camoenarum fuisse referunt, propterea que Camoenam a nonnullis olim fuisse appellatam. Nunc a proximo templo S. Sebastiani dicitur, quam olim Capenam fuisse hac confirmari potest ratione. Eam enim in via Appia fuisse ostendit Frontinus iis verbis: *Appius Censor viam Appiam a porta Capena vsque Capuam muniuit.* Quum autem via in qua Septizoniū Seueri ad-

huc extat, tendens ad portam S. Sebaſtiani, via Appia a Spartiano & Iulio Capitolino vocetur, nō eſt quod dubitari poſsimus, portam quae nunc in via Appia extat, fuiſſe Capenam, quae apud poetas & hiſtoricos celeberrima eſt. Propertius libro IIII

Armaque cum tulero portae votiua Capenae

Et Iuuenalis Satyra III

Subſtitit ad veteres arcus madidamque Capenam.

Quam idcirco madidam dixiſſe opinor, quia vel inter ceteras portas depreſſo eſſet loco, vel propter aquaeducti prope ipſam deriuati formam. Priorem ſententiam Cicero confirmare videtur, quum ad Q. Fratrem ſcribens dicat: *Romae & maxime Appia, ad Martis mira proluuies, Craſsipedis ambulatio ablata, horti, tabernae plurimae, magna vis aquae vſque ad Piſcinam publicam.* Martialis vero poſteriorem innuit, quum ait

Capena grandi porta qua pluit gutta.

Ab hac porta, quum Caeſar Auguſtus vrbem in XIIII. regiones diuideret, primam regionem nominauit. Porro a Capena porta, vel vt Spartianus & Iulius Capitolinus ſcribunt, intra vrbem a Septizonio Seueri, Appiam viam omnium maximam & laudatiſsimam exiiſſe, vel principiū habuiſſe docent Sex. Pompeius, & Frontinus. Sextus quidem: *Appia via & aqua, ab Appio Claudio eſt appellata, cuius initium eſt a porta Capena.* Et Frontinus: *Appia aqua* (inquit) *inducta eſt ab Ap. Claudio cenſore, cui poſtea Caeco fuit cognomen, M. Valerio Maximo, & P. Decio Mure cos. anno XX. poſt initium belli Samnitici, qui & viam Appiam a porta Capena vſque ad vrbem Capuam muniendam curauit.* Sed Tacitus & Auctor libri de viris illuſtribus aliter ſentire videntur; qui eam Brunduſium vſque pertinuiſſe affirmant.

viam(inquit alter) *Brūdusium vsque strauit lapidibus, vnde illa Appia dicta.* Tacitus vero refert Libonem Drusum coniurationis aduersus Tiberium reum, aliquando consuluisse, an habiturus esset opes, quis viam Appiam Brundusium vsque pecunia operiret. Certe Augusti temporibus eo vsque pertinuit, si Horatio credimus, item Tiberij principatu, si Straboni: & hoc ipsum sub Nerua ignorare potuit Frontinus? nisi dicamus ab Appio quidem Capuam vsque perductam, hinc vero a C. Caesare dictatore Brundusium; praesertim quum in eius vita Plutarchus dicat, C. Caesarem, quum illi huius viae cura esset commissa, ingentes prodegisse pecunias. quod vt magis credā facit, quod Appij tempore Romanorum ditio, non ad Brundusium, sed vix vsque Capuam se extendebat, ad quam vsque viam stratam fuisse ab Appio scribit Frontinus. Longitudine autem est millium passuum circiter CCCL. Quam ob rem recte Statius ad Polliū scripsit

. . . . Quam limite noto
Appia longarum teritur regina viarum

Haec prope Romam deflectēs inter Tusculum & Albam, per montes deducit Ariciam, Algidum, Pictas, Pādochiam. Hinc ad maritima peruenit Terracinam, Fundos, Formias, Minturnas, Suessam, Capuam, Neapolim, hinc Brundusium vsque protenditur. Liuius de hac via: *Memoriae*(inquit)*felicitatis nomen Appij fuit. Qui & viam muniuit, & aquam Appiam deduxit.* Et Cicero pro Milone: *Hoc enim saepe ab istis dicitur, perinde quasi Appius ille Caecus viam munierit, nō qua populus vteretur, sed vbi impune sui posteri latrocinarentur.* Huius viae praeter hos meminerunt idem Cicero alibi saepius, Diodorus Siculus, Strabo, Pomponius, Eusebius, Eutro-

pius, Caſsiodorus, Beda, & plerique veteres ſcriptores. Eam, vt prodit Dio, reſtituit Traianus, diſsiccatiſque paludibus Pontinis, exciſis collibus, aggeratis vallibus, ſaxis conſtratis, ac pontibus extructis permeabilem fecit. Antoninus quoque Pius imp. Capuã verſus eam reſtituit, vt inſcriptio pontis ſupra Vulturnũ amnem demõſtrat. Eam accurate ſane deſcribit libro primo de bello Gothico Procopius. *Tum ille* (inquit) *via Latina exercitum duxit, Appia ad laeuam dimiſſa, quã Appius cenſor nongentis ante annis conſtruxerat, exque ſe illi indiderat nomen. Appiae viae lõgitudinem quinque dierum ſpacio emetiri expeditus vir aliquis poterit. ab vrbe Roma haec Capuam pertinet, ſed ea latitudine patet, vt plauſtra duo ex aduerſo inuicem occurrentia libere hac queant peruadere: & ſane haec eſt praeter ceteras omnes via quidem ſpectatu digniſsima. Appius ſiquidem ex alia & longinqua tũc regione (vt reor) exciſos lapides, & hos quidẽ ſiliceos, ac ſuapte natura duriſsimos, in hanc viam vehendos curauit; quos complanatos, & leues poſtea redditos, quadratoſque circumcidendo factos, inuicẽ collocauit, metalli nihil, vel rei alterius interſerendo.* Hãc viam intra vrbem principium habuiſſe haud procul a Piſcina publica, demonſtrat Spartianus in vita Getae, quum ait: *Occiſus Geta illatus eſt maiorum ſepulchro, hoc eſt Seueri, quod eſt in Appia via euntibus ad partem dextram, ſpecie Septizonij extructũ quod ſibi ille viuus ornauerat.* Hoc autem ſub Palatio fuiſſe demonſtrat idem Spartianus in Seueri vita: *Quum* (inquit) *Septimius Pertinax Seuerus Septizonium faceret, nihil aliud cogitauit, quam vt ex Africa venientibus ſuum opus occurreret; & niſi abſente eo per praefectum vrbis medio ſimulachrũ eius eſſet locatum, (additum Palatinis aedibus id eſt) regium atrium ab ea parte facere voluiſſe perhibetur. Quod etiã poſt*

Alexander,quum vellet facere , ab haruſpicibus dicitur eſſe probibitus,quum hoc ſciſcitatus nõ litaſſet. Eius Septizonij adhuc pars ſupereſt cum hoc epigrammate

G.TRIB.POT.VI.COS.FORTVNATISSIMVS
NOBILISSIMVS.QVE

Porro paulo extra portam Capenã,via Appia fuit elegans & magnum Martis templum,quod Martis extramuranei dicebatur, de quo ſic Liuius *Quũ omnes extra portam Capenam ad Martis aedem conuenire iuniores armatos iuſsiſſet.* Et alibi : *Semitamque ſaxo quadrato ad Martis aedem Capena porta ſtrauerunt.* Idem alibi : *Viam cenſores ſternendam a porta Capena ad Martis templum locauere.* & Ouidius

Lux eadem Marti feſta eſt,quam proſpicit extra
Appoſitum rectae porta Capena viae

Hoc templum a Sulla Felice reſtitutum ,ampliatumque, ac ſupra C. columnas poſitum ferunt. Iuxta hoc templum extra portam Capenam, vt refert Sex. Pompeius, erat manalis lapis, quem cum propter nimiam ſiccitatem, in vrbem deferrent,ſequebatur ſtatim pluuia,eũque quod aquas manaret,manalẽ lapidẽ dixere. Martis ſignũ via Appia Cn.Seruilio. C. Flaminio cos. ſudaſſe teſtatur Liuius. In eadem via,fuit Bonae deae ſacellum, apud quod P. Clo dius a Milone, vt refert Pedianus, interfectus eſt. Vicus etiam , & aedes Camoenarum extra eandem portam fuerunt , quae a M. Fuluio Nobiliore condita eſt; in qua fuiſſe ſtatuam Attij poetae, ita prodit Plinius: *Notatum ab auctoribus, & L. Attium poetam in Camoenarum aede maxima forma ſtatuam ſibi poſuiſſe , quum breuis admodum fuiſſet.* Via quoque Appia fuerunt aedes Honoris & Virtutis,item Tempeſtatis dedicatae a M.Marcello,vt refe-

runt Valerius Maximus, & Ouidius. Cicero in L.Pisonem. Et Pedianus: *M. Marcellus nepos eius Marcelli, qui bello Punico secundo Syracusas vicit, & quinque consulatus adeptus est, qui naufragio ad Africam periit, paulo ante coeptum bellum Punicum tertium; idem cum statuas sibi, patri, auoque poneret in monumentis aui sui, ad Honoris & Virtutis aedem, scripsit* III. MARCELLI. NOVIES. COS. *fuerat autem auus eius quinquies, pater semel, ipse ter; itaque neque mentitus est, & apud imperitiores patris sui splendorem auxit.* Extra Capenam lapide II. fuit tēplum Ridiculi, ibi excitatum quod eo loco Hānibal castrametatus, retrocesserit illusus. Hac via erant horti Terētiani XX. iugerum, item adhuc supersunt reliquiae cuiusdam circi, prope templum S. Sebastiani, quem Antonini Caracalli fuisse plerique, sine certa tamen auctoritate, tradunt. Fuit quoque hac via locus Mercurio sacer, & aqua Mercurij dicta, ad quam quum populus conuenisset, vnusquisque lauri ramo alterius caput ea adspergebat aqua Mercurium inuocantes, qua lustratione periuria dilui credebant. Hinc Ouidius sic inquit

Est aqua Mercurij portae vicina Capenae
Si iuuat expertis credere numen habet. & reliqua

Fuere via Appia tabernae Caediciae, de quibus Sex. Pompeius sic: *Caediciae tabernae in via Appia, a domini nomine sunt vocatae.* Item lucus Egeriae, quem Camoenis Numa sacrauit. Forum quoque eiusdem cum via nominis, & tres tabernae, de quibus Cicero ad Atticum meminit, & D. Lucas in actis apostolorum. Fuit hac via monumentum Basilij; de quo Pedianus in Miloniana: *Via Appia est prope vrbem monumentū Basilij, qui locus latrociniis fuit per quam infamis.* Multa demū

in hac via fuerunt nobiliſsima ſepulchra, quarum veſtigia adhuc ſuperſunt, quod etiam ſignificat Cicero quum ait: *An tu egreſſus porta Capena, cum Calatini, Scipionum, Seruiliorum, Metellorum ſepulchra vides, miſeros putas illos?* Quae omnia quum ſuis ornamentis & titulis praeter vnum ſpoliata ſint, quorum fuerint ignorantur. Vnum autem ex iis adhuc integrum parum vltra Caracalli circum, diciturque caput Bouis, adhuc ſupereſt, habetque hanc inſcriptionem

CAECILIAE
Q. CRETICI. F
METELLAE. CRASSI

Haec autem fuit Craſsi diuitis, qui contra Parthos bello periit, vxor. Fuit quoque in hac via ſepulchrum Horatiae ſororis Horatij illius, qui ex Tergeminorũ pugna ſuperſtes, ipſam necauerat. Item ad quintum lapidem ſepulchrum Q. Caecilij auunculi Pomponij Attici fuit, in quo ipſum Atticum ſepultũ fuiſſe ſcribit Cornelius Nepos in eius vita. Ad nonum lapidem hac via eodem ſepulchro conditi ſunt Gallienus imperator, & Seuerus Caeſar Galerij ſororis filius a Maxentio occiſus, vt auctor eſt Sex. Aurelius Victor. Itẽ tumulatus eſt in eadem Theſſalus Neronis medicus, vt ait libro XXIX. Plinius. In hac ipſa via fuit ſepulchrum corui auis, vt idem Plinius refert, qui duorum Aethiopum humeris elatus eſt, praecedente tibicine, & praelatis coronis omnium generum: de qua alite libro x. miranda refert. Cicero etiam Archiam poetam gentilibus Scipionum monumentis, hac via ſitis conditum fuiſſe ſcribit. Et Liuius, *Africanum* (inquit)

alij Romae, alij Linterni & mortuum & sepultum. Vtrobique monumenta ostenduntur, & statuae, nam & Linterni monumentum, monumentoque statua super imposita fuit, quã tẽpestate disiectam nuper vidimus ipsi. Et Romae extra portam Capenam in Scipionem monumẽto tres statuae sunt, duae P. & L. Scipionum esse dicuntur, tertia Q. Ennij poetae. XLV. tamen libro Linterni esse sepultum asserere videtur. Quod & Strabo affirmat his verbis: *Prope mare post Sinuessam Linternum oppidum est, vbi prioris Scipionis cognomento Africani sepulchrum iacet; ibi enim extremam consumpsit aetatẽ.* In Ennij vero poetae statuae basi, cuius ex Liuio modo meminimus, haec fuerũt carmina

ASPICITE.O.CIVES.SENIS.ENNI
IMAGINIS . FORMAM
HIC.VOSTRVM.PANXIT.MAXVMA
FACTA . PATRVM
NEMO.ME.LACRVMIS. DECORET
NEQVE.FVNERA.FLETV
FAXIT. CVR. VOLITO.VIVVS
PER.ORA.VIRVM

Ar vrbe Neapolim vsque sic via Appia producta erat, vt ex Antonini Pij itinerario liquet

Ab vrbe Albanum, &
Ariciam
Tres tabernas
Appi Forum
Priuernum
Terracinam
Fundos
Formias
Minturnas
Sinuessam
Capuam
Nolam
Neapolim
Nuceriam
Salernum
Ad Calorem &c. vsque
Brundusium

Appiae viae pars verſus paludes Pontinas a Traiano reſtituta, vt refert Dio, Traiana appellata eſt, de qua P. Victor meminit. Extat ſane argenteus Traiani nũmus cum hac inſcriptione

VIA. TRAIANA

De reliquis vero duabus Traianis, nihil certi quod afferam habeo, praeter ſuperius citatam Auximatem inſcriptionẽ, quae trium viarum Traianarũ meminit.

De viis Numicia, & Setina

Via Numicia Appiae vicina fuit teſtimonio Horatij libro primo Epiſtolarum

Brunduſium Numici melius via ducat an Appi

Prope viam Appiam, fuit etiã Setina, quae in eã incidebat, a Setia vrbae Cãpaniae nominata, de qua P. Victor

De via Domitiana

Viae Domitianae in Cãpania Neapolim verſus, meminit Statius Papinius in proemio IIII. libri Siluarũ, quũ ait: *Tertio viam Domitianã miratus ſum, qua grauiſsimam harenarũ moram exemit, cuius beneficio tu quoque maturius epiſtolam meam accipies, quã tibi in hoc libro a Neapoli ſcribo.* Eá vero in Appiã incidiſſe his verſibus refert

VIA. DOMITIANA

Quis duri ſilicis, grauiſque ferri
Immanis ſonus aequori propinquum
Saxoſae latus Appiae repleuit? &c.

De viis Asinaria, & Ardeatina

Viam Asinariam inter Latinam, & Ardeatinam fuisse refert Sex. Pompeius iis verbis: *Cato in ea quam scribit oratione, quum edissertauit Fuluij Nobilioris censuram, significat aquam eo nomine quae est supra viã Ardeatinam, inter lapidem secundum & tertium, qua irrigantur horti infra viam Ardeatinam, & Asinariam, vsque Latinam.* Quum autem Ardeatina esset inter viam Ostiensem, & Appiam, & post Appiam Latina, oportuit inter has Asinariam positam esse. Post Asinariam erat via, quae ab Ardea, quo protẽdebatur. Ardeatina dicta est. Haec intra vrbem sub Auentino iuxta Thermas Antoninianas principium habebat

De Via Laurentia

Et haec prope Auentinum inchoabat, Laurentum vsque, a quo nomen accepit deducta, de qua Ouidius II. Fastorum

Est via quae populum Laurentes ducit in agros

A. Gellius libro x. hanc viam inter Ardeatinam & Ostiensem ponit, Laurentinamque & Ostiensem vias tãquam propinquas inter se coniungere videtur. Plinius iunior (cuius in epistolis frequentem mentionẽ facit) in epistola quadam libri II. ad Gallum: *Miraris* (inquit) *cur me Laurentinum, (vel si mauis) Laurens meum tantopere delectet. desines mirari, quum cognoueris gratiam villae, opportunitatem loci, littoris spacium. Decem & septem millibus passuum ab vrbe secessit, vt peractis quae agenda fuerint, saluo iam & composito die, possis ibi manere, aditus non vna via. nam & Laurentina, & Ostiensis eodem ferunt,*

sed Laurentina a XIIII. lapide, Ostiensis ab XI. relinquenda est. Vtrinque excipit iter aliqua ex parte harenosum, iumentis paulo grauius & longius, equo breue & molle. In hac via Augustus Caesar ancillae suae quinque liberos vno partu enixae monumentum fieri iussit, vt prodit Gellius libro x.

De porta, & via Ostiensi

Nouissima citra Tiberim porta, quae nunc S. Paulli a proximo templo dicitur, antiquitus Trigemina dicebatur, quod ea contra Curiatios Tergemini Horatij egressi sint, quamquam is qui superstes fuit, porta Capena redierit. Haec antiquitus ad Auentini radices non longe ab aede S. Mariae in Cosmedin, vel Scholae Graecae vt refert Liuius, fuit: qui ait: *Aediles extra portam Trigeminam in Auentinum porticũ strauisse.* Et quum bello Punico secundo, Romae ortum incendium narrat, hoc idem innuit: *Quod incendium omnia aedificia quae erant in vico Iugario, sub Capitolio, Aequimeliumque comprehendit, mox extra Carmentalem portam, per ripam Tiberis in Fortunae, ac Matutae templa debacchatum est, vsque ad portam Trigeminam.* Et Frontinus: *Ductus aquae Appiae habet longitudinem a capite vsque ad Salinas, qui locus est ad portam Trigeminam.* Et alibi: *Cacus habitauit locum vbi Salinae nomen, & vbi Trigemina porta.* Multa demum huius portae apud veteres auctores mentio est. Quam eo loco olim fuisse satis liquet. Recepto autem intra pomerium Auentino ab imp. Claudio, ad radices eiusdem montis, vbi Testacij planicies primum ingredi incipit, trãslata est. Postremo a Belisario eo vbi nũc est, locata fuit. Quae a via ab Ammiano Marcellino, Procopio, & ceteris

eius aetatis ſcriptoribus, etiã Oſtienſis appellatur. Extra hanc portam quandam quoque porticum fuiſſe refert in libris de bello Macedonico Liuius quũ ait: *Aediles alteram porticum extra portam Trigeminam inter lignarios feciſſe.* Plinius quoque ſcribit extra hanc portam populum Romanum ſtatuam poſuiſſe Minucio Augurino, qui ad aſſem pretium farris redegerat. Extra hanc etiam tenues ſtipem petere ſolitos ſignificat Plinius libro XXXIIII. inquiens: *Extra portam Trigeminam unciaria ſtipe collata.* Et alludit eodem Plautus in Captiuis, apud quem ſic loquitur paraſitus

Vel extra portam ire Trigeminam ad ſacculum licet
Quod mihi ne eueniat nonnullum periculum eſt

Ab hac porta initium habuit via non admodum longa, quae quod Oſtiam duceret, Oſtienſis vocitata eſt. In qua ad XII. lapidem diuerticulo a milliario VIII. in agro Solonio, Pomonal fuiſſe ſcribit Sex. Pompeius: de quo agro Cicero ad Atticum mẽtionem facit. Huius viae frequens mẽtio eſt apud Procopium in libris de bello Gothico. Eius quoque meminit Neapolitana inſcriptio, quam ſuperius quum de via Campana verba facerem, adpoſui

De portis Transtiberim, & primo de Portuenſi porta, & via

Portam, quae nunc Portuẽſis dicitur, quod ad Portum Romanum perducat, antiquitus Naualem dictã fuiſſe a proxima nauium ſtatione, docet Sex. Pompeius: *Naualis* (inquit) *porta a vicinia naualium dicta.* Ab hac exiit via quae Portuenſis appellata eſt. Haec ad Portum Oſtienſem totius orbis ampliſsimum duce-

bat. Ante Claudij vero tempora, qui hunc Portum excitauit, quo nomine vocaretur, non inueni. A Procopio, & eius aetatis ſcriptoribus Portuenſis vocitatur. Per hanc viam ſecundum Tiberim fuerunt horti Caeſaris dictatoris

De porta Ianiculenſi, alias Pancratiana, & via Vitellia

Quo nomine apud antiquos vocaretur porta quae in dorſo Ianiculi eſt, atque nunc a proximo templo S. Pancratij appellatur, hactenus non inueni. Ego eam a Ianiculo, quum aliud nomē non habeam, ſicut & pōs, Ianiculenſem vocatam fuiſſe exiſtimo. Cuius portae multa mentio eſt apud Procopium, quam modo Pancratianā, modo S. Pancratij nominat. *Inter haec* (inquit) *Beſſas qui Praeneſtinam portam cuſtodiendam acceperat, ad Beliſarium miſit, qui nuntiaret teneri ab hoſtibus vrbem, per portam aliam introgreſſis, quae ſupra Tiberim eſt, & S. Pancratij dicitur. & cet.* Et paulo poſt: *Ad portam vero Pācratianam quae Transtiberim eſt, quum hoſtium copiae perueniſſent, ob loci difficultatem nihil per eos geſtum memoria dignum eſt: namque locus accliuus, & ea e regione murus ad inuadendum difficilis.* Hanc autem portam Aureliā non fuiſſe, vt omnes fere veteres antiquarij affirmarunt, paulo poſt oſtendam. Ab ea autem exibat via Vitellia, de qua Tranquillus: *Indicia Vitelliae ſtirpis diu manſiſſe conſtat. Viam Vitelliam ab Ianiculo vſque ad mare, itemque coloniam eiuſdem nominis. & c.*

De porta Septimiana

Tertiam & vltimam Tranſtiberim portam, quae nūc Septimiana dicitur, Fontinalem priſcis temporibus dictam fuiſſe, aliquot veterum ſcriptorum auctoritatibus demonſtratur. Sex. Pompeius. *Fontinalia* (inquit) *fontium ſacra, vnde & Romae Fontinalis porta.* Liuius quoque: *Aediles alteram porticum ad portam Fontinalem, ad Martis aram, qua in campos iter eſſet perduxere.* Per cāpos autem Vaticanos intelligit, ex eo quod Plinius ſcribat, Vitellium CCH-S condidiſſe patinā, cui faciēdae fornax in campis exaedificata erat. Videmuſque etiam nunc in campis Vaticanis fornaces eſſe, eamque terram argillam eſſe, ad fictilium fabricam commodiſsimam. Cicero: *Cāpum* (inquit) *Vaticanum fieri quaſi Martium Campum.* Hanc autem quidam eandem eſſe cum Capena dixerunt, ſed Liuius primo, & tertio de bello Punico II. de Capena; quinto vero & XXX. de Fontinali ita loquitur, vt diuerſas eas eſſe oporteat. De hac mentio eſt in vetuſto hoc epigrammate ita

DIS. MANIBVS
A. APIDI
MAIIORIS
TABELLARI
A. PORTA
FONTINALI

Haec poſtea ab imp. L. Septimio Seuero, Septimiana appellata eſt. Ait enim Spartianus ipſum extruxiſſe thermas in Ianiculo ad portam ſui nominis. Ibi quoque erat Ianus Septimianus, cum ara, quae non paruū huius rei argumentum ſunt. Porro autem ab hac porta initium habebat via incerti nominis, quae in Triūphalem non longe a baſilica S. Petri incidebat

De eo murorum vrbis ambitu, qui erat prope molem imp. Hadriani Augusti, & de porta Aurelia

Quum a Procopio porta Aurelia haud procul ab Hadriani ponte, & ſepulchro; Triumphaliſque iuxta pōtem & viam ſui nominis eadem regione a Trāquillo & Ioſepho fuiſſe referantur, neceſſe fuit aliquam Leonianae vrbis, quae nūc Burgus S. Petri dicitur, partem, antiquis Romanis moenibus cinctam fuiſſe; alioqui vrbs vno ponte & duabus portis eo tranſmittentibus hoſtium incurſionibus peruia fuiſſet. Quantum autem coniectura conſequi potui, ex veterum auctorum ſententiis, & iis quae nunc ſuperſunt veſtigiis, murum vrbis tunc ſic fuiſſe crediderim: Ab vna parte Tiberim verſus, muri principium erat, haud longe ab Hadriani ſepulchro, & ponte Aelio, qui in eum deſinebat, e regione videlicet aedis S. Mariae Tranſpontinae, qui mox producebatur verſus locum illum, vbi nunc eſt porta S. Angeli moli ipſi vicina; deinde deductus paulo infra medium Burgum (vt vocant) gyrabat verſus Xenodochium S. ſpiritus, atque ad eius portam prope Tiberim terminabatur, Baſilica principis Apoſtolorum, eaque montis Vaticani, quae nunc muro clauſa eſt, parte excluſis: atque hac ratione duas comprehendebat portas, alteram quidem Triumphalem e regione eius pontis, cuius nunc pilas & veſtigia prope S. Spiritus aedem in Tiberi videmus; alteram vero Aureliam vocatam, quae prope eiuſdem Hadriani ſepulchrum fuit, quaque iter erat ponte ipſo triumphali. Quo modo vero ſepulchrum Hadriani muris annexū fuerit, paulo poſt ex Procopio aperiam. Aliquādo

autem mihi in mentem venit Triumphalem portam, diu ante vsum amisisse, Aureliamque solam eo portã fuisse, donec ampliatis a Leone IIII. muris vsum & nomen & ipsa amitteret. Nam Procopius non omisisset mentionem facere de Triumphali, in ea quam describit vrbis oppugnatione, si eo tempore fuisset, quũ Aureliae nõ omittat; ea enim parte Gothi maxime in obsidione laborarunt, vnde illum crebrius locorũ illorum meminisse oportuit. Adde quod si Triumphalis porta eo tempore fuisset, non XIIII. portas, vt scribit Procopius, tunc circumiectus vrbi murus, sed XV. habuisset, nam Aurelia XIIII. est: decem enim portae vrbis, IIII. vero Transtiberim fuerunt. Quae omnes praeter hãc Aureliam, ad nostram vsque aetatem perdurarunt. Porro autem ex Aureliae portae descriptione, quam Procopius facit, egoque hic subiiciam; locũ portae, murorum ambitum, & quale fuerit Hadriani sepulchrum cognoscemus. *Gothi* (inquit) *septima castra extra fluuium Neronianis in campis fixere, ita vt castris omnibus esset pons intermedius, vnde peractum, vt & portae aliae duae infestae ab hoste essent; Aurelia scilicet, quae S. Petri, vt ei templo propinquior, nuncupatur, & altera quae trãs flumen est sita.* (intelligit autẽ S. Pancratij.) Quibus verbis eas diuersas fuisse liquet. & alibi: *Dum haec peraguntur, Aurelianam portam ex altera parte Gothi hoc modo inuadunt; Hadriani Romanorum quondam imp. sepulchrum extra portam Aureliam extat, & ad lapidis iactum a moenibus procul extructum, spectatu procul dubio dignum: Pario namque ex lapide aedificatum est, saxa quadrata illi inuicem nexa, alia nulla intermixta materia, & quaternis partitum pari dimensione lateribus, eam porrectis in latitudinem, vt iactus ex angulo lapis, alterum fere pertingat, altitudine an-*

tem haec vrbis moenia superant; statuae quoque ex eodem pario marmore virorum equorumque miro artificio factae desuper insident. Sepulchrum id prisci homines illi, quũ velut moles & arcis in speciem vrbi impositũ videretur, brachiis duobus a moenibus ipsis ad sepulchrum id vsque porrectis inaedificatisque, complexi sic sunt, vt murorum sit perinde pars quaedam effectum, apparet namque altissimae id turri persimile, & ea e regione imminet portae. Erat itaque peropportunum & munitissimum eo loco praesidium. Cuius custodia per Belisarium tradita Constantiano obtigerat, cui iniũctum, vt & cõtigui muri curam susciperet asseruandi, vt leuiori & non magni momenti custodia indigentis; si quidem ea ex parte haudquaquam murus flumine subterlabente poterat oppugnari. Constantianus autem, quum ei nuntiatur, hostes transitum per flumen tentare, muro illi diffisus, qui ad fluuium erat, cum paucis ipse statim opitulatum contendit, maiore militum multitudine iussa portam in primis, & in sepulchro ipso praesidium diligentius custodire. Gothi interea Aureliam portã, Hadrianique molem sine vllis machinationibus confestim inuadunt, scalas tamen ingenti manu inferentes, multitudine sagittarum immissa, facile in dubium hostes deducere, & trepidationem inferre, atque adeo vt paruo molimine prae custodum paucitate, potiri se praesidio posse existimarent. Praelatis itaque scutis, Persicis nihil inferioribus, ad moenia succedebant, & hostes frustrati quam proxime subierunt. Sub porticum namque ad sacram beati Petri apostoli pertinentem tum aedem, latitantes hi venerant. Inde quum de improuiso comparuissent, rem ita aggrediuntur, vt nec balista quidẽ Romani custodes vti in hostes possent, non enim in nimium subeuntes telum immittere, tormentumue poterant, nec illis vt scutatis obesse. Sed postquã validius Gothi incubuere, & creberrima sagittarum immissione propugnacula infestando admoturi iã

erant aedificio scalas, vndequaque fere circumuentis iam omnibus, qui de mole pugnando se tuebantur; aliquandiu Romanis intectus est terror, de salute iă desperantibus, quando quidem se se ac moenia defensare, vt erat necesse, haud quaquam iam possent: communi tamen consensu, diffractis marmoreis illis vastisque simulachris, ex eorum fragmentis ingentia saxa in hostium capita superne deuoluũt, Gothi vero perculsi oppugnationem remittunt, iisque sensim cedentibus, victoria potiti Romani, hos demum vt victos propellunt. Iamque & Constantianus perterrefactis, fugatisque qui transitum fluminis pertẽtassent, redierat, non enim praesidium illud hostes, vt ipsi rebantur, neglectum prorsus, vel incustoditum inuenerant. Itaque factum vt circa Aureliam portam omnia in tuto iam essent. Ad portam vero Pancratianam quae Transtiberim est, ob loci difficultatem nil memoria dignum ab hostibus gestum est. &c. Hactenus Procopius. Pontis autẽ Aeli, & eius sepulchri meminere Dio, & Spartianus in Hadriani imp. vita. Portam vero Aureliam, vel a via eius nominis, quae per eam exibat, vel a tribunali Aurelio, nomen accepit, de quo Cicero mentionem facit sic in L. Pisonem; *Persequente connexos his funeribus dies, pro Aurelio tribunali, ne conniuente quidem te, quod ipsum etiam scelus. &c.* Quae postea locum cũ nomine amisit Leonis IIII. Papae pontificatu, quando is prolatis muris Vaticanum & Basilicam S. Petri apostoli cinxit

De viis Aureliis duabus

Via Aurelia vetus ab hac porta exiens per maritima Tusciae ora, agros, & siluas Pisas vsque extendebatur. Hanc quidam Consularem, & Traianam aliquãdo dictam fuisse, nullo adducto veteri testimonio, scribũt: eamque ab Aurelio viro consulari denominatam ferunt. Alij vero ab Aurelio tribunali prope eiusdẽ viae

principia collocato dictam autumãt. De quo Cicero mentionem facit, quum dicit, se homines in tribunali Aurelio palam conscribi, cẽturiarique vidisse. De hac via idem Cicero Philippica XII. *Tres viae sunt ad Mutinã, a supero mari Flaminia, ab infero Aurelia, media Cassia.* Et in Catilinam. Eutropius quoque: *Etruriae* (inquit) *per Aureliam vsque ad alpes maritimas ingentes agri sunt, hique fertiles & siluosi.* In hac via fuerunt priuati horti Galbae imperatoris, vbi ipse (vt refert Tranquillus) sepultus est. In hac, vt in Flaminia, Appia, Latina, & aliis viis, plurimi loculi, vrnae, & antiqua sepulchra vetustate fere consumpta adhuc videntur. Inueni autẽ in antiqua marmorea inscriptione mentionem fieri viae Aureliae sic

. . . .
M. F. GAL. PRIMVS. X. VIR. STI.
IVD. TRIB. LEG. VII. GEM. FELICIS
HISPAN. CITERIORIS. Q. VRBANO
AEDILI. CVRVL. PRAETORI. CVRAT
VIAE. AVRELIAE. PRO. COS. LY
CIAE. PAMPHILIAE. COS
POLIMVS. LIB

Item in alia viarum Aureliae, veteris & nouae, quarũ altera forte ab auctore, altera a reparatore dicta fuit. lapis est Tibure, quem paulò post adponam. Haec via ab vrbe exiens Arelatem, vsque sic producta erat, vt ex itinerario Antonini Pij concinnaui

A Roma	Martham
Loriam	Forum Aureli
Ad Turres	Cosam
Pyrgos	Ad lacum Aprilem
Castrum nouum	Salepronem
Centum cellas	Manlianam

Populoniam
Vada Volaterrana
Ad Herculem
Pisas
Papirianam
Tune
Boaceas
Bodecias
Tecolata
Delphinas
Genuam
Libanum
Dertonam

Aquas
Crixiam
Canalicum
Vada Sabatia
Pollupue
Albingaunum
Locobormanum
Costa ballenae
Albintimilium
Lumonem
Alpes summas
Arelatem

De Viis Cornelia, & Triumphali

Viam Corneliam, cuius non nisi in marmoreis inscriptionibus, & apud P. Victorem mentionem extare vidi, mediam inter Aurelias & Triumphalem hac regione fuisse ex iis inscriptionibus coniicio

Romae in domo Caesia

C. SALLIO. ARISTAENETO. C. V
SEPTEM. VIRO. EPVLONVM
SODALI. AVGVSTALI. IVRIDI
CO. PER. PICENVM. ET. APVLIAM.
CVRATORI. VIARVM. AVRELI
AE. CORNELIAE. TRIVMPHALIS
PRAETORI. K. TVTELLARIO. QVAESTORI
DESIGNATO. ET. EODEM. ANNO. AD. AEDI
LITATEM. PROMOTO. X. VIRO
STILITIB. IVDICAND. ORATORI. MAXIMO
DECVRIONES. ET. PLES. COLONIAE
ASCVLANORVM. ANCONITANORVM
PROPTER. HVMANITATEM. ABSTINEN
TIAM. EFFICACIAM

Item Tibure in pariete aedis S.Paulli

C. POPILLIO. C. F. QVIR. CARO.
PEDONI. COS. VII. VIRO. EPVLON
SODALI. HADRIANALI. LEGATO.
IMP. CAESARIS. ANTONINI. AVG
PII. PROPR. GERMANIAE. SVPER. ET. EX,
ERCITVS. IN. EA. TENDENTIS. CVRATOR
OPER. PVBLICOR. PRAEF. AERAR. SATVR
CVRATORI. VIAR. AVRELIAE. VETERIS. ET
NOVAE. CORNELIAE. ET. TRIVMPHALIS
LEGATO. LEG. X. FRETENSIS.
A.CVIVS. CVRA.SE.EXCVSAVIT.PRAETORI.
TRIBVNO.PLEBIS.Q.DIVI.HADRIANI. AVG
IN. OMNIBVS, HONORIBVS. CANDIDATO
IMPERATOR. TR.LATICLAVIO.LEG.III
CYRENAICAE, DONATO. DONIS. MILI.
TARIBVS. A. DIVO. HADRIANO. OB
IVDAICAM. EXPEDICTIONEM. X. VIRO
STLITIBVS. IVDICANDIS. PATRONO
MVNICIPI. CVRATORI. MAXIMI. EXEMPLI
SENATVS . P. Q . TIBVRS
OPTIME.DE.REPVBLICA.MERITO

De Via Triumphali

Via Triumphalis initium habebat a ponte, cuius nūc vestigia & pilas medio Tiberi videmus prope Xenodochium S.Spiritus, qui a P. Victore Triumphalis, sicut & via appellatur; haec deinceps pone basilicam S.Petri, & obeliscum, qui vulgo *la Guglia* dicitur, protendebatur: vbi adhuc multi silices eius viae strati videntur. Hanc autem viam S.Hieronymus, & Damasus

papa in vita S. apoſtolorum principis Petri Triumphalem vocant, prope quam in Vaticano eũdem apoſtolum cruci affixum, & ſepultum fuiſſe ſcribunt; vbi poſtea in eius honorem maximum ab Auguſto Conſtantino templum conditum eſt. Ab hac via, porta de qua mox loquar, Triumphalis vocitata eſt

De via Aemilia Scauri

Viae Aemiliae alterius quae Scauri dicebatur, meminit Strabo iis verbis: *Hic ille Scaurus, qui per Piſas & Lunam vſque Sabatios viam ſtrauit Aemiliam, hinc per Dertonam.* & ceter

Hanc viam M. Aimilius Scaurus, qui conſul, cenſor, & princeps Senatus fuit, de hoſtium manubijs ſtrauit: triũphauit enim de Gatiſceis, & Liguribus, quos bello vicerat, & magnis cladibus afflictos, in populi Romani ditionem redegerat. De ea praeterea nihil compertum habeo

De viis Pompeia, & Domitia

Viae Pompeiae in Sicilia, Cicero contra Verrẽ meminit. Viae quoque Domitiae in Gallia, idem pro M. Fonteio mentionem facit

De reliquis viis extra vrbem quarum loca ignorantur

Referuntur a P. Victore, in libello de regionibus vrbis Romae, viae Patinaria, & Tiberina, forte quod eſſet prope Tiberim dicta; Gallica, & Gallicana, quod in Galliam ducerent; Laticulenſis, & Flauia. Quarum adhuc loca vel ſitus inuenire non potui

Curatores viarum vectigalia earundem certis hominibus locabant, quae qui redimerēt mancipes sunt dicti, vnde mancipum fraude, & magistratuum incuria viae saepe interruptae, & imperuiae factae sunt, de qua re conqueritur Cornelius Tacitus. De eiusmodi mancipe est Romae in domo Cardinalis Carpensis haec inscriptio

D . M . S
CN . CORNELIO
CN . F . SAB
MVSAEO
MANCIPI.VIAE.APPIAE
HERENNIA.PRISCILLA
CONIVGI
BENE.MERENTI
FECIT

Mancipes quoque, vt in diuinatione scribit Asconius, *fuerunt publicanorum principes Romani homines, qui quaestus sui caussa, si decumanas redimerent, decumani appellabātur; si portū aut pascua publica, portitores, aut pecuarij; quorum ratio scriptura dicebatur. Hi omnes exigenda a sociis suo periculo exigebant, & reipublicae repraesentabant, prouidētes tamen in illa redemptione commodis suis. Licebat autem si moderate fiat, aestimare in cellam praetori frumentum, mācipi pro frumento ab aratoribus pecunias accipere non licebat. &c.* Viarum munitio ac restitutio antiquis Romanis maximae curae fuit, atque in primis C. Graccho, vt Plutarchus, item ex imperatoribus Augusto, vt Tran-

quillus, Tiberio vt Tacitus, Veſpaſiano vt Sex. Aurelius, Traiano vt Dio tradidere; probantque hae marmoreae inſcriptiones antiquae. In Capitolio ſub porticu Palatij conſeruatorum vrbis

IMP. CAESARI
VESPASIANO. AVG
PONT. MAX. TR. POT. III
IMP. IIX. P. P. COS. III. DES. IIII
S. C
QVOD. VIAS. VRBIS. NEGLEGENTIA
SVPERIORVM. TEMPORVM
CORRVPTAS. INPENSA. SVA
RESTITVERIT

Item Allifis in angulo parietis cathedralis Eccleſiae

IMP. CAESAR. M. AVRE
LIVS. ANTONINVS. PIVS. FE
LIX. AVG. PARTHIC. MAX
BRITANNICVS. MAXIMVS. P. M. P. P
COS. III. DES. IIII
VIAM. INVNDATIONE. AQVAE
INTERRVPTAM. RESTITVIT

Ad vias autem exaedificatae fuerunt aedes, domus, arcus, hippodromi, praedia, horti, tabernae, & ſepulchra tanta frequentia, atque ſplendore, vt exterarum gentium legati per ſuburbana venientes, longe ante vrbis portas, iam in ipſa vrbe ſe eſſe exiſtimarent. Hae itaque ſunt XIIII. vrbis portae, quae ante milleſimũ annum fuerunt, quaeque omnes praeter vnam Aureliã, adhuc ſuperſunt. Quibus nomina antiqua quãta ma-

xime potui diligentia afferre curaui. Eas enim omnes antiquitus quoque iisdem locis, vel & si ab eis procul at tamen iisdē viis fuisse manifeste demonstraui. Quibus etiam vias omnes ex eis exeūtes, quarum apud veteres auctores, vel antiquas inscriptiones memoriam extare viderim, adiunxi, vt vno intuitu & porta & via cognosci posset. Porro autem si XIIII. his portis decem alias addiderimus, (quas forte Procopius portulas quasdam alias praeter illas XIIII. appellauit) quarum apud veteres auctores mentio est, verum demum erit quod libro tertio cap. v. refert Plinius; vrbem Romam suo tēpore XXIIII. portas habuisse. Quae quēadmodum vrbis circuitus varios terminos habuit, sic idem habuerunt & portae, quarum quaedam in pomerij ampliatione in media vrbe remanētes, vsum & nomen amisere, quaedā saepe hinc inde iisdem tamē viis translatae, pristinum nomē retinuerunt, quaedā etiam variis temporibus antiquis interpositae, nouam cōsequutae sunt appellationem. Decē autem portarū nomina praeter ea, quae superius adposuimus, sunt haec

De porta Querquetulana

Porta Querquetularia, vel Querquetulana, de qua Plinius sic libro XVI. cap. X. *Siluarum certe distinguebantur insignibus, Fagutali Ioui etiam nūc vbi lucus fageus fuit, porta Querquetulana, colle in quem vimina petebantur.* Si igitur in Viminali colle extat viminū silua a qua collis est denominatus, necesse fuit hanc portā in Viminali fuisse. In quo Varro Querquetulanum sacellū, P. vero Victor, ac Sex. Rufus lucum fagutalem ponunt. Quare etiam portam Querquetulanam eā olim fuisse portam, quae nunc clausa est, crediderim, prope Castrū praetoriū, vel non longe ab eo. Quāuis nō mo

lateat Cornelium Tacitum ſcribere mõtem Coelium Querquetulanũ prius vocatũ fuiſſe. Vtcunque autem ſit, Varroni, Plinio, P. Victori, & Sex. Rufo magis credendum, qui eam in Viminali fuiſſe vel innuunt, vel aperte demonſtrant. Hanc autem eandem fuiſſe exiſtimo portam, cum ea quam Sex Pompeius Querquetulariam appellauit. *Querquetularia* (inquit) *porta Romae dicta, quod querquetum intra muros vrbis iuxta ſe habuerit.* & alibi: *Querquetulanae virae putantur ſignificare nymphae, praeſidentes querqueto vireſcenti, quod genus ſiluae indicat fuiſſe intra portam, quae ab eo dicta ſit Querquetularia*

De porta Piaculari

Piacularis (inquit Sex Pompeius) *porta Romae appellatur, propter aliqua piacula, quae ibidem fiebant, vel vt ait Cloatius, ex ſacro per aliquem piaculo ſoluitur, aut aliqua piandi pro pitiandique cauſſa immolatur*

De porta Catularia

Idem Sex. ait: *Catularia porta Romae eſt dicta, quia non longe ab ea ad placandum Caniculae ſidus frugibus inimicũ, rufae canes immolabantur, vt fruges flaueſcentes ad maturitatem perdũcerentur*

De porta Minucia

Minucia porta Romae eſt appellata, eo quod proxima ſit ſacello, alias arae Minucij, quem deum putabãt. Auctor Sex. Pompeius. Forte de hac porta loquitur in Commodi vita Lampridius, quum ait: *Herculis ſignum aeneum ſudauit in Minucia per plures dies*

De porta Mugiona

Idem quoque etiã Mugionae portae his verbis meminit. *Mugiona porta Romae dicta est a Mugio quodam, qui ei tuendae praefuit.* Hanc non procul a via Noua versus Auentinum fuisse scribit Solinus

De porta Sanquali

Sanqualis (inquit Sex. Pompeius) *porta appellatur proxima aedis Anci.* Sanqualis autem auis nomẽ est, quae ossifraga dicitur. Quidam Saginalem portam ab aede Sangi legendum putant. Quod si textum aliquem antiquum adducerent, non improbarem

De porta Naeuia

Hanc, vt duas sequentes, inter portam Capenam, & Tiberim fuisse elicitur, vt etiam supra exposui, ex P. Victore, & M. Varrone libro IIII. de lingua Latina, qui de ea loquens sic ait: *Sequitur porta Naeuia, quod in nemoribus Naeuiis: Naeuius enim loca vbi ea sic dicta, coluit.* Hanc omnes superioris aetatis antiquarij inepte nimium Maiorem nunc esse dixerunt

De porta Randuscula

Deinde (inquit Varro) *porta Randuscula, quod aerata fuit. Aes raudus dictum, ex eo in veteribus mancupiis scriptum, Randusculo libram ferito.* De hac porta mentionem etiam facit Valerius Maximus lib. v. ca. vi. *Dignam* (inquit) *pietatem, quae quod ad solidam gloriam attinet, septem*

regibus praeferatur: cuius teſtandae rei gratia capitis effigies aereae portae qua exceſſerat incluſa eſt, dictaque Rauduſculana, quod olim rauda aera dicebantur. Vicũ portae Rauduſculanae P. Victor cum vico portae Naeuiae in regione XII. Piſcinae publicae enumerat

De porta Lauernali

Hinc porta Lauernalis ab ara Lauernae, quod ibi ara eius deae fuerit. Auctor Varro

De porta Libitinenſi

Portae Libitinenſis meminit in Commodi imp. vita Lampridius: *Galea eius* (inquit) *bis per portam Libitinenſem elata eſt.* Haec a Libitina dicta fuit, quod per eã cadauera mortuorum ad ſepulchrum efferrentur. Libitinam autem & pro dea ipſa, & pro Libitinariorum opera accipi ſolet. Libitina autem dea erat in cuius tẽplo vendebantur, & locabantur ea, quae ad ſepulturam pertinebant: de qua fuſius diſputabo, quum ad eius templi quod Romae fuit, deſcriptionem deuenero

De porta Feneſtrali

Fuit quoque Romae etiam porta Feneſtralis appellata, de qua ſic ſcribit Plutarchus problemate XXXV. *Quid eſt quod portam vnam Feneſtram appellãt, apud quam fortunae thalamus poſitus eſt? an quia Seruius rex cum ſecũdiſsima fortuna rem habuiſſe creditus eſt, quum per feneſtrã ad eum penetraret? an hoc fabuloſum, illud autem verũ; Tarquinio Priſco Romae regnante, quum is a paſtoribus eſſet occi-*

sus, Tanaquil eius vxor, mulier sane prudens & fortis, per fenestram populum allocuta, multitudini persuasisse dicitur, vt Seruium regem declararent, ex quo factum est, vt ille locus ita appellaretur? Et Ouidius libro Fastorum VI.

Lux eadem Fortuna tua est, auctorque locusque
Sed superiniectis quis latet iste togis?
Seruius est, iam constat enim, sed caussa latendi
Discrepat: & dubium me quoque mentis habet
Tum dea furtiuos timide profitetur amores
Coelestemque homini concubuisse pudet
Arsit enim magna correpta cupidine regis
Caecaque in hoc vno non fuit illa viro
Nocte domum parua solita est intrare Fenestra
Vnde Fenestralis nomina parta tenet
Nunc pudet & vultus, velamine celat amatos
Oraque sunt multa regia tecta toga

Ceterum hác portam non Vrbis, sed Palatij fuisse crediderim. Vrbs enim Ser. Tullij regis tempore latius se extédebat quá vbi porta Fenestralis fuisse describitur

De porta Triumphali

Portam Triumphalem fuisse (vt existimo) extra ceterarum numerum Transtiberim sub Vaticano, iuxta viam, & ponté sui nominis docet Iosephus libro VII. de bello Iudaico cap. XXIIII. Vbi triumphum Iudaicum Vespasiani imp. & T. Caesaris describit. *Die* (inquit(*triumphi principes, qui non in Palatio, sed prope Isidis templum nocte illa quieuerant, prima iam aurora incipiente procedunt, lauro quidem coronati, amicti vero patria veste purpurea, & ad Octauianas ambulationes* (porticum credo Octauiae in campo Martio sitam intelligit) *tran-*

ſeunt. Ibi enim ſenatus ducum proceres, & honorati equites eorum praeſtolabantur aduentum. Tribunal autē ante porticus factū erat, ſellaeque eburneae in eo praeparatae, quo quū aſcendiſſent, conſiderunt. Ibi quum milites allocutus fuiſſet, lemnibuſque votis ſuſceptis, ſoluiſſet, imp. ipſe cum Tito Caeſare, ad portam recedit, quae ab eo quod per illam ſemper triūphorum pompa ducitur, nomen accepit. Ibi triumphalibus veſtis amicti, diis ad portam collocatis, caeſa hoſtia inter ſpectacula tranſeuntes, triumphum ducebant, &c. Quibus verbis conſtat eos extra vrbem tum in cāpo Martio fuiſſe, eoſque traiecto Tiberi, per eam portam introiiſſe, de qua Tranquillus quoque in Auguſti vita ſic mentionem facit cap. centeſimo: *Senatus & in funere ornando, & in memoria honoranda, eo ſtudio certatim progreſſus eſt, vt inter alia complura cenſuerint quidam, fūnus Triumphali porta ducendum, praecedente Victoria quae eſt in Curia, canentibus naeniam principum liberis vtriuſque ſexus.* Et Tacitus libro primo hiſtoriae Aug. *Tum conſultatū de honoribus, ex queis maxime inſignes viſi, vt porta Triumphali duceretur funus &c.* Hanc autem portam diu ante Procopij tempora eſſe deſiiſſe ſuperius demonſtraui: Eratque in ea murorum vrbis parte, quae ab Hadriani ſepulchro ad S. Spiritus portam olim producti erant. De hac porta ſic mentio eſt in antiqua inſcriptione 1

FORTVNAE.

FORTVNAE. SANCTAE
ATINIA. TYRANNIS
SEMINARIA. A. PORTA
TRIVMPHALE
P.TERENTIVS.FORTVNATVS
VIR.CARISSIMVS
CVI. GRATIAS. MAXIMAS
SEMPER.EGI
CVM
TERENTIA.FAVSTINA
FILIA
DONVM. DEDIT
L. D. D. D

Ab hac porta Triumphalē viam exiisse paulo ante explicaui. Si igitur decem has portas, quas ab iis XIIII. diuersas fuisse liquet, ipsis adiūxerimus, erūt XXIIII. vrbis Romae portae, vt Plinium dixisse existimo, quū ait: *Vrbs Roma complexa est montes septem, diuiditurque in regiones XIIII. Compita earum. CCLXV. eiusdē spatij mensura currente a miliario in capite Romani fori statuto, ad singulas portas, quae sunt hodie numero XXIIII.* (nam quod vulgati codices habent XXXVII. mendū procul dubio est ex adiectione numerorum aliquot ortū) *ita vt XII. portae semel numerentur, praetereanturque ex veteribus VII. quae esse desierunt*

De tribus aliis portis Vrbis Romae

Portas autem septem, quas Plinius suo tempore esse desiisse scribit, has fuisse existimo: Primo quattuor vrbis Romae veteris portas, quas Romulum reliquisse superius scripsi; deinde porta Saturnia, quae & Pandana, de qua sic Varro mentionem facit: *Capitoliū, ante*

Tarpeius dictus, quem antea etiam Saturnium dictum prodiderunt. Et, *Antiquum oppidum in hoc fuisse Saturniam scribitur. Eius vestigia etiam nunc manent tria, quod Saturni fanum in faucibus; quod Saturnia porta, quam Iunius scribit, quam nunc vocant Pandanam; quod post aedem Saturni in aedificiorũ legibus parietes postici muri sunt scripti.* Et Sex. Pompeius: *Pandana* (inquit) *porta dicta est Romae, quod semper pateret.* Hanc autem sub Capitolio fuisse non longe a templo Saturni, refert Varro. De eadem porta mentionem facit Solinus, quam prope Capitolium fuisse scribit.

De portis Ratumena, & Salutari

Porta Ratumena (vt inquit Sex. Pompeius) *a nomine eius appellata est, qui ludicro certamine quadrigis victor, Etrusci generis iuuenis a Veiis. Is consternatis equis excussus Romae periit, qui equi feruntur non ante cõstitisse, quam peruenerint in Capitolium, conspectumque fictilium quadrigarum quae erant in fastigio Iouis templi. Quas faciendas locauerant Romani Veienti cuidam artis figlinae prudenti, quae bello sunt reciperatae, quia in fornace adeo creuerant, vt eximi nequirent, idque prodigium portendere videbatur, in qua ciuitate eae fuissent, omnium eam futuram potẽtissimam.* Et Plinius libro VIII. cap. XLVII: *Maius augurium apud priscos, plebeis circensibus excusso auriga, ita vt si staret, in Capitolium cucurrisse equos, sedemque ter lustrasse. Maximum vero eodem peruenisse a Veiis cũ palma & corona, effuso Ratumena, qui ibi vicerat: inde postea nomen portae est*

Porta Salutaris appellata est ab aede Salutis, quae ei proxima est. Sex. Pompeius. Hanc autem in Quirinali fuisse constat, sicut & aedes Salutis fuit

De porta Stercoraria

Stercoraria vero porta non vrbis ſed Capitolij fuit, de qua idem Sex. Pompeius: *Stercus* (inquit) *ex aede Veſtae XVII. Kal. Iulias defertur in angiportum medii fere cliui Capitolini, qui locus clauditur porta Stercoraria, tãtae ſanctitatis maiores noſtri eſſe iudicarunt. &c.* Has igitur ſeptẽ portas eas fuiſſe exiſtimo, quae Plinij tempore iam eſſe deſierant

Portae autem quae nunc extant Romae in vniuerſum ſunt XX. antiqui nominis & loci XIII. recentioris vero vrbis Leonianae videlicet VII. de quibus paulo poſt dicam. Ad ſeptemtrionem ſunt, Flaminia; & Collatina; ad ortum vernum Collina, & Viminalis; ad ortum aeſtiuũ Gabiuſa, & Eſquilina; ad ortum hyemalem Coelimontana, & Latina; ad meridiem Capena; & Trigemina; ad occaſum Naualis, Ianiculenſis, & Septimiana: reliquae ſeptẽ vrbis Leonianae ſunt. & cętera

Epilogus Portarum omnium vrbis Romae

Portae vrbis Romuli IIII

Porta Mucionis, alias Trigonia
Porta Romanula, poſt Romana
Porta Ianualis, poſt porta vetus Palatij
Porta Carmentalis, poſt Scelerata, alias Tarpeia

Quattuordecim portae Vrbis Romae; quae ante millesimum annum, Iustiniani imperatoris tempore fuerunt. Quae praeter vnam Aureliam, etiam nunc extant

Porta Flumentana, Post Flaminia, nunc Populi
Porta Collatina, postea Pinciana
Porta Agonensis, post Quirinalis, deinde Collina, postea Salaria
Porta Viminalis, nunc S. Hagnetis
Porta Gabiusa nunc S. Laurentij
Porta Esquilina, alias Labicana, post Praenestina, nūc Maior
Porta Coelimontana, post Asinaria, nunc S. Ioannis
Porta Ferentina, postea Latina
Porta Capena, post Appia, nunc S. Sebastiani
Porta Trigemina, Post Ostiensis, nunc S. Pauli
Porta Naualis, post Portuensis
Porta Ianiculensis, post Pancratiana, vel S. Pancratij
Porta Fontinalis, post Septimiana
Porta Aurelia prope molem Hadriani, quae nunc esse desiit

Aliae decem portae, quae forte tempore C. Plinij erant

Porta Querquetularia, vel Querquetulana in Viminali
Porta Piacularis
Porta Catularia
Porta Minucia
Porta Mugiona
Porta Sanqualis
Porta Naeuia
Porta Raudufcula, alias Raudufculana

Porta Lauernalis
Porta Libitinensis
Porta Triumphalis sub Vaticano, Transtiberim extra (numerum

Tres portae, quae quattuor vrbis Romuli portis additae, forte erunt illae septem, quas Plinius suo tempore esse desiisse scribit

Porta Saturnia, post Pandana
Porta Ratumena
Porta Salutaris in colle Quirinali
Porta vero Stercoraria nõ vrbis erat, sed Capitolij
Porta quoque Fenestralis Palatij, non vrbis fuit

Portae VII. Vrbis Leonianae, alias Burgi S. Petri

Porta S. Spiritus
Porta Posterula, alias Turrionis
Porta Pertusa
Porta Palatij
Porta Viridaria, alias Iulia
Porta S. Peregrini, vel S. Petri
Porta S. Angeli prope molẽ Hadriani, alias P. Castelli

Viae antiquae Romanae extra vrbem

Via Flaminia incipit a porta Populi, Ariminum vsque progreditur
Via Aimilia Lepidi initium habet ab Arimino, Aquileiam vsque protenditur

Via Caſsia extra vrbem initium habet a Flaminia
Via Claudia, vel Clodia extra vrbē iūgitur Flaminiae
Via Annia } Via Auguſta } extra vrbem incidunt in Flaminiam
Via Cimina extra vrbem initium habet a Flaminia
Via Amerina incipit a Flaminia, Ameriamque protēditur
Via Sēpronia in Vmbria incipit a Flaminia
Via Poſtumia in Gallia togata, haud procul ab Aemilia
Via Collatina initium habet Romae a porta Pinciana
Via Salaria exiit Romae a porta Salaria
Via Quinctia } Via Iunia } extra vrbem in Sabinis, haud longe a Salaria
Via Nomentana incipit Romae a porta S. Hagnetis
Via Tiburtina } Via Gabina } initium habent Romae a porta S. Laurentij
Via Praeneſtina } Via Labicana } Romae a porta Eſquilina, nunc Maiore, incipiunt
Via Campana Romae incipit a porta S. Ioannis
Via Valeria noua } Via Valeria vetus } Via Tuſculana } prope vrbem, vel Romae initium habebant, aut a porta S. Ioannis aut prope eandem portam a via Campana
Via Latina } Via Albana } Romae a porta Latina
Via Appia Romae a porta Capena Brunduſium vſque protenſa
Via Traiana } Via Numicia } Via Setina } Via Domitiana } a via, vel prope viam Appiam

Via Asinaria inter Ardeatinam & Appiam
Via Ardeatina Romae initium habebat
Via Laurentina } Romae a porta
Via Ostiensis } S. Paulli
Via Portuensis Romae a porta eiusdem nominis
Via Vitellia Romae a porta Ianiculensi, alias S. Pancratij
Via Aurelia vetus } Romae a porta
Via Aurelia noua } Aurelia
Via Cornelia inter Aurelias, & Triumphalem
Via Triumphalis
Via Aimilia Scauri Pisis, per Tusciam vsque Dertonã
Via Pompeia in Sicilia
Via Domitia in Gallia
Viae duae Traianae }
Via Patinaria }
Via Tiberina }
Via Gallicana } Viae incertae
Via Gallica }
Via Laticulensis }
Via Flauia }

Viae intra Vrbem

Via Sacra
Via Noua
Via Lata
Via Noua alia
Via Fornicata
Via Rectá
Via Alta, quae & Alta semita

De via Sacra.

Sex. Pompeius, ex Verrio Flacco annotauit, in viarum nominibus ſubſtãtiuum in ſermone praeponendum, vt dicatur via *Sacra,* & *via Noua,* non *Sacra via, aut Noua via.* Viae autem vrbis interdum ſemitae dicebãtur, vt Alta ſemita, improprie vero plateae, vt ab Aelio Spartiano in Caracalli vita. De via autẽ Sacra, quae inter vrbanas nobiliſsima erat, & celeberrima, ſic Varro libro IIII. ſcribit: *Ceroliensis a Carinarũ iunctu dictus Carinae; poſtea Cerionia, quod hinc oritur caput Sacrae viae ab Streniae ſacello, quae pertinet in arcem, qua ſacra, quotquot menſibus ferũtur in arcem, & per quam augures ex arce profecti ſolent inaugurare. Huius Sacrae viae pars haec ſola vulgo nota, quae eſt a foro eunti proximo cliuo.* Et Sex. Põpeius: *Sacram viam quidam appellatam eſſe exiſtimant, quod in ea foedus ictum ſit inter Romulũ & Tatiũ. quidã quod eo itinere vtantur ſacerdotes Idulium ſacrorum conficiendorũ cauſſa. Itaque neque eatenus quidem, vt vulgus opinatur ſacra appellanda eſt a Regia ad domum regis ſacrificuli, ſed a regis domo ad ſacellum Streniae, & rurſus a Regia vſque in arcem, nec appellari debere ait Verrius,* **ſed diſiunctiue, vt ceteras vias Flaminiam, Appiam, Latinamue, ne nouam, viam quidem, ſed viam nouam.* His verbis apparet hanc viam prope amphitheatrum principium habuiſſe, & per vicinos hortos S. Mariae nouae iuxta templum Pacis, & Fauſtinae recta in Capitoliũ tetendiſſe per arcum Seueri. In hac via fuit Regia Numae, vt prodit Aſconius. Summa quoque Sacra via habitaſſe Ancum Marcium regem refert Solinus; Iuliumque Caeſarem in ea domum habuiſſe, prodit Tranquillus. Per viam Sacram

triumphantes in Capitolium aliquando aſcendere ſolebant. Vnde Propertius libro II

Actiaque in Sacra currere roſtra via

Idem quoque docet Horatius. In eadem, vt ſit animi cauſſa, homines deambulare ſolebãt. Vnde Horatius in ſermonibus

Ibam forte via Sacra, ſicut meus eſt mos.

Item populo ſe oſtentabant aurae popularis ſtudioſi, vt de Mena Pompeij Magni liberto, idem poeta in Epodis

Vides ne Sacram metiente te viam
Cum bis ter vlnarum toga
Vt hora vertat huc & huc euntium
Liberrima indignatio.

Et de puella populo ſe praebente Propertius

Cui ſaepe immundo ſacra conteritur via ſocco
Nec ſinit eſſe moram, ſi quis adire velit

Vitellius inter forum & viam Sacram, tamquam celeberrima vrbis loca, ſeminudus, quum ad necem traheretur, facinoroſorum & ſeruorum more, per contumeliam illuſus & vexatus eſt. Tacitus libro xx

In eadem via propter frequentiam, res viles veniebãt, vt poma, flabella, teſſerae, & tali; auctoribus Varrone, Ouidio, & Propertio

Sacrauienſes & Suburanenſes, qui viam Sacram, & Suburam habitabant, nominauit Sex. Pompeius. *October* (inquit) *equus appellatur, qui in campo Martio, menſe Octobri immolatur quot annis Marti, bigarum victricum dexterior, de cuius capite non leuis contentio ſolebat eſſe inter Suburanenſes, & Sacrauienſes, vt ij in Regiae pariete, illi ad turrim Mamiliam adfigerent. eiuſdemque cauda tanta celeritate perfertur in Regiam, vt ex ea ſanguis diſtillet in focũ, parti-*

cipandae rei diuinae gratia; quas hostias hic quidam Marti bellico deo sacrari dicunt. Hanc autẽ diuersam a foro fuisse docet Plinius, quum ait libro XIX. cap. I. *Caesar dictator totum forum Romanum intexit, viamque Sacram ab domo sua vsque ad cliuum Capitolinum, quod munere ipso gladiatorio mirabilius visum tradunt.* Templum Faustinae fuisse in via Sacra refert Flauius Vopiscus in vita Gallieni minoris: *Fuit denique hactenus statua in pede montis Romulei, hoc est ante Sacram viam, intra templũ Faustinae, aduecta ad arcum Fabianum, quae haberet inscriptum*

GALLIENO.SALONINO.MINORI

Anastasius quoque bibliothecarius refert Felicẽ IIII. pont. max. templum vrbis Romae ante Sacram viam vertisse, dedicasseque in basilicam SS. Cosmae & Damiani

De via Noua

Via Noua foro Romano iuncta fuit, ex Palatij parte; atque haud longe a templo diuae Mariae Liberatricis principium habens in Velabrum desinebat. Varro: *Accae Laurentiae sacrificium fit in Velabro, qua in Nouam viam exitur, vt aiunt quidam, ad sepulchrum Accae.* Et Ouidius VI. Fastorum

Forte reuertebar festis Vestalibus illac
Qua noua Romano nunc via iuncta foro est.

Et Liuius libro primo: *Ex superiore* (inquit) *parte aediũ per fenestras in nouam viam* (habitauit enim rex Tarquinius Priscus, vt Solinus ait, ad portam Mucionam supra summam nouam viam) *populum Tanaquil alloquitur.* & alibi: *Aedem Aij Locutij in via Noua supra templum Vestae sitũ fuisse.* de qua aede, quod in via noua fuisset, mentionẽ facit & Varro. *Ara* (inquit) *Aij est in infima Noua via*

De alia Noua Via

Alterius nouae viae iis verbis meminit Spartianus: *Caracallus Antoninus nouam viam muniuit, quae est sub eius thermis Antoninianis, qua pulchrius inter Romanas plateas, non facile quicquam inuenias.* Sed & Frontinus, aliae viae nouae mentionem facit

De Via lata

Haec via antiqua fuit, eamque vnam ex XIIII. vrbis regionibus Augustus Caesar fecit, quae hodie quoque vetus nomen retinens superest, a macello Coruorum ad columnam Antoninianam extensa, & nostra aetate Romae est celeberrima. Huius viae frequēs mentio est apud Bibliothecarium

De Via Fornicata

Viae Fornicatae meminit Plinius, quam prope Flaminiam fuisse liquet, ea parte qua steterunt septa, & ouile

De Via Recta

Via recta ducebatur per longitudinem campi Martii. Seneca in lusu de morte Claudii: *Trahit* (inquit) *capite obuoluto, ne quis eū posset agnoscere per Campū Martium, & inter Tiberim & viam rectam descendit ad inferos.* Haec via prope Flaminiam fuit, vt ait Martialis libro VIII

Dum repetit sera conductos nocte penates
Lingonus a Recta, Flaminiaque recens

De Via Alta.

Haec in dorso Quirinalis est, ab equis marmoreis initium sumens, vsque ad portam Viminalem protensa, lapide quadrato olim strata, atque a situ Alta semita dicta, quam Augustus vnam ex XIIII. vrbis regionibus instituit.

De viis vero Suburana, Piscinaria, & Aelia nihil est quod apud veteres auctores inuentum tradere possim.

De Vrbis Romae situ

Vrbs Roma (vt Dionysius prodit) in occiduis locata est Italiae partibus, iuxta amnem Tiberim, qui ad Medium ferme littus effluit, centum & viginti stadiis, hoc est XV. millia passuum a Tyrreno mari distans, montes (vt inquit Plinius) septem complexa. Quare Varro diem Septimontium nominatum prodit ab eis septem montibus, in queis vrbs sita est. Et alibi: *vbi nunc est Roma septem montium demissior infimus locus*. Et Propertius poeta elegans

Septem vrbs alta iugis toto quae praesidet orbi. Vnde & septem gemina a Statio dicitur. Hos colles Virgilius in Georgicis, & in Epithalamio Ausonius propter regias sedes aliquando in iis constitutas, septem arces nominarunt. Virgilius enim ait

Septemque vna sibi muro circumdedit arces

Nunc prolato pomerio Transtiberinisque adiunctis montibus, decem colles includit, quorum situm, quoniam quae olim valles locaque depressa erant, propter amplissimos superaedificatos fornices, adeo mõtibus aequata sunt, vt aliquot montiũ discrimen vix agnosci

posſit: varia quoque eorum nomina, & loca circumadiacentia, vnde reliquae vrbis cognitio apertior fiat, ipſorumque colliũ diuiſio facilius cognoſcatur, paucis annotare curabo. Hodie autẽ vrbis moenibus incluſi ſunt Palatinus, Capitolinus, Quirinalis, Coelius, Eſquilinus, Viminalis, Auentinus, Collis, hortulorũ, & Tranſtiberim, Ianiculum, & Vaticanus

Mons Palatinus

Hic, vrbe in eo primum condita, Romuli ſedes fuit, vnde & Romulius a Trebellio Pollione dictus eſt. M. Varro lib. IIII. de lingua Latina. *Quartae regionis* (inquit) *Palatium, quod Palantes cum Euandro venerunt; aut quod Palatini, qui & Aborigines ex agro Reatino, quod appellatur Palatium, ibi conſederunt. Sed hoc alij a Palatia vxore Latini putarunt. Eundem hunc locum a pecore dictum putant quidam; itaque Naeuius Balantiũ appellat. Huic Germalum, & Velias coniunxerunt, & in hac regione Sacriportus eſt.* & Sex. Pompeius: *Palatium mons Romae appellatus eſt, quod ibi pecus paſcens balare conſueuerit, vel quod palare, id eſt errare ibi pecudes ſolerent:* (quod Propertius & Ouidius affirmant.) *alij quod ibi Hyperborei filia Palanto habitauerit, quae ex Hercule Latinum peperit: alij eundem, quod Pallas ibi ſepultus ſit, exiſtimant appellari.* Dionyſius vero libro primo eum a Palantio, vel vt Liuius, & Virgilius, a Palanteo Arcadum metropoli ab Euãdro vocatum ſcribunt, poſt corrupte Palatium dictum. Solinus autem: *Palatium vero nemo dubitauit, quin Arcadas habeat auctores, a quibus primũ Palanteum oppidũ conditũ, quod aliquãdiu Aborigines habitarũt. Sunt qui velint eum dictũ a balatibus ouiũ mutata littera, vel a Pale paſtorali dea,*

aut vt Silenus probat, a Palante, Hyperborei filia, quam Hercules ibidem compressit, nomen monti datum. Polybius eũ a Palante Euandri filio dictũ fuisse scribit. Nunc Palatium maius dicitur. Huius montis pars Germali nomen habuit, alia vero Velia, in qua, vbi postea deum Penatium aedes facta est, habitauit Tullus Hostilius rex. In hoc monte fuit sedes imperij Romani, domusque Augustana. Ab Augusto enim deinceps omnes Romani imperatores in Palatio habitauerunt. Et quia imperij sedes in eo constituta fuit, cuiusuis principis aulam, aut splendidi hominis domum, Palatium nominamus. Aulam Palatinam in qua imperatores postea habitarunt, primus in domo Hortensiana instituit Caesar Augustus. Tranquillus in eius vita cap. LXXII. *Habitauit* (inquit) *primo iuxta forum Romanũ supra scalas Annularias, in domo quae Calui oratoris fuerat, postea in Palatio, sed nihilominus aedibus modicis Hortensianis, & neque laxitate, neque cultu conspicuis, vt in quibus porticus breues essent Albanarum columnarum, & sine marmore vllo, aut insigni pauimento conclauia, ac per annos amplius XL. eodem cubiculo hyeme, & aestate mansit.* Eam domum incendio consumptam restituisse Augustum prodit idem Tranquillus cap. LVII. *Ex summa stipis ei anno nouo absenti collatae, multa in restitutionem Palatinae domus incendio absumptae contulit.* Palatij partem auxit Tiberius Caesar, quae Tiberiana domus appellata est, cuius apud Corneliũ Tacitum frequens mentio est, Caligula deinde, vt Tranquillus scribit, Palatij partem ad forum vsque promouit, Castoris & Pollucis aede in vestibulum transfigurata. Alexãder imp. diaetas in Palatio fecit, quas a matris nomine Mammaeas appellauit, ceteri praeterea imperatores Roma-

ni aliquid de nouo ſemper Palatio addidere, ita vt breui temporis ſpacio viſu auguſtiſsimum factum fuerit. Porro autem ante fores Palatinae domus erat laurus, & ſupra eas pendebat corona querna ciuica, quam Senatus Populuſque Romanus Auguſto donauit ob ciues ſeruatos. De qua ſic Valerius Maximus libro II. cap. III. ad Ti. Caeſarem: *Ceterum ad quercus pronae manus porriguntur, vbi ob ciues ſeruatos corona danda eſt, qua poſtes Auguſtae domus ſempiterna gloria triumphant.* Item Ouidius, & Dio

Palatium autem in ſuo ſplẽdore & maieſtate vſque ad tertij Valentiniani imp. tempora permãſiſſe, ex Sidonio Apollinare colligitur, poſt quae a regibus Gothorum imperatoribus exactis, quum habitari deſiiſſet, atque hinc inde ruinam minari inciperet, nec repararetur ab aliquo, immo a Romanis põtificibus ſuis ornamẽtis ſpoliatum fuiſſet, ad exaedificationem baſilicarum ſanctorum Chriſti martyrum, eo redactum eſt, vt hodie ſuffoſsionibus, & ſubterraneis ſpecubus totum ſit quaſi penſile, & aut ruinis deforme, aut hortis occupatum, vt nihil antiqui ſplendoris praeter ingentes parietinas retineat. Hic mons ad ortum habet Suburam, & Coelium; ad occaſum forum Romanum, & Capitolium; ad meridiem circum maximum, & Auentinum; ad ſeptemtrionem viam Sacram, & templum Pacis

De Capitolio

Capitoliũ T. Tatij Sabini regis quondã ſedes, & Tarpeius, & Saturnius dictus eſt. De eo Varro ſic: *Sũt & nomina* (inquit) *ab tot mõtibus, quos poſtea vrbs mureis cõprehendit: e queis Capitoliũ dictum, quod hic quũ fundamẽta foderentur aedis Iouis, caput humanum inuentum dicitur.*

(quem Tolum appellatum fuisse scribit Arnobius, atque ab eo Capitolium dictum) *Hic mons ante Tarpeius dictus, a virgine Vestali Tarpeia, quae ibi a Sabineis necata armeis, & sepulta: eius nominis monumẽtum relictum, quod etiam nunc eius rupes Tarpeium appellatur saxum. Hunc antea montem Saturnium appellatum prodiderũt, & ab eo late Saturniam terram, vt etiam Ennius appellat. Antiquum oppidum in hoc fuisse Saturniam scribitur. Eius vestigia etiam nunc manent tria: quod Saturni fanum in faucibus; quod Saturnia porta, quam Iunius scribit, quam nunc vocant Pandanam; quod post aedem Saturni in aedificiorum legibus parietes postici muri sunt scripti.* Hinc Virgilius loquens de Ianiculo & Capitolio inquit

Hanc Iánus pater, hanc Saturnus condidit vrbem
Ianiculumque illi, huic fuerat Saturnia nomẽ. & alibi
Hinc ad Tarpeiam sedem, & Capitolia ducit
Aurea nunc, olim siluestribus horrida dumis:

Propertius etiam libro VIII

A duce Tarpeio mons est cognomen adeptus

Porro ante vrbem conditam ibidem, fuisse extructũ oppidum Saturniam etiam superius ex Dionysio demonstraui, a sociis Herculis habitatum, qui in Saturni honorem, quem cum montem coluisse constabat, Saturnium appellauerunt. Quod Plinius & Solinus confirmat. In parte vero huius montis infima versus Tiberim habitaculum Carmentae matris Euãdri fuit, vbi postea Carmentis fanum, & porta Carmẽtalis fuerunt. Aedem autem Saturni, quae & aerarium fuit, Herculis socij in eius dei honorem excitarunt. Capitolium (vt dixi) postea appellatum est ab hominis Toli capite inuento in fundamentis templi Iouis, qui propterea Capitolinus dictus est. Nunc palatiis prae-

toris vrbani (quem Romani ſenatorem vocant) triumuirorum camerae vrbis cōſeruatorum, & templo Ara coeli, & aliquot praeterea vetuſtis monumentis celebris eſt. Habet autem ad Ortum forum, & mōtem Palatinum; ad Occaſum vrbem planam; ad Aquilonem Traiani forum, & Quirinalem; & ad meridiem Auentinum, Tiberim, & theatrum Marcelli &c. Hunc collē cū Palatino, ſub Palatij VIII. regionis nomine Auguſtus a ceteris vrbis partibus diſtinxit

De colle Quirinali

Collis Quirinalis, qui a Romulo, vt Strabo, vel a Numa, vt Dionyſius; aut a Seruio, vt Liuius ſcribunt, vrbi adiectus fuit, (vt inquit Varro) *eſt vbi Quirini fanū; qui a Curetibus, qui cum T. Tatio venerunt Romam, quod ibi habuerunt caſtra. quod vocabulum coniunctarum regionū nomina oblitterauit. Dictos. n. colles plureis apparet ex Argeorū ſacrificiis; in quibus ſic ſcriptū eſt: Collis Salutaris quarticepſos aduerſum eſt pila Honoris aedem ſalutis. Collis Mutialis quinticepſos apud aedem dei Fidij in delubro, vbi aedituus habere ſolet. Collis Latiaris ſexticepſos in vico Muſtellario ſummo apud Turaculū aedificium ſolum eſt. Horum deorum arae, a quibus cognomina habēt, in eius regionis partibus ſunt.* Ex quibus Varronis verbis liquet hunc montem Salutarem, Mutialem, & Latiarem appellatum fuiſſe. Et Sex. Pompeius: *Quirinalis collis, qui nunc dicitur, olim Agō appellabatur, antequam in eum commigrarent Sabini Curibus venientes poſt foedus inter Romulum & Tatium ictum, a quo hanc appellationem ſortitus eſt; quamuis exiſtiment quidam, quod in eo factum ſit templum Quirino, ita dictum.*

& alibi: *Agonia ſacrificia quae fiebant in monte, hinc Romae mõs Quirinalis Agonius, & Collina porta Agonenſis.* Dionyſius quoque libro II. hunc collem Agonalem vocat, Salioſque ſacerdotes Martis in eo domicilium ſacrariũque habuiſſe ſcribit. Ouidius ſecundo Faſtorũ

Templa deo faciunt, collis quoque dictus ab illo eſt.

Horatius ſecundo libro Epiſtolarum

Cubat hic in colle Quirini
Hic extremo in Auentino viſendus vterque

In hoc monte prius Numam habitaſſe ſcribit Solinus. Capitoliumque vetus in eo fuiſſe cõſtat; de quo Varro: *Capitolium vetus, quod ibi ſacellum Iouis, Iunonis, Mineruae: & id antiquius quam aedes quae in Capitolio eſt facta*: Nunc dicitur mõs Caballus, a duabus ſtatuis marmoreis Alexandri Magni regis Macedonum equum Bucephalum domantis; quas Alexandria Conſtantinus imp. Romam tranſtulit, atque in medio thermarũ a ſe in Quirinali extructarum collocauit; quarum altera Fidiae, altera Praxitelis manu factae ſunt, vt titulus indicat. Collis hic habet ab ortu Eſquilias, & Viminalem; ab occaſu vrbem planam, & campum Martium; a meridie Neruae, & Traiani fora, atque Capitolium; a ſeptentrione collem hortulorum, & portã Viminalem. Diuiditur a viminali valle plana, & falſa Subura, ac via quae ab eadem valle ad portam Viminalẽ recta progreditur; ab alio latere quadam magna valle, vbi ſunt Grimanorum & Boccatianae vineae, viaque qua ab arcu Portugalli iter eſt ad hortos Cardinalis Carpenſis, diuaeque Suſannae aedem: licet quidã exiſtiment viam, quae ad portam Collatinam ducit, eſſe vtriuſque collis terminum. In hoc colle fuit praecipua ſextae regionis pars, quae Alta ſemita dicebatur.

De monte Coelio

Montis Coelij) quem primum Romulum muniuisse; pomerio vero Tullum, vt Dionysius & Liuius, vel Ancum, vt Strabo, vel Tarquinium, vt Tacitus inclusisse scribunt) sic meminit Varro: *In Suburanae regionis parte princeps est Coelius mons, a Coelio Vibenno Tusco duce nobili, qui cum sua manu dicitur Romulo venisse auxilio contra Sabinum regem. Hi post Coelij obitum, quod nimis munita loca tenerent, neque sine suspicione essent, deducti dicuntur in planum, ab eis dictus vicus Tuscus; & ideo ibi Vortumnum stare, quod is deus Etruriae. Principes de Coelianeis, quia suspicione liberi erant, traductos volunt in eum locum, qui vocatur Coeliolus. Cum Coelio coniunctae Carinae; sed inter eas quem locum Geroliēsem appellatum apparet, quod primae regionis quartum sacrarium scriptum sic est: Ceroliensis quarticeps circa Mineruium, qua in Coelium montem itur, in Tabernola est. Ceroliensis a Carinarum iunctu dictus Carinae, postea Ceronia, quod hinc oritur caput Sacrae viae, ab Streniae sacello, quae pertinet in arcem. Eidem regioni attributa Subura, quod sub muro terreo Carinarum; in ea est Argeorum sextum sacellum. Subura Iunius scribit ab eo, quod fuerit sub antiqua vrbe, cui testimonium potest esse, quod subest ei loco, qui terreus murus vocatur. Sed ego a pago potius Sucusano dictā puto Sucusam. Nūc scribitur tertia littera B. non C. Pagus Sucusanus, quod succurrit Carineis.* Dionysius libro II: *A duce quodam ex Etruria veniente; cui nomen erat Coelius, vnus collium vrbis, in quo ab eo aedificatum fuit, adhuc Coelius vocatur.* Sex. vero Pompeius: *Coelius mons dictus est a Coele quodā ex Etruria, qui Romulo auxilium aduersus Sabinos praebuit, eo quod in eo domiciliū habuit.* Tacitus libro

IIII: *Adduntur ſententiae, vt Coelius in poſterum Auguſtus appellaretur, quando cunctis circum flagrantibus ſola Tiberij effigies ſita in domo Iunij ſenatoris, inuiolata manſiſſet. Haud fuerit abſurdum tradere, mōtem eum antiquitus Querquetulanum cognomento fuiſſe, quod talis ſiluae frequens fecunduſque erat, mox Coelium appellitatum a Coele Vibenna, qui dux gentis Etruſcae, quum auxilium appellatum ductauiſſet, ſedem eam acceperat a Tarquinio Priſco, ſeu quis alius regum dedit: nam ſcriptores in eo diſſentiunt; cetera non ambigua ſunt, magnas eas copias per plana etiam ac foro propinqua habitauiſſe, vnde Tuſcum vicum e vocabulo aduenarum dictum.* Et Trāquillus cap. XLVIII. de Tiberio loquēs: *Quod tamen* (inquit) *beneficium tanti aeſtimauit, vt mōtem Coelium appellatione mutata vocari Auguſtum iuſſerit: quod is poſt incendium, quibuſdam dominis inſularum, quae incendio in monte Coelio flagrauerant, pretium reſtituerit.* Auguſtum vero appellatum fuiſſe alibi non legi. Noſtra aetate adhuc Coelius appellatur, baſilica Lateranēſi inſignis. In eo vltimis regni ſui annis habitauit Tullus Hoſtilius, vt ſcribit Liuius, cuius quoque regia in mōte Coelio fuit Curia Hoſtilia appellata. Hic ab oriente habet vrbis moenia, terminūque Eſquilinae regionis, portam Eſquilinam, & amphiteatrum, (non Statilij Tauri, quod lapideum, & in campo Martio erat, vt Dio, & Sex. Rufus ſcribunt, ſed caſtrenſe) quod lateritium eſt. Ab occidente habet Suburam, & mōtem Palatinum. Suburam autem ex Varronis, Sex. Rufi, & P. Victoris auctoritate, voco viam illam, quae eſt inter Coelium, & Palatium; quae amphitheatrum, & arcum Conſtantini ex vno capite habet, ex altero vero Septizonium Seueri, atque SS. Andreae & Gregorij in cliuo Scauri baſilicam A Septemtrione autem habet,

Carinas, Coeliolum, & Esquilias: Coeliolum autem voco, planitiem illam quae est inter amphitheatrum, & basilicam S. Clementis, Coelium ipsum & Esquilias. A meridie autem habet Piscinam publicam, & Vallem quae est ante viam Appiam, quae prope Septizonium Seueri inchoans, versus portam Capenam protenditur. In hunc montem secundam vrbis regionem Coelimõtium appellatam, Augustus Caesar posuit. Coelioli autem praeter Varronem meminit etiã Martialis lib. XII. ad Iuuenalem, quem minorem Coelium appellat his versibus

Dum per limina te potentiorum
Sudatrix toga ventilat, vagumque
Maior Coelius, & minor fatigat

De Esquilino monte

Esquilias plures montes fuisse, iis verbis docet Varro: *Esquiliae duo montes habiti, quod pars Cispius mons suo antiquo nomine etiam nunc in sacris appellatur. In sacris Argeorum scriptum est sic: Oppius mons princeps lucum Esquilinum, lucum fagutalem sinistra, quae sub moerum est. Oppius mons bicepsos simplex. Oppius mons terticepsos lucum Esquilinum, dexterior via in tabernola est. Oppius mõs quadricepsos lucum Esquilinũ, via dexterior in figlineis est. Septimus mons quinticepsos lucum Poetilium. Esquilinus sexticepsos. Cispius mons septicepsos, apud aedem Iunonis Lucinae, vbi aeditumus habere solet.* Vnde autem dictae fuerint, sic exponit: *Secundae regionis Esquilinae ab Esquilieis, alij has scripserunt ab excubiis regis dictas; alij ab eo, quod excultae a rege Tullo essent. Huic origini magis concinnunt luci vicini, quod ibi lucus fagutalis, & lucus Mephitis, & lucus Iunonis*

Lucinae, quorum angusti fines: non mirum. iamdiu enim late auaritia vna est. Item lucus Larum, Querquetulanum sacellum. Ouidius tertio Fastorum

Adde quod excubias ibi rex Romanus habebat
Qui nunc Esquilias nomina collis habet

Et libro secundo

Monte sub Esquilio

Et Horatius in sermonibus

At simul atras
Ventum est Esquilias

Alij Esquilias dictas prodūt, ab excubiis quas Romulo Lucumo dedit XII. lictorum, & CCC. armatorum, ad corporis custodiam, simulque dignitatem; cum T. Tatius insidae societatis non sine suspicione esse videretur. Alij ab aucupibus Esquilias dictas esse arbitrantur, quod ibi quisquiliis sparsis, aues illuderentur. In Esquiliis supra cliuum Vrbicum Ser. Tullius; & supra cliuum publicum secundum lacum L. Tarquinius Superbus Romani reges habitarūt, vt Solinus scribit, Hic mons ab ortu vrbis muros versus aggerem, & castrum praetorium, portas Gabiusam, & Esquilinā attingit; a meridie viam illam habet, quae ab amphitheatro in Carineis principium habens, per Coelioli extremam partem vsque ad S. Clementis & SS. Marcellini & Petri aedes, versus portam Esquilinam protenditur; atque antequam eam attingat, paulatim deflectitur prope templum S. Crucis in Hierusalem, quod cū amphitheatro castrense proximo, in regionem Esquilinam coniicit Sex. Victor. Hanc viam plerique Lauicanam vocant. Ab occasu viā habet, quae in Carineis prope Suburam, non longe ab amphitheatro, sub muro hortorum S. Mariae nouae principium habēs, ver-

ſus S. Petri in Vinculis aedem progreditur. Ab Aquilone vero viam habet, quae a falſa Subura diſcedens, deducitur per vallem planam, ſub templo S. Laurentij in pane & perna, vſque ad vicum patricium, diuaeque Pudentianae aedem; mox inde diſcedẽs ſecus Diocletiani thermas, ad caſtrum praetorium tendit. Qua via diuiduntur Eſquiliae a Viminali. Nunc mons S. Petri ad vincula, vel S. Mariae maioris, ab eorundem templis appellatur

De Viminali monte

Viminalis quoque montis meminit M. Varro: Tertiae (inquit) *regionis colles ab quinque deorum faneis appellati. Equeis nobilesduo colles, Viminalis a Ioue Vimimo, quod ibi arae ſunt eius, aut quod ibi vimineta fuerunt.* Et Sex. Pōpeius: *Viminalis & porta & collis appellabantur, quod ibi viminum ſilua fuiſſe videtur, vbi eſt ara Ioui Viminio conſecrata.* Iuuenalis Sat. III.

Eſquilias dictumque putant a vimine collem

Cuius autem generis haec vimina fuerint, nemo prodit. In locis incultis, quae hortos aut vineta non habent, nunc populi & ſalicum vimina & harũdines pollicis craſsitudine naſcuntur. Hic mons in ortum tendens habet campum Eſquilinum, & vrbis muros cum caſtris praetoriis; in occaſum vero Quirinalẽ, falſam Suburam, & vallem planam interiectam; in meridiem Eſquilias, viãque interpoſitam, de qua dixi, quae a falſa Subura initium habet, tẽditque verſus vicum patricium, & ſecundum thermas Diocletiani, ad caſtrum praetoriũ. A ſeptemtrione vrbis muros, verſus portã Viminalem, quae S. Hagnetis dicitur, nunc certum quoddam nomẽ non habet. Hunc collem cũ Eſquiliis

quinctam vrbis regionem fecit Caesar Augustus, quũ spacium vrbis in vicos, XIIII. quae regiones diuideret

De monte Auentino

Auentinum (inquit Varro) *aliquot de causseis dicunt. Naeuius ab auibus, quod eo se ab Tiberi ferrent aues: alij ab rege Auentino Albano, quod ibi sit sepultus; alij ab aduentu hominum, quod commune Latinorum ibi Dianae templum sit constitutum: ego maxime puto ab aduectu; nã olim paludibus mons erat ab reliquis disclusus: itaque eo ex Vrbe qui aduehebantur ratibus, quadrantem soluebãt, cuius vestigia, quod ea, qua tum itur, Velabrum, & Vnde ascendebant, ad rumam nouam via lucus est, & sacellum Larum. Velabrum dicitur a vehendo. Velaturam facere etiam nunc dicuntur, qui id mercede faciunt. Merces dicitur a merendo & aere. Hinc vecturae quas soluebant hi qui ratibus transibant, quadrans. ab eo Lucilius scripsit quadrantis ratiti.* Sex. Pompeius: *Auentinus mons intra Vrbem dictus est, quod ibi Albanorum rex Auentinus bello fuerit extinctus.* Idem confirmant Dionysius, Liuius, & Ouidius. Alij, vt refert Varro in libris de gente populi Romani, ab Auente Sabinorum fluuio dictum volunt, quibus in vrbem susceptis, Romulus Auentinum habitandum cõcessit. Eum Virgilius ab auibus dictum scribit, quod id nomen ante Euãdri & Herculis in Italiam aduentum habuerit: quod alio loco confirmare videtur Ouidius. Sex. Pompeius hũc montem aliquando Murcium vocatũ sic scribit: *Murciae deae sacellum erat sub monte Auentino, qui antea Murcius vocabatur.* In eius sũmo lucus erat, qui Remoria dicebatur, vbi Remus de vrbe condenda fuerat auspicatus. Quem montem Romulus neminem passus est ha-

bitare, sed sacrum fratri esse voluit, vsque ad Hylernam. Appellatus quoque est a Dianae templo, collis Dianae. Martialis lib. XII

Quum tu forsitam inquietus erras
Clamosa Iuuenalis in Subura
Aut collem dominae teris Dianae

Et idem libro VII. ad Maximum

Esquiliis domus est, domus est tibi colle Dianae

Auentini, & T. Tatij regum sepulchris celebris fuit. In hunc montem aliquando plebs secesit, vt Dionysius, & Liuius scribũt. Hinc Plinius libro XIX. ca. IIII. *Nemo sacros, Auentinosque montes, & iratae plebis secessus circumspexerit*. Sacer autem mons haud longe ab vrbe secundum viam Salariam, prope Anienem fuit. Fuit & alter mons Auentinus ab Verrestim fluuium, in quo conditum oppidum Praeneste. Hunc montem vnam ex XIIII. vrbis regionibus fecit Caesar Augustus. Qui propter longitudinem & obliquitatem certo describi nequit, sed tamen tentabo. Ad orientem in meridiem declinantem respicit moenia vrbis, & portam Capenam, altera parte viam Appiam; ad meridiem campum Testaceum, & portam Ostiensem; ad occidentẽ fluuiũ Tiberim; ad septemtrionem circum maximum, & Palatium. Nostro quoque tempore Auentinus appellatur. Qui a capite circi maximi versus Piscinam publicam ad portã fere S. Paulli vsque, sic via obliqua scinditur, vt duo montes videantur

De reliquis tribus collibus Vrbis. Et primo de colle hortulorum

Collis hortorum, siue hortulorum meminit Tranquillus in Nerone; quum de eius funere loquitur.

Reliquias (inquit) *Aegloge & Alexādria nutrices cū Acte concubina gentili Domitiorum monumento condiderunt, quod prospicitur e campo Martio impositum colli hortorum. In eo monumento solium porphyretici marmoris superstante Lunēsi ara, circumseptum est, lapide Thasio.* Et de hoc colle Macrobius loquens ait: *Candidatis fuerat Vsus in comitium nundinis Venire, & in colle cōsistere, Vnde possent ab Vniuersis Videri, mox quoque in campum Martium magistratū petituri descendebant.* Dictus autem est hortorū vel hortulorum, a proximis (vt credo) hortis Salustianis, qui & Pincius vocitatus est, quod ibi Pinciorum domus essent. Haec familia circa Constantini tempora nobilissima admodum in vrbe fuit, vt pleraque testantur elogia, hinc inde per vrbem posita, quae eius gētis viris & feminis honorificentissimis titulis dicata sunt, a qua & proxima porta Pinciana dicta fuit. Hic antiquitus extra vrbis moenia erat, & idcirco extra VII. numerum. Quem Aureliani imp. tempore vrbis pomerio inclusum fuisse superius demonstraui. Habet hic collis ab oriente Quirinalem, cui cōtiguus est, via tantum qua Collatinam portam itur discretus; ab occidente campum Martium, & Domitiani (vt creditur) naumachiam; viamque Flaminiam; a meridie viam (quam Pilam Tiburtinam veteres antiquarij vocarūt) qua ad hortos Cardinalis Carpensis iter est, a septemtrione vrbis moenia. Nunc templis diuae Mariae de populo, & S. Trinitatis celebris est

De Ianiculo Transtiberino monte

Ianiculum (inquit Sex. Pompeius) *dictum quod per eum Romanus populus primitus transierit in agrum Etruscū.* Vel, vt ait Virgilius libro VIII. ab oppido, quod Ianus

deorum omnium vetuſtiſsimus condidit

Hic duo praeterea, diſiectis oppida muris
Reliquias, veterumque vides monumenta virorum
Hanc Ianus pater, hanc Saturnus condidit arcem
Ianiculumque illi, huic fuerat Saturnia nomen

Macrobius autem a Iano dictū putat, quod Ianus ibi vel ſit ſepultus, vel habitauerit. Qui participata potētia cum Cameſe indigena, Italiam ita obtinuit, vt regio Cameſene, oppidum Ianiculum vocaretur. Ianicularis autem a Seruio vocatus. Nunc a flauis harenis mons aureus nominatur, & corrupto vocabulo Montorius. Ex hoc propter altitudinē Roma maxime cōſpicua, ceteris autem infrequentior eſt, ob aeris grauitatem, quod vtrunque teſtatur etiam libro primo Martialis

Longo Ianiculi iugo recumbunt
Et planus modico tumore vortex
Coelo perfruitur ſereniore
Hinc ſeptem dominos videre montes
Et totam licet aeſtimare Romam

Fuit autem Numae Romanorum regis, vt Dionyſius, & Liuius; itemque Statij Caecilij poetae, vt Caeſariēſis Euſebius produnt, ſepulchris celebris. In hunc aliquando plebem ſeceſsiſſe Romanam, & a Q. Hortenſio dictatore reuocatam ſcribunt Plinius libro XVI. & Liuius. In eodem, vt ſcribunt Liuius, & Dionyſius, Italicuſque Silius, rex Tuſcorum Porſenna caſtra habuit. Hic ab ortu meridieque prata Mucia, & portam Portuenſem, ac Tiberim reſpicit. Ab occaſu habet campos, vrbis muros, & portam Ianiculenſem, vel Pancratianam; a ſeptemtrione reſpicit Vaticanum, campoſque Neronianos

De Vaticano monte

Et hic Tranſtiberim eſt, qui olim habitatus nó fuit, nec ad vrbem pertinuit. Gellius ſcribit agrum Vaticanum, & eiuſdem agri deum praeſidem appellatum a vaticiniis, quae vi & inſtinctu eius dei in eo agro fieri ſolita eſſent. Varro autem in libris rerum diuinarum aliam etymologiam ſic ponit: *Nam ſicut Aius* (inquit) *deus, araque ei ſtatuta, quae eſt in infima via noua, quod eo in loco diuinitus vox edita erat: ita Vaticanus deus nominatus, penes quem eſſent vocis humanae initia, quoniam pueri ſimul atque parti ſunt, eam primam vocem edunt, quae prima in Vaticano ſyllaba eſt.* Sex. vero Pompeius: *Vaticanus* (inquit) *collis appellatus eſt, quod eo potitus ſit populus Romanus vatum reſponſo, expulſis Etruſcis.* De hoc monte Horatius primo carminum ode xx.

Care Maecenas eques, vt paterni
Fluminis ripae, ſimul & iocoſa
Redderet laudes tibi Vaticani
Montis imago

Et Martialis ſaepius, cuius vina peſsima fuiſſe ſcribit. De vetuſtiſsima Ilice quae in eo fuit, Plinius ſic: *Vetuſtior vrbe in Vaticano Ilex, in qua titulus aereis litteris Etruſceis, religione arborem iam tunc dignam fuiſſe ſignificat.* Hic mons ad ortum ſpectat campos Vaticanos, & Hadriani molem, flumenque: ad occaſum campos Neronianos, in quibus ex creta & argilla vaſa fiunt, ab vſque Iuuenalis & Plinij temporibus nota. Ad meridiem Ianiculum; ad ſeptemtrionem prata Quinctia, & montem Marij. Nunc Principis apoſtolorum baſilica, toto

terrarum orbe augustissima, palatio, hortisque pontificiis, item simulachris Tiberis, & Nili fluuiorũ, statuis quoque Laocoontis, Apollinis, Veneris, Cleopatrae, & aliquot praeterea vetustis monumentis celeberrimus est.

Porro autem ij montes iam rarissimi habitantur, maxima ex parte hortis, vineis & dispersis hinc inde templis, aut claustris religiosis occupati, aut veterum aedificiorum ruinis obruti. Vetustissimis temporibus, vt scribit Propertius, vrbs collis & herba fuit. Inquit enim

Hoc quodcunque vides, hospes quã maxima Roma est
Ante Phrygem Aeneam collis & herba fuit
Atque vbi nauali stant sacra palatia Phoebo
Euandri profugae procubuere boues

Nemora quoque & pascua habuit Palatinus, vt scribit Tibullus; Capitolinus dumetum, vt Virgilius; Esquilinus, Quirinalis, & Viminalis vimina, & siluam fageã, vt Varro; Coelius quercetum, vt Tacitus; Auentinus lauretum, vt Solinus; Ianiculum esculetum, vt Plinius prodidere. Qui omnes (quae rerum humanarum imbecillitas & vicissitudo est) praeter vnum aut alterum, ad antiquum statum redierunt. Palatinus enim a nullo habitatus collis, iam herba factus est, & in foro Romano sues veneunt, in reliquis montibus harundineta, vineae, & animalium pascua sunt. Vt demum intelligat vana mortalitas, nihil esse imbecillius, aut inconstantius, ruinisque, & interitui magis obnoxium iis ipsis rebus quas tantopere, vt diuinas, aeternasque miramur. Vrbs enim antiquis sedibus mota, vetereque pomerio exacta, & ex his VII. montibus mutilata in campum Martium secundum Tiberim translata est.

Quod quas ob cauſſas, quo tempore, & a quibus factũ fuerit, alibi ſuo loco demonſtrabo

De Vrbis regionibus

Vrbem Romam in tres regiones, quas etiam tribus appellauit, & xxx. curias, primus Romulus diuiſit, vt Dionyſius, & Liuius ſcribunt. Eas Varro partes appellat. *Ager Romanus* (inquit) *primum diuiſus in partes tres, a quo tribus appellatae, Tatienſium, Ramnum Lucerũ nominatae, vt ait Ennius Tatienſes a Tatio, Ramnenſes a Romulo, Luceres, vt ait Iunius, a Lucumone, ſed omnia haec vocabula Tuſca, vt Volũnius qui tragoedias Tuſcas ſcripſit dicebat.* Liuius eas centurias equitum vocat, quod ex ſingulis iis tribubus centum equites ſcripti eſſent. *Eodem* (inquit) *tempore, & centuriae tres equitum cõſcriptae ſunt, Ramnenſes a Romulo, ab T. Tatio Tatienſes appellati: Lucerũ nominis & originis cauſſa incerta.* Pedianus actione III. in Verrem: *per quinque & triginta tribus diuidebatur totus populus Romanus. Principio tres fuerunt, Tatienſis vna a Tatio rege, Ramnenſis altera a Romulo, Luceres altera a Lucumone, ſiue Lucretino, vel a luco, quem lucum Aſylum vocauerat Romulus.* Eam Pediani ſententiam, qui Luceres a luco dictos fuiſſe ſcribit, magis probo, quam omnino veram eſſe exiſtimo. Nam hi qui cum Romulo primo Vrbem condiderunt, vt paſtores, Albani, aliquot Graeci, qui tum Palatium, & Capitolium habitabant. Ramnenſes a Romulo fuerunt nominati, qui Palatiũ poſt conditam vrbem, & Coelium montes coluerunt. Tatienſes autem fuerunt Sabini, & quotquot ab ea regione, vel cum T. Tatio, vel poſtea venerunt; hi Capitolium & Quirinalem coluerunt; ceteri aduenae &

perfugae omnes qui ad Aſylum confugerant, Luceres a luco in quo Aſylum fuit, denominati ſunt. Hi loca inter Palatium & Capitolium plana, atque circum forum tenuere. Sub Tullo Hoſtilio Albani in Ramnenſium tribum vel regionē adſcripti, ceteri omnes populi qui ſub regibus Romam venerunt ad habitandū (praeter Sabinos) Lucerum tribui vel regioni incluſi fuerunt, vt Latini, Tuſci, & omnes reliqui aduenae Quare quūm vrbs mirum in modum aucta eſſet, neque hae tres tribus ſufficerent L. Tarquinius Priſcus (vt exiſtimo) ſub iiſdem quibus inauguratae erant nominibus eas duplicauit, primoſque & ſecundos Tatienſes, Ramnenſes & Luceres conſtituit, quod idem etiam de equitum centuriis Liuio, & Dionyſio auctorib. fecit. Eius rei ita meminit Sex. Pompeius: *Sex Veſtae ſacerdotes conſtitutae erant, vt populus pro ſua quiſque parte haberet miniſtram ſacrorum, quia ciuitas Romana in ſex erat diſtributa partes, in primos ſecundoſque Tatienſes, Ramnes, & Luceres.* Et Liuius libro 1. *Neque tum Tarquinius de equitum centuriis quicquam mutauit, numero tantū alterum adiecit, vt mille octingenti equites in tribus centuriis eſſent, poſteriores modo ſub iiſdem nominibus, qui additi erāt, appellati ſunt: quas nunc quia geminatae ſunt, ſex vocant cēturias.* Poſt modum creſcente Lucerum multitudine quum ea vna tribus, vel regio mirum in modum aucta eſſet, ita vt ea ſola reliquas duas lōge excederet, aucta quoque ciuitate, quum vrbis moenia VII. montibus occupatis ampliata fuiſſent, Ser. Tullius rex denuo vrbem in IIII. partes vel regiones ſecundus diuiſit. Quas non vt Romulus ab auctore, vel gentis origine, ſiue caſibus, ſed a locis quos colebant nominauit. In primam regionem cōiecit omnes, qui montem Coe-

lium & circumuicina loca plana habitarent, quam Suburanam appellauit; quod esset sub antiqua vrbe, vel a pago Sucusano, vt scribit Varro. Secunda regio dicta est Exquilina, haec Exquilias continebat. Tertia regio duos colles comprehendebat, Quirinalem videlicet, & Viminalem; a quibus Collina appellata est. Quarta regio sola complectebatur fere totũ id spaciũ, quod antiquae tres sub Romulo, continebat enim Palatiũ, forum, & Capitolium; dictaque Palatina a Palatio ipso tanquam primo colle, in quo vrbs condita esset. Ab his regionibus tribus quoque quattuor vrbanae appellatae sunt. M. Varro, *Ab hoc quoque* (inquit) *quattuor partes vrbis tribus dictae, & ab locis. E queis prima est scripta regio Suburana, secunda Esquilina, tertia Collina, quarta Palatina.* Et Dionysius: *Ser. igitur Tullus vbi muro septẽ colles amplexus est, in quattuor parteis vrbem diuidens, & cognomina cuique parti imponens ex collibus, vnam quidem vocans Palatinam, aliam Suburanam, tertiam Collinam, & quartam Esquilinam, quattuor tribuum fecit vrbem, quae eo vsque fuerat trium. Statuitque homines qui in vnam quamque partem abituri essent, vt eam colerent, & in nullam aliã transferri habitationem. Neque amplius vt tres tribus generis, siue originis, vt antea, sed quattuor locales a se designatas esse voluit, creauitque partibus singulis principes tribuũ, siue vicorum praefectos, quos scire iussit, vbi quisque habitaret.* Hanc vero Ser. Tulli diuisionem vsque ad Caesaris Augusti tempora durasse legi, qui, quum vrbs maxime aucta esset, nouam diuisionem excogitauit: *Spaciũ enim vrbis* (vt Tranquillus inquit) *in regiones XIIII. vicosque diuisit; instituitque vt illas annui magistratus sortito tuerentur, hos magistri e plebe cuiusque viciniae electi, &c.* Hi magistri vicorum vel vicomagistri appellati

sunt,

ſunt, qui quattuor per ſingulos vicos erant, vt conſtat ex lapide antiquo. Magiſtros vicorũ praetextatos ludos compitalitios facere ſolitos fuiſſe ſcribit Aſconius in L. Piſonem. Compitalitij autem ludi erant, qui per compita regionum in deorum larium honorem fiebãt. Per regiones quoque ſingulas curatores duos, & duos denũtiatores creauit. Curatorum munus erat procurare apud principem commoda regionum, decorem, & elegantiam viarum, & vicorum vrbis, ne a priuatis nouis aedificiis interrumperẽtur prouidere, & alia eiuſmodi facere, quae noſtro tempore Romae magiſtri viarum. Denuntiatorum vero officium erat, quicquid regioni tam publice quam priuate accideret denuntiare. Vrbem autem in XIIII. regiones diuiſam fuiſſe, praeter Plinium, Sex. Rufum, & P. Victorem, docet quoque Tacitus de incendio loquens Neroniano. *In regiones* (inquit) *quattuordecim Roma diuiditur, quarum quattuor integrae manebant, tres ſolo tenus deiectae, ſeptem reliquis pauca tectorum veſtigia ſupererant, lacera & ſemiuſta.* Teſtatur idem quoque haec antiqua inſcriptio, quae Romae in Capitolio ſub porticu palatij cõſeruatorum adhuc in antiqua marmorea baſi iacet

IMP. CAESARI. DIVI
TRAIANI. PARTHICI. FIL
DIVI. NERVAE NEPOTI
TRAIANO. HADRIANO
AVG. PONTIF MAXIMO
TRIBVNIC. POTESTAT XX
IMP. II COS III. P. P
MAGISTRI. VICORVM. VRBIS
REGIONVM. XIIII

Has regiones breuiſsime deſcripſerunt P. Victor, & Sex. Rufus viri conſulares. Libellus P. Victoris mutilus, & deprauatus excuſus eſt, quem ego centum verſiculis auctiorem, emendatiſsimumque cũ libello Sex. Rufi, qui nõdum ab vllo vulgatus eſt, huic operi adiiciam, vt per quos profecerim, omnes cognoſcere poſſint. Porro autẽ P. Victoris liber integer ſupereſt. Sex. autem Rufi deeſt finis, de quibus ſuo loco in eorum praefationibus verba faciam. Huic autem meae vrbis deſcriptioni integros illos duos libellos incluſi, vtriuſque ordinẽ ſequutus, in recẽſendis vrbis regionibus, quos deinde ex antiquis probatiſque auctoribus ſexcentis locis auxi. In eis autem enumerandis quae per ſingulas regiones erant, eorum ordinem nõ admiſi, ſed quandam mihi commentus ſum rationem, quam iis tradendis rebus commodiſsimam eſſe exiſtimaui, vt facile legentes cognoſcere poterunt. Primo enim loco regionis nomen, deinde montes, inſulam, vias intra vrbem, riuos, aquas, ſi quae erunt ponendae; cliuos, vicos, vicomagiſtros, curatores, denuntiatores, cohortes vigilum, nomina locorum publicorum, vel incertorum; deinde lucos, tẽpla, aedes, aediculas, porticus, ianos, vel aeanos, atria, areas, ſacraria, ſacella, delubra; nomina ceterorum locorum ſacrorum, aras, ſigna, ſtatuas, deorũ, hominum, vel animalium: hippodromos, equiria, circos, obeliſcos, ſtadia, factionum ſtabula, theatra, amphitheatra, ludos, naumachias; aedificia reliqua publica incerta, fora, caenacula, curias, baſilicas regias, comitia, ſepta, carceres, reliqua publica aedificia profana; caſtra ſiue ſtationes, campos, hortos, ſcholas, tabernas, aquas, thermas, balinea, lymphea, nymphea, lauacra, lacus, fontes, bibliothecas, ar-

eus,columnas,ſepti zonia,ſepulchra,emporia, macella,horrea,piſtrina,domus,inſulas, & poſtremo regionis ambitum. Quem ordinem ſequi decreui. Ad primam igitur cum Sex. Rufo, & P. Victore vrbis regionem deſcribendam deueniamus

REGIO. PRIMA

Regio a rege deriuatur, quod priuſquã prouinciae fierent,regiones ſub regibus eſſent, atque ab iis regebantur, poſtea ab earum ſimilitudine maiores in vrbe partes,regiones appellari coeptae. Regionis autẽ pars eſt vicus. Quippe vrbs in regiones tanquam in maiora membra,& in vicos tanquam minora diuiditur. Vicus vero eſt dictus,quod vias circum haberet. Prima autẽ vrbis regio in nouem vicos diuidebatur. Haec a porta proxima denominata eſt Capena, quae omnia loca, quae tunc circa eam partem erant tam in vrbe quam extra vſque ad baſilicam S. Sebaſtiani obtinebat. Haec regio ab oriente habuit Coelimontanam,ab occidente Auentinum , ab Aquilone Piſcinam publicam , a Meridie circum,viam Appiam & ſuburbia

REGIO. VRBIS. PRIMA
PORTA. CAPENA

Almo Fluuius

Vici nouem

Vicus Camoenarum

Vicus Druſianus

Vicus Sulpici vlterioris

Vicus Sulpici citerioris

Vicus Fortunae obſequentis

Vicus Puluerarius

Vicus Honoris,& virtutis

Vicus trium ararum

Vicus Fabrici

Vico magiſtri XXXVI.

Quattuor per ſingulos vicos

De magiſtro vici extat mentio in antiquis monumentis ita

DIANAE. AVGVSTAE
SACRVM
Q. AQVILLIVS. ADAEVS
MAGISTER VICI
QVI. K. AVGVSTIS. PRIMVS
MAGISTERIVM. INIIT

Curatores II
Denuntiatores II
Luci tres
Lucus Cuperius Hoſtiliani
Lucus Egeriae
Lucus Camoenarum
Templa quattuor
Templum Iſidis
Templum Serapidis
Tēplū Fortunae viatorū
Templum Martis Extramuranei
Aedes ſex
Aedes Martis Quirini
Aedes Mineruae
Aedes Mercurij
Aedes Tempeſtatis
Aedes Apollinis
Aedes Camoenarum
Aediculae X
Aedicula Fortunae obſequentis
Aedicula Honoris
Aedicula Virtutis
Aedicula Ridiculi
Aedicula Herculis
*
Reliquae deſiderantur
Areae ſeptem
Area Apollinis
Area Spei
Area Thalli, ſiue Galli, ſiue Galliae
Area Iſidis Aelianae
Area Pinaria
Area Carſurae
Area Mercurij
Arae II
Ara Mercurij
Ara Iſidis
Lapis Manalis
Circus Antonini Caracalli cum Obeliſco
Senaculum ad portam Capenam
Mutatorium Caeſaris

Campus Ridiculi
Horti Terentiani
Tabernae Caediciae
Thermae commodianae
Thermae Seuerianae

Balinea publica sex

Balineum Vettij Bolani
Balineum Torquati
Balineum Mamertini
Balineum Abascantiani
Balineum Mettiani Secundiani
Balineum Antiochiani
Balinea reliqua priuata sine nomine XXCII

Lacus Fund. XXCIII

In his

Lacus Promethei
Lacus Vespasiani, alias Vipsani
Lacus Sanctus
Lacus Sudans
Lacus Torquati
Lacus Publicus
Lacus Biuius
Lacus Spei
Lacus Gratiae
Lacus Mamertini
Lacus Salutaris
Lacus reliqui sine nomine LXXII

Arcus IIII

Arcus Drusi Neronis
Arcus Diui Traiani
Arcus Diui Veri Parthici
Arcus Bifrons

Sepulchra

Corneliorum Scipionum
Atiliorum Calatinorum
Seruiliorum
Caeciliorum
Horatiorum.&c.
Horrea XIIII
Pistrina XII
Domus CXXI
Insulae IIII ∞ CCL
Regio in ambitu cōtinet pedes XIII ∞ ĊCXXIII

De hac regione mentio extat in Veteri inscriptione ita

M. VIBIO. M. LIC. CATINIO
VIBIONIN. PRAECONI
DE. REGION PORT. CAPEN.
VIX. ANN. XLIIX. M. III. D. II
M. VIBIVS. HILARVS. PRAGVSTAT.

REGIO. VRBIS. SECVNDA COELIMONTIVM

Mons Coelius, alias Querquetulanus, Alias Augustus
Coeliolus
Subura

Suburae meminit haec vetus inscriptio

M. LIVIVS. M. L. AVCTVS
PRAECO. DE. SVBVRA
LIVIAE. DONATAE. LIBER.

Ceroliensis

Vici VIII

*

Vicomagistri XXXII
Curatores II
Denuntiatores II
Cohortes Vigilum V
Lupariae in Subura
Antrum Cyclopis

Prope hunc locum forte fuit vicus Cyclopis, de quo mentio est hic

CVRTILIVS. HERMEROS
FECIT. SIBI. ET.
CVRTILIAE. ANTHIDI
CONIVGI. SVAE. CARISSIMAE
ET. LIBERTIS. LIBERTABVS. QVE
SVIS. POSTERIS. QVE. EORVM
MAGISTER. VICI. AB. CYCLOPIS
REGION. PRI. FABER. ARGENTARIVS

Caput Africae
Arbor sancta
Mica aurea
Spolium Samarium
Luci duo
Templum Tulli Hostilij
Templum Bacchi
Templum Fauni
Templum Diui Claudij
Templum Deae Carnae

Aediculae VIII
Dianae in Cocliolo
Fortunae Barbatae
Mineruae Captae
*
Isaeum Metellianum
Mineruium
Statua equestris M. Antonini Imperatoris
Ludus Matutinus

De ludo Matutino vidi has inscriptiones

T. FLAVIO. T. F. GERMANO
CVRATORI . TRIVMPHI . FELICISSIMI
GERMANICI . SECVNDI . IMP . CAES . FL
DOMITIANI . AVGVSTI . EXORNATO
SACERDOTI. SPLENDIDISSIMO
PONTIF . MINOR. PROC.XX. HAER
PROC .PATRIMONII.PROC.LVDI. MAGNI
PROC.LVDI.MATVTINI.PROC.REG. VRBIS
DEFVNCTO .IBI . OFFICIO . VIARVM
STERNENDARVM . VRBIS . PARTIBVS
DVABVS .PROC. XX. HAER . VMBRIAE
TVSCIAE . PICENI. BRVTT . CALABR
ET . APVLIAE . CVR. . . . . VM
TECTORVM . OPERVM . PVBL
QVAEST.AED.II.VIR.FLAMINI. DIVI. AVG
II. VIR. Q.Q. PATRONO. COLONIAE
. . . LIB . PATRONO . INCOMPARAIBILI
ET. FLAVIS . MAXIMO . ET . GERMANO
ET. RVFINO . FILIIS . EQVO . PVBLICO
ORNATIS

Item

INVICTAE. DIANAE. VICTRICI. PRO
CVRATORES.LIB.COM.LVDI.MATVTINI
...... CAESARIS

Item

EVTYCHVS
AVG.LIB
NERONIANVS
MEDICVS . LVDI
MATVTINI. FECIT.SIBI.ET
IRENAE. LIB. CONIVGI
CARISSIMAE.ET
LIBERTIS. LIBERTABVS.Q
POSTERIS QVE
EORVM

Ludus Gallicus

De ludo Gallico hoc vetus extat epigramma Romae

SILVANO. SACNTO
C. AVITVRNIVS. MEDI
CVS.LVD. GALLIC
PORTICVM. ET. EXEDR
ET. SIGN. AFN
VOTO. SVSCEPT
L . M.
DEDIC. KAL. MAI
L. MARCIO. ET
SEX. IVLIO . CoS

Regia Tulli Hostilij
Armamentarium
Castra Peregrina

Castra Peregrina erant in Coelio monte prope aediculam S. Mariae in Dominica vt ex his inscriptionibus liquet; quae in eius area aliquot annis ante inuentae sunt

PRO.SALVTE . ET.REDITV.D.N.IMP . CAESARIS
V O T I S ///////////////////////////////. PIO . FELICI V O T I S
X.ANNALIB. INVICTO.AVG.DOMITIVS.BASSVS.7 FR.AGENS XX.ANNALIB
FELICITER VICE.PRINCIPIS.PEREGRINORVM.TEMPLVM.IOVIS.REDVCIS.C.P.O FELICITER
CVLTV . DE . SVO . EXORNAVIT (MNI

Item

C O C C E I V S
P A T R V I N V S
P R I N C
P E R E G R I
N O R V M

Mansiones Albanae
Campus Martialis
Campus Fontinarum, alias Forinarum
Campus Coelimontanus
Thermae publicae
Balineae priuatae xxc
Lacus fund. sine nomine LXV
Macellum magnum
Horrea XXIII
Pistrina XXIII

Domus CXXXIII.

In his

Domus Vectiliana, alias Vitelliana
Domus Philippi
Domus Septẽ Parthorũ
Domus Laterani
Caesaris dictatoris
Mamurrae Formiani
Ti. Claudi Centumali
Iunij Senatoris
Stellae poetae
Ti. Claudij Clypti Hymnologi 19
Tetricorum
Turris Mamilia
Insulae III. millia CVI
Regio in ambitu continet pedes XIII. millia CC

REGIO. III. ISIS. ET. SERAPIS MONETA

20

Carinae

Vici VIII

Vicus Albus
Vicus Fortunae vicinae
Vicus Anciportus
Vicus Bassianus
Vicus Structorum
Vicus Asellus
Vicus Lanarius
Vicus Primigenius
Vicomagistri XXXII
Curatores II
Denuntiatores II
Caput Suburae
Tribus Gratiae aureae, alias areae

Summum Choragium

Summi Choragi hanc mentionem extare vidi

HERCVLI.ET.SILVANO.EX.VOTO
TROPHIMIANVS
AVG . LIB
PROC. SVMMI . CHORAGI
CVM. CHIA. CONIVGE

Caput Sacrae viae
Praetura praesentissima
Lucus Cuperius scholae Capulatorum
Templum Isidis & Serapidis Monetae
Templum Concordiae virilis cum delubro

Aediculae octo

Aedicula Bonae spei
Aedicula Serapidis
Aedicula Sangi Fidoni
Aedicula Mineruae
Aedicula Isidis
Aedicula Veneris
Aedicula Aesculapij
Aedicula Volcani
Porticus Liuiae iuxta tẽplum Cócordiae virilis
Porticus Claudij Martialis
Amphitheatrũ Vespasiani,quod capit loca LXXVII. millia
Ludus magnus

De ludo Magno extat haec antiqua inscriptio

DIS . MANIBVS
M. CALPVRNIO . M.F . MEN
VOSENNIO
VIX . ANN . XXX . M . IIX
M . CALPVRNIVS.M.F.MEN
HILARVS . MEDICVS
LVD . MAGN
FRATRI . PASSIM . FEC

Item

L. FVRIO.L.F.PAL. VICTORI
PRAEF. PRAET. IMPERAT. OMNIVM
HONORATO. ET. DONATO. IN
PROVINCIAM. PARTHIAM
ET. VER..... CORON. MVRALI
VALLARI
HASTA. PVRA. SINE. VEXILLIS
OBSIDIONALI
QVE. CORONA. DONATO. PR. AEGYPTI
PRAEF. VRB
PROC.A.RAT.PRAEF. PRAETOR. MISSV.....
RAVENNATIVM.PROC. LVDI. MAGNI
PROC.PROVINCIAE
HISPANIAE. ET. GALL. PRAEF. ALAE
FRONTONIANAE
TRIB.LEGIONIS.II. ADIVTRIC. 7. COH
BRACARVM.IN.BRITANNIA

Ludus Dacicus
Ludus Mamertinus
Castra Misenatium
Castra Misenatium vetera
Schola Quaestorum
Schola Capulatorum
Schola Galli
Thermae Titi Caesaris Augusti
Thermae Traiani Caesaris Augusti

In thermis Traiani inuenta est haec inscriptio

IVLIVS.FELIX. CAMPANIA
NVS.V.C. PRAEFECTVS.VRBI
AD. AVGENDAMTHERMA
RVM.TRAIANARVM.GRATIAM
CONLOCAVIT

Thermae Philippi Caesaris Augusti

Prope aediculam S. Matthaei in Merulana, in thermis Philippi imp. inuenta est haec inscriptio

L.RVBRIVS. GETA.CVR.P.CCCXXIII
D.N.PHILIPPI.AVG.THERM. . . .

Balineae priuatae LXX
Lympheum Ti. Claudij Caesaris Augusti
Lacus pastoris
Lacus sine nomine LXV
Horrea XXIX. alias XIX
Pistrina XXIII
Domus CLX. In his AureaNeronis cũ porticu
Domus Bruttiani
Domus Pompeiani
Titi Caesaris cum atrio, in quo fuit Laocoontis statua
Insulae II millia DCCCVII
Regio continet in ambitu pedes XII. millia CDL

REGIO. IIII. VIA. SACRA alias TEMPLVM. PACIS

Via sacra
Ad Corneta

Vici octo

Vicus Cyprius, post Sceleratus
Vicus Eros
Vicus Veneris
Vicus Apollinis
Vicus Trium viarum
Vicus Ancipórtus minoris
Vicus Fortunatus minoris
Vicus Sandaliarius

Vici Sandaliari, & reg. IIII. mentio eſt in vetuſta hac inſcriptione

GERMANICO. CAESARE
C. FONTEIO . CAPITONE COS
KAL. IVN
SEIAE.FORTVNAE.AVG
SACR
SEX. FONTEIVS.ↄ.L.TROPHIMVS
CN.POMPEIVS.CN.L.NICEPHORVS
MAG. VICI
SANDALIARI.REG.IIII
ANNI.XVIII.D.D

Vico magiſtri xxxII
Curatores II
Denuntiatores II
Carinae caput
Aequimelium
Bucena aurea
Sororium tigillum
Meta ſudans
Caput Lynco
Buſta Gallica

Templa X

Tēplū Pacis, in quo inter cetera, ornamenta erant templi Hieroſolymorū
Templum Remi
Templum vrbis Romae, & Auguſti
Tēplū Veneris cloacinae
Templū diuae Fauſtinae cum porticu
Templum Telluris in Carinis cum Armamētario
Templum Solis
Templum Lunae
Templum Concordiae in porticu Liuiae
Templum diui Neruae in foro Tranſitorio
Aedes Iani Curiatij
Aedes Iunonis ſororiae in Carinis
Aedes Salutis

Aediculae octo

Aedicula Muſarum
Aedicula Spei
Aedicula Mercurij
Aedicula Lucinae Valerianae

Aedicula Iunonis Luci-
Aedicula Mauortij (nae
Aedicula Iuuentutis
Aedicula Isidis
Volcanale vbi lotos a Ro-
mulo sata
Sacriporticus, alias Sacri-
portus
Porticus absidata
Area Victoriae
Area Volcani, in qua san-
guine per biduum pluit
Sacellum deae Strennuae
Colossus Solis altus P. C
IIS. alias cxx. habens in
capite radios VII. singu-
los pedum XXIIS
Apollo Sandaliarius
Odaeum
Forum transitorium, alias
Palladiũ, alias diui Ner-
uae, cum porticibus
Forum Cupedinis
Basilica vetus L. Aemilij
Paulli
Basilica Constantiniana
Secretarium populi Ro-
Balineũ Daphnidis (mani
Balineae priuatae LXXV

Lacus sine nomine LXXIX
Arcus Titi Caesaris Ves-
pasiani Augusti
Arcus L. Septimij Seueri. A
Arcus Constantini Aug

Horrea XIIX In his
Cantharia, alias Testaria
Pistrina XXIIII

Domus CXXXVIII.
In his

Regis Anci Marci, in via
Sacra
Sp. Cassij Viscellini in
Carinis, vbi postea tem-
plum Telluris fuit
Domus Cn. Pōpeij, post
M. Antonij in Carinis
Domus auita Ciceronũ
Domus alia C. Caesaris in
Sacra via
Domus M'. Manilij
Domus Philippi in Ca-
rinis
Domus D. Coelij Balbi-
ni Imp.
Insulae ĪIↀ DCCLVIII
Regio continet in ambitu
pedes XIIIIↀ alias
XVIIIↀ

REGIO. V. ESQVILINA. CVM. TVRRI ET. COLLE. VIMINALI

Môs Esquilinus, alias Cispius, Oppius, & Septimius
Mons Viminalis, alias Fagutalis
Aggeres Tarquinij Su- (perbi
Cliuus Vrbicus
Vico patricius

Figlinae

Puticuli, alias puticulae
Spes vetus (in Esquiliis

Vici XV

Vicus Sucusanus
Vicus Vrsi pileati
Vicus Mineruae
Vicus Vstrinus
Vicus Palloris
Vicus Seius
Vicus Siluani
Vicus Capulatorum
Vicus Tragoedus
Vicus Vnguentarius
Vicus Paullinus
Vicus Pastores
Vicus Caticarius
Vicus Veneris placidae
Vicus Iunonis
Vicus Africus in Esquiliis antiquus
Vicomagistri L X
Curatores II
Denuntiatores II
Stationes cohort. VII. Vigilum
Tabernola
Tres tabernae
Lucus Petilinus
Lucus fageus, alias fagu- (talis
Lucus Esquilinus
Lucus Querquetularius
Lucus Mephitis
Lucus Iunonis Lucinae
Lucus Viminalis, alias Iouis Viminei
Lucus Rubiginis
Templum Iouis Fagutalis, alias Viminei
Templû Iunonis Lucinae
Templum Mineruae Medicae Pantheum
Templum Siluani sub Viminali cum porticu
Templum Aesculapij
Templum Veneris Erycinae ad portam Collinâ
cum

cum porticu
Aedes Veneris Verticordiae extra portam Collinam, via Salaria
Aedes Rubiginis via Nomentana, extra portam Catulariam
Aedes Quietis extra portam Collinam
Aedes Honoris ad portã Collinam
Aedes Felicitatis
Aedes Malae Fortunae

Aediculae XVI

Aedicula Fortunae Seiae
Aedicula Veneris placidae
Aedicula Castoris
Aedicula Pollucis
Aedicula Siluani
Aeditula Apollinis
Aedicula Cloacinae
Aedicula Herculis
Aedicula Mercurij
Aedicula Martis
Aedicula Lunae
Aedicula Serapidis
Aedicula Vestae
Aedicula Cereris
Aedicula Proserpinae
Aedicula Fortunae paruae
Sacellum deae Naeniae extra portam Viminalẽ
Sacellũ Querquetulariũ
Sacellum Iouis Fagutalis
Ara Iouis Viminei
Ara Malae Fortunae
Hercules Siluanus
Isis patricia
Amphitheatrũ castrense
Circus Aureliani cum obelisco
Forum Esquilinum
Basilica Sicini
Regia Ser. Tullij
Campus Esquilinus
Campus Viminalis sub aggere, in quo erat aedicula Fortunae paruae
Horti Maecenatis cũ turri
Horti Plautiani, alias Plãciani, alias Pallantiani
Horti Torquatiani
Castra praetoria
Viuarium
Thermae Olympiadis
Thermae Nouati
Balineum Paulli
Balinea priuata LXXV
Nympheũ Alexandri imp
Lauacrum Agrippinae
Lacus Promethei secund
Lacus sine nomine CLXXIX

Castellum aquarum Marciae, Iuliae, & Tepulae
Arcus Gallieni
Macellum Liuianum
Horrea XXIII
Pistrina XXII

Domus CXXC. In his
Domus regis Ser. Tullij
Q. Lutatij Catuli
M. Licinij Crassi diuitis
Aquillij Iureconsulti
P. Virgilij Maronis
Propertij
A. Persij
C. Plinij Iunioris
Licinij imperatoris
Insulae II ∞ DCCCL
Regio habet in ambitu pedes XV ∞ DCCCCL

REGIO. VI. ALTA SEMITA

Mons Quirinalis, alias Agonius, Salutaris, Latiaris, & Mutialis
Campus sceleratus ad portam Collinam
Cliuus publicus
Vici XIII. *alias* XII
non enim connumerant vicum Bellonae
Vicus Bellonae extra numerum
Vicus Mamuri
Vicus Albus
Vicus Publicus

De Vico publico extant hae inscriptiones

L. IVNIO. L. F. SABATI
NA. POLLIONI. AV
ROMATARIO. A. VIC
PVBLIC. VIX. ANN
XLVII
L. IVNIVS. L. F. SYN
AVIVS. AROMAT
FRATRI. OPTIMO. PI
ENTISSIMO. FEC

Item

T.FLAVIO. AVG. LIBERTO
EPAPHRODITO
CYRNEARIO.A.VIC.PVB
FLAVIA. AVG. LIBERTA
TYCHE. MAR. OLL. D

vicus Florae
vicus Quirini
vicus Flauius
vicus Fortunarum
vicus Paccius
vicus Tiburtinus
vicus Salutis
vicus Calidianus
vicus Maximus
vicus Mustellarius antiquus extra numerum
vico magistri XLVIII. alias LII
Curatores II
Denuntiatores II
Cohortes vigilum III
Capitolium vetus
Malum punicum
Decem tabernae
Ad Gallinas albas
Pila Honoris

Templa XV

Templum Salutis in colle Quirinali
Templum Serapium, alias Serapidis
Templum Apollinis & Clatrae
Templum Florae
Templum Veneris hortorum Salustianorum

De quo mentio est in veteri epigrammate sic

M. AVRELIVS. PACORVS
M. COCCEIVS. STRATOCLES
AEDITVI.VENERIS.HORTORVM
SALVSTIANORVM. BASEM. CVM
PAVIMENTO.MARMORATO
DEANAE
D.D

Templum Quirini cum porticu
Templum Mineruae Flauianae
Templū Fortunae Seiae
Templum aliud Salutis
Templum Fidei
Templū Fortunae liberae
Templū Fortunae ſtatae
TemplūFortunae reducis
Templum Fortunae publicae
Templum Fortun. primigeniae
Aedes diui Fidij in colle, alias ſancti Fidij ſemipatris

Aediculae XVI

Aedicula Fortun. paruae
Aedicula Genij Liberorū
Aedicula Genij Larum
Aedicula Dianae Valerianae
Aedicula Iunonis Iuliae
Aedicula Spei
Aedicula Sangi, in qua lana, colus, & fuſus Tanaquildis
Aedicula Siluani
Aedicula Veneris
Aedicula Herculis
Aedicula Victoriae
Aedicula Matutae
Aedicula Liberi patris
Aedicula Saturni
Aedicula Iouis
Aedicula Mineruae
Sacellum Quirini
Porticus Quirini
Porticus Milliaria
Area Callidij

Statua Quirini alta pedes xx
Statua Mamuri plumbea
Statua Fortunae publicae in colle
Statuae duae marmoreae Alexandri Magni Bucephalum domantis Fidiae & Praxitelis
Circus prope portam Collinam, iuxta aedem Veneris Erycinae cum obeliſco, forte Saluſtij
Circus Florae Forum Saluſtij
Forum Diocletiani
Senaculum matronarum in colle Quirinali, quod Antoninus Alagabalus fecit

Horti Saluſtiani

Thermae Diocletiani & Maximiani

In his thermis inuenta eſt haec inſcriptio

CONSTANTIVS.ET.MAXIMIANVS INVICTI.AVGG.
SEVERVS.ET.MAXIMIANVS. CAESS
THERMAS. ORNAVER. ET ROMANIS.SVIS
DEDICAVER

Thermae Conſtantini in colle

In aedicula quadam vetuſta, pone thermas Conſtantini adhuc haec inſcriptio extat

PETRONIVS . PERPENNA . MAGNVS
QVADRATIANVS. V. C. ET. INL.PRAEF.VRB
CONSTANTINIANAS.THERMAS.LONGA
INCVRIA.ET.ABOLENDAE.CIVILIS . VEL
POTIVS . FERALIS . CLADIS.VASTATIONE
VEHEMENTER.ADFLICTAS.ITA.VT.AGNI
TIONEM.SVI.EX.OMNI . PARTE.PERDITA
DESPERATIONEM.CVNCTIS.REPA
RATIONIS .ADFERRENT.DEPVTATO . AB
AMPLISSIMO.ORDINE. PARVO
SVMPTV.QVANTVM. PVBLICAE
PATIEBANTVR. ANGVSTIAE. AB
EXTREMO
VINDICAVIT. OCCASV . ET. PROVISIONE
LARGISSIMA. IN. PRISTINAM
FACIEM. SPLENDOREMQVE. RESTITVIT

Balinea Paulli

Balinea priuata LXXV

Lacus LXXV

Bibliotheca Vlpia in thermis Diocletiani

Horrea XIX

Piſtrina XXIIII

Domus CLV. In his

Domus Corneliorum

Domus Attici

Domus C. Saluſtij

Domus T. Flaui Sabini

Insulae III ∞ DV
Regio in ambitu continet pedes XV ∞ DC

REGIO. VII. VIA. LATA

Vici XL
Vicus Ganymedis
Vicus Gordiani minoris
Vicus Nouos
Vicus Caprarius
Vicus Solis
Vicus Gentianus
Vicus Sanci
Vicus Herbarius
Vicus Mansuetus
Vicus Sigillarius minor
Vicus Solatarius
Vicus Fortunae
Vicus Spei maioris
Vicus Nouus vlterior
Vicus Libertorum
Vicus Publij
Vicus Nouus citerior
Vicus Statuae Veneris
Vicus Archemoriũ, alias Archemonium
Vicus Aemilianus
Vicus Piscarius
Vicus Caelatus
Vicus victoris
Vicus vicinus
Vicus Graecus
Vicus Lanarius vlterior
vicus Pomonae
vicus Caput Mineruae
vicus Troianus
vicus Peregrinus
vicus Castus
vicus Minor
vicus Putealium
vicus Scipionis
vicus Iunonis
vicus Sellarius
vicus Isidis
vicus Tabellarius
vicus Mancinus
vicus Lotarius
vicomagistri CLX
Curatores II
Denuntiatores II
Cohortes VII. primorum vigilum
Pila Tiburtina
Ad Mansuetos
Lapis pertusus
Templum Solis
Templum nouum Spei
Templum nouũ Fortunae cum porticu a Lucullo cõditũ, in quo erat statua Mineruae facta a Fidia,

posita a Paullo Aemilio
Templum nouum Quirini
Aedicula Capraria
Porticus Constantini
Sacellum Genij Sangi
Eequi Aenei Tyridatis
Forum Syarium, alias Suarium

De quo mentio est in hoc vetusto epigrammate

DOMINO. NOSTRO
FL. CLAVDIO. CONSTANTINO
FORTISSIMO. HAC
BEATISSIMO. CAESARI
FL. VRSACIVS. V. P
TRIBVNVS. COHORTI
VM. VRBANARVM
X. XI. ET. XII. ET. FORI
SYARI

Forum Archemorium
Castra Gētiana, alias Gypsiana
Campus Agrippae
Horti Argiani
Balinea priuata LXXV
Nympheum Iouis
lacus Ganymedis
lacus sine nomine LXXVI
Arcus DD. Marci & Veri
Arcus Gordiani iunioris Aug
Arcus Nouus
Pistrina XVII.
Horrea XXV
Domus CXX In his
Domus Martialis
Insulae III ∞ CCCXXCV
Regio in circuitu cōtinet pedes XXIII ∞ DCC.

REGIO. VIII. FORVM. ROMANVM

Mons Saturnius, post Tarpeius, demum Capitolinus; alias Capitolium, vbi omnium deorum simulachra cœbrabantur

Arx Capitolij
Rupes Tarpeia, alias saxũ Carmentale
Cliuus Capitolinus
Porta Stercoraria
via Noua

Vici XII

vicus Ligurum
vicus Iugarius
vicus Thurarius
vicus Tuscus
vicus vnguentarius maior
vicus vnguẽtarius minor
vicus nonus

* *reliqui desunt*

vico magistri XLVIII
Curatores II
Denuntiators II
Cohortes Vigilum VI
vmbillicus vrbis Romae
Milliarium aureum
Porta Carmentalis
Puteal Libonis
Lacus Curtius
Pila Horatia, vbi Tropaea locata
Scalae annulariae
Sub Nouis
Ad Iunium secundũ Tiberim
Luteolae ad Iani tẽplum
Marsyas
Fauissae Capitolinae
Lucus Vestae Cuperius

Templa XXI

Templum Iouis Capitolini, alias optimi maximi, in quo erant tria delubra
Medium Iouis
Dextrum Mineruae
Laeuum Iunonis, ibique in arca lapidea seruabantur libri sibyllini
Templum Iouis Feretrij
Templum diui Iulij in foro, in quo simulachrum erat Veneris e mari exeuntis DD. ab Augusto
Templum Castorum ad lacum Iuturnae, alias Castoris & Pollucis, in quo erat signum Florae

De hoc templo puto loqui hanc inscriptionem

C. TERENTIO. C. L. PAMPHILO
SAGARIO. POST. AEDEM. CASTORIS
CALPVRNIAE. Ɔ. L. SALVIAE

Templum Concordiae cum cella, inter forum & Capitolium a Camillo DD. In quo erat senaculum, vbi magistratus cum senioribus deliberabant. Erantque in eo haec simulachra

Battonis adorantis Apollinem, opus Bedae
Latonae puerperae Apollinem & Dianam substinentis, opus Euphranoris
Aesculapij & Hygiae, opus Nicerati
Martis & Mercurii, opera Pisicratis
Cereris & Iouis, opera Sthenis, &
Victoriae

Templum Vestae cum atrio, vbi erant Palladiũ, Ignis, & Virgines vestales
Templum deum Penatium
Templum Romuli, alias Quirini in foro
Templum Iani Gemini aereum, quattuor portarum, cum signo Iani, opus Scopae & Praxitelis ab Augusto DD.
Templum diui Traiani
Templum diui T. Caesaris Vespasiani
Templum Carmentae
Templum Veneris caluae nouum
Templum Veneris caluae vetus
Templum vetus Mineruae
Templum Nemesis cum simulachro
Templum Saturni cum ara vbi erat aerariũ, ante quod erat aeneum Siluani signum

Aerarium populi Romani praeter omnium antiquariorum sententiam erat, vbi nunc est aedicula S. Saluatoris in statera, & olim fuit S. Saturnini, vt ex hoc epigrammate ibidem effosso constat

L. CALPVRNIVS. PISO
M. SALLVIVS
PR. AER
AREAM. EX. S. C. A. PRIVATIS
PVBLICA. PECVNIA
REDEMPTAM. TERMINAVER

De templo Saturni, in quo erat aerarium, mentio est in antiquo marmore ita

SANC. SAL
T. PETIDIVS. T. F
FAB. LVCEIVS
VIII. VIR. AED. PLEB
POTESTAT. VIII. VIR
II. FANOR. VIII. VIR
III. AERARI . SAT
S. P. D. D

Templum diui Augusti
Templum Iunonis Martialis
Templum Larum
Templum Veneris genitricis, alias Veneris & Anchisae cum atrio

Aedes X

Aedes Victoriae
Aedes Opis & Saturni in vico Iugario
Aedes Martis vltoris in foro diui Augusti
Aedes Veiouis inter arcem & Capitolium prope Asylum, cum eius simulachro cupressino.
Aedes Iouis Tonantis in cliuo Capitolii, in qua erant signa
Iouis Tonantis, opus Locrae
Iouis ex aere Deliaco, Castoris & Pollucis } opus Hygiae
Aedes Herculis victoris parua & rotũda in foro Boario
Aedes matris Matutae
Aedes Vortumni in vico Tusco
Aedes Iunonis Monetae cum officina
Aedes Iouis custodis DD. a Domitiano
Aedes Veneris cloacinae
Aedes Veneris Erycinae
Aedes Salutis
Aedes Libertatis
Aedes Iouis sponsoris
Aedes Mentis
Aedes Fidei in Capitolio
Aedes Fortunae primigeniae
Aedes Aij Locutij
Aedes Fortunae prosperae
Aedes fortis Fortunae in Foro Boario

Aediculae XII

Aedicula Victoriae DD. a M. Porcio Catone.
Aedicula Iuuentatis
Aedicula Termini
Aedicula Concordiae aerea supra Graecostasim
Aed. Fortunae obsequẽtis
Aedicula Matris Rumae
* *
* *
* *
* *
* *
* *

Porticus Iulia
Porticus Margaritariorũ
Porticus Liuiae
Porticus Augusti

Porticus Minucia, alias Numicia
Porticus Nasicae
Porticus Porphyretica
Porticus Capitolinae
Porticus Constantini
Iani duo, celebris mercatorum locus ad arcum Fabianum, superior inferiorque
Atrium publicum in Capitolio
Atrium Mineruae
Atrium Vestae
Area Opis }
Area Cereris } in vico Iugario
Area Saturni ante aerarium
Sacellum Sumani
Sacellum Larum
Sacellum Pudicitiae patriciae
Sacellum Herculis in foro Boario
Delubrum Mineruae in foro
Delubrum Larum
Asylum inter duos lucos, arcemque & Capitolium
Domus diui Tati
Doliola
Sepulchrum Romuli
Sepulchrum Accae Laurentiae in via noua
Ficus ruminalis
Lupercal virginis
Germalus
Ara Saturni vetus
Ara Saturni noua ad lacum Curtij
Ara Iunonis Iugae in vico Iugario
Ara Iouis Pistoris in Capitolio

Signa & ſtatuae deorum

signum Iouis imperatoris Praeneſte deuectum
signum aereum Iouis a SP. Caruilio ex Samnitica praeda factum
signum Iunonis DD. a Pompeio Bithynico
signum Apollinis tranſlatum ex Apollonia a Lucullo, altum cubitos xxx. alias xxxII
signum Mineruae Catulianae, opus Euphranoris
signa duo Herculis, alterum a P. Sempronio Sauerrione dedicatum
Alterum aereum, opus Lyſippi a Q. Fabio Maximo Tarento deuectum
signum Herculis tunicati iuxta roſtra
victoria aurea in templo Iouis opt. max
Fides candida
signum Vortumni in vico Iugario
signum matris Statae
Tria ſigna deorum nixiorum, ante cellam Mineruae in templo Iouis Capitolini
signum Boni euentus } opera Praxitelis
signum bonae Fortunae }

Simulachra hominum

statua diui Iulij equeſtris in eius foro
Diui Auguſti
Diui Claudij II. aurea X. pedum in templo Iouis opt max
Diui Conſtantini equeſtris
Romuli & Remi infantium ſub lupa
septem regum in Capitolio
Attij Naui auguris ante Curiam
L. Iunij Bruti primi cos. in Capitolio
P. Valerij Poplicolae

Horatij Coclitis in comitio
Mucij Scaeuulae
Annij fetialis equestris in atrio domus regis Superbi
M. Furij Camilli pro rostris
Tullij Coelij
L. Roscij
Sp. Nautij
C. Fulcinij } Legatorum populi Romani a Fidenatibus caesorum pro rostris
P. Iunij
Ti. Coruncanij } Legatorum P. R. ab Illyriis caesorum pro rostris
Cn. Octauij in legatione occisi pro rostris
Equestris togata Q. Marcij Tremuli ante templum Castorum
L. Caecilij Metelli pont. max. in Capitolio
Q. Fabij Maximi aerea equestris in Capitolio
P. Scipionis Africani
L. Scipionis Asiatici chlamydata & crepidata
M. Lepidi bullata & praetextata
Trebij aedilis in Capitolio
Sullae dictatoris aurea equestris
Sullae Felicis dictatoris aenea
Trium Sibyllarum pro rostris
Cloeliae v. v. equestris
Caiae Suffetiae v. Vestalis
Corneliae Gracchorum matris
Hermodori Ephesii LL. X tabularũ interpretis in comitio
Alcibiadis
Pythagorae } in comitio
Trophaea C. Marij aurea in Capitolio
Currus seiuges a Cn. Cornelio positi
Simulachrum leonis pro rostris
Equus C. Caesaris in eius foro

Equus aeneus Domitiani Augusti
Equus aeneus Traiani Augusti
Equa cernens quattuor satyros
Elephas herbarius
Aereum tauri simulachrum in foro boario
signum anseris argenteum in Capitolio
clypei XII. inaurati
clypeus Martis cum imagine Hasdrubalis
Aenearum tabularum publicarum tria millia
Ludus Aimilius, alias Lepidi

Fora

Forum Romanum, quod dicebatur magnum, alias vetus
Forum Caesaris, in quo erant Veneris signa duo, alterum loricatum, alterum factum ab Arcesilao
Forum Augusti, in quo erant statuae M. Valeri Coruini, & eburnea Apollinis
Forum Traiani cum porticu
Forum Boarium
Forum Piscarium
Forum Argentarium
Curia
Curia Hostilia sub veteribus
Curia Calabra in Capitolio, vbi pontifex minor pronuntiabat dies
Regia Numae, alias Curia Pompiliana, in qua sacrarium erat Opeconsiuae
senaculum aureum
Basilica Paulli Aimilij cum Phrygiis columnis in Foro
Basilica Iulia

Huius basilicae mentio est in hac inscriptione paulo ante in foro Romano prope columnam inuenta

GABINIVS. VETTIVS
PROBIANVS.V. C.PRAEF. VRB
STATVAM QVAE. BASILICAE
IVLIAE . A . SE . NOVITER
REPARATAE . ORNAMENTO
ESSET ADIECIT
DEDIC. XV.KAL. FEBRVARI
. . . . . PVBLICORVM
CORNELIO . ANVNLINO . II
ET . AVFD . FRONTONE CoS

basilica Vlpia, alias Traiani
basilica Porcia, vbi fuerat domus Q. Maenij
basilica Sempronia
basilica Argentaria
basilica Opimij
comitium in quo erat ficus Ruminalis
Rostra populi Romani vetera
Rostra populi Romani noua
Graecostasis
carcer imminens foro a Ser. Tullio aedificatus media (vrbe
stationes municipiorum
Ludi litterarij
schola Xantha
Horti Asiniani
septem, alias quinque tabernae argentariae nouae
balineum Polycleti
Balneae priuatae LXVI
Lacus Iuturnae
Lacus sine nomine CXX
bibliotheca Capitolina

bibliotheca

Bibliotheca templi diui Traiani
Arcus Fabianus
Arcus Ti. Caesaris prope aedem Saturni
Arcus Traiani Caesaris Augusti
Arcus Seueri, & M. Antonini in foro boario
Fornix Sertinij in foro boario cum signis auratis
columna C. Duilij
columna Maenia
columna Magn. lud. saecul
columna rostrata in Capitolio
columna diui Iulij rostrata pedum xx
columna coclidis Traiani imp. alta pedes CXXIIX. habet gradus CXXCV. fenestellas XLV
sepulchrum C. Poblicij Bibuli aedilis plebis

Huius sepulchri adhuc supersunt vestigia, cum hac inscriptione

C. POBLICIO. L. F. BIBVLO. AED. PL. HONORIS
VIRTVTIS. QVE. CAVSSA. SENATVS.
CONSVLTO. POPVLI. QVE. IVSSV. LOCVS
MONVMENTO. QVO. IPSE. POSTERI. QVE
EIVS. INFERRENTVR. PVBLICE. DATVS. EST

Macellum . . . . .
Horrea XXIIX. in his
Germanica &
Agrippiana
Pistrina XXX
Domus CL. *in his*
L. Tarquinij Superbi regis cum atrio
M. Manlij Capitolini
P. Scipionis Africani
T. Annij Milonis
P. Ouidij Nasonis
M. Valerij Ametini equitis Romani
Insulae IIII ∞ DCCCLXXX
Regio in ambitu continet pedes XIIII ∞ DCCCLXVII

REGIO.IX.CIRCVS.FLAMINIVS

collis hortulorum,alias Hortorum
campus Martius
via Fornicata
via recta

Vici XXX

vico magistri.cxx
Curatores II
Denuntiatores II

Palus Caprea
Mimitia vetus
Mimitia frumentaria
Crypta Balbi
Ciconiae nixae
Meleagricum
Fregellae
Lucus Mauortianus
Lucus Mineruae vetus

Lucus Petilinus maior extra portam Flumentanam
Lucus Victoriae
Lucus Lucinae vbi erat Terentum

Templa octo

Pantheum Iouis vltoris,in quo erant signa
Herculis humi sedentis
Mineruae ex ebore,opus Phidiae
Veneris cum vnione Cleopatrae
Templum Iani prope theatrum Marcelli, cum signo Iani bifrontis
Templum Bruti Callaci,in quo erat
colossus Martis,&
statua Veneris Gnidiae nudae
Templum Apollinis
Templum Neptuni iuxta septa
Templum diui Antonini cum columna coclide
Templum Mineruae Chalcidicae

Templum Isidis & Serapidis prope ouile

Aedes XX

Aedes antiqua Apollinis cum lauacro,& colosso
Aedes Herculis magni custodis circi Flaminij
Aedes Metelli vbi erat statua eburnea Iouis a Praxitele facta
Aedes Martis in circo Flaminio
Aedes Volcani in circo Flaminio
Aedes Iuturnae ad aquam Virginem
Aedes Bellonae versus portam Carmentalem in circo Flaminio, intra quam dabatur senatus legatis exterarum nationum, quos in vrbem admittere nolebãt
Aedes Mineruae
Aedes Fortunae equestris vetus
Aedes Apollinis
Aedes Neptuni in circo Flaminio
Aedes Larium permarinum in campo Martio
Aedes Boni euentus
Aedes Veneris victricis
Aedes Castoris in circo Flaminio
Aedes Florae
Aedes Iunonis reginae
Aedes Dianae
Aedes Herculis Musarum
Aedes Iunonis in porticu Octauiae,vbi erant statuae
Aesculapij & Dianae } opera Scopae
Iunonis Veneris,& Iouis } opera Phylisci Rhodij
Simulachrum Iunonis opus Dionysij & Polyclis

Dianae
Latonae
IX. musarum
Apollinis nudi
Apollinis cytharam tenentis
} opera Timantidis

Aesculapij &
Dianae
} opera Cephisidori

Aediculae XXX

Porticus Q. Catuli
Porticus Philippi
Porticus Corinthia duplex Cn. Octauij
Porticus Argonautarum
Porticus Pompeij Magni, cum curia, & atrio
Porticus Metelli
Porticus Agrippae ante Pantheum
Porticus Octauiae sororis Augusti, in qua erant schola, curia, & Bibliotheca
Delubrum cum signo
Apollinis, opus Phylisci Rhodij

Item Statuae

Sauri &
Batrachi
Veneris, opus Phidiae &
Corneliae Gracchorum matris
Porticus Traiani Aug. in campo Martio
Porticus Gordiani imp
Porticus Gallieni imp
Porticus Europae
Atrium Pompeij
Sacrarium Numae

delubrum Iouis ſtatoris
delubrum Cn. Domitij cum ſignis
Neptuni, Thetidos
Achillis, Nereidum, & } opera Scopae
Tritonum
delubrum Apollinis in porticu Octauiae
Ara Neptuni
Iſaeum
Serapium
Mineruium
odaeum
Minerua vetus cum luco
Iuppiter Pompeianus pedum xxx
coloſſus Apollinis
Equiria
circus Flaminius
circus Alexandri imp
stadium
obeliſcus pro gnomone in campo Martio
stabula quattuor factionum

ideſt Praſinae, Ruſſatae, Venetae, & Albatae, de quibus in his antiquis inſcriptionibus mentio eſt

M . AVRELIO . LIBERO
PATRI . ET . MAGISTRO
ET . SOCIO . DOMINO
ET. AGITATORI. FACTIONIS
PRASSINAE
AVRELIVS. CAECILIVS. PLANETA
PROTOGENES. OB. III. PALMAR
HOC. DONVM. VOLVIT
D . D

Item

C . APPVLEIVS . DIOCLES . AGITATOR
FACTIONIS.RVSSATAE
NATIONE.HISPANVS.LVSITANVS
ANNORVM. XXXVII.MENS.VII.D.XXIII
PRIMVM. AGITAVIT . IN. FACTIONE
ALB . ACILIO . AVIOLA.ET.CORELLIO
PANSA . COS
PRIMVM. VICIT.IN. FACTIONE. EADEM
M'. ACILIO . GLABRIONE.C. BELLICIO
TORQVATO. COS
PRIMVM . AGITAVIT . IN . FACTIONE
PRASSINA
TORQVATO.ASPRENATE.II. ET. ANNIO
LIBONE. COS
PRIMVM. VICIT.IN.FACTIONE.RVSSATA
LAENATE . PONTIANO. ET . ANTONIO
RVFINO. COS

Item

C . APPVLEIO . DIOCLI
AGITATORI. PRIMO. FACT
RVSSAT.NATIONE.HISPANO
FORTVNAE . PRIMIGENIAE
D . D
C.APPVLEIVS.NYMPHIDIANVS
ET.NYMPHIDIA.FILII

Item

CL. AVRELIO . POLYPHEMO
DOMINO .ET . AGITATORI
FACTIONIS . RVSSATAE . TOGENI
CAESAREO. SVI. TEMPORIS. PRIMO
ET.SOLO.FACTIONARIO. OB.GLORIAM

Item

DIIS . MANIBVS
M.ANTONIO. M.F. ANIENSI
MATRINIO . EVOK . AVG
VIX. ANN. XXXIIX. M. VIII
M. ANTONIVS. M. F. ANIEN
PRIMIGENIVS
MEDICVS. FACT . RVSSAT
FRATRI . SANCTISS . FEC

Item

Q. RAPIDIO. Q. F. LEM
SEPVLLIO
PROCVRATORI . DROMI
FACTIONIS . VENET
Q. RAPIDIVS. XENODO
TVS . ET . RAPIDIA
IVVENTINA
PAR
FECERE

Item

Q. RAPIDIO. Q. F. LEM
MVLIONI
MORATORI.LVDI
CIRCEN . ET
AGITATORI
FACTION.VENET
VIX. ANN. LX
RAPIDIA . MARIT
PIISSIMO
B. M. F

Item

M. VIPSANIO . FVLLONI . TENTORI
M. VIPSANIO. EROTI. AVRIGATORI
M. VIPSANIO. MIGNIONI . VIATORI
M.VIPSANIO. QVARTIN. SVCCONDITORI
M.VIPSANIVS.RVFINVS.MEDICVS.FACT
VENETAE.OLL.IIII.DD

Theatrum Pompeij
Theatrum Lapideum .
Theatrum Balbi capit loca xxx ∞ xcv
Theatrum Marcelli capit loca xxx ∞

De theatro Marcelli haec extat inscriptio

IMP . CAESARI . DIVI . NERVAE . F.
NERVAE . TRAIANO . AVG . GERM
DACICO. PONT. MAX. TRIB. POT. VIII
IMP. IIII .COS. V. P. P. OPTIMO. PRINCIPI
SAGARI . THEATRI . MARCELLI
CVLTORES. DOMVS. AVG.

Amphitheatrum T. Statilij Tauri
Naumachia Domitiani
Forum Ahenobarbi
Basilica Mattidij, alias Macidij, alias Matidiae
Basilica Marciana
Basilica Antoniniana, vbi erat prouinciarũ memoria
Curia Pompeij cum atrio & porticu
Curia Octauiae cum porticu, in qua erat signum Apollinis fulmen tenentis
Septa Agrippiana

Septa Trigaria
Ouile
Diribitorium
Villa publica, vbi primum census populi dictus est
Carcer C. virorum
Horti Lucullani
Horti Agrippae
Schola porticus Octauiae, in qua erat statua Cupidinis opus Praxitelis
Quattuor satyri, & duae nymphae
Thermae Agrippae
Thermae Neronianae
Thermae Alexandrinae
Thermae Hadriani imp
Thermae Decianae
Balinea priuata LXIIII
Lauacrum Apollinis
Lacus Thermarũ Neronis
Lacus sine nomine
Fons Scipionum
Bibliotheca porticus Octauiae
Arcus Ti. Caesaris
Arcus diui Claudij
Columna coclidis Antoniniana, alta pedes CLXXV. habens gradus CCVI. & fenestras LVI
Columna index belli inferendi, ante aedem Bellonae
Sepulchrum, siue Mausoleum Augusti, in quo erant duo pares obelisci magni, singuli pedum XLIIS

De quo haec extat inscriptio

M. VLPIVS
AVG.L.AEGLVS
PROC.MAVSOLEI
IMAGINEM
CORINTHIAM
TRAIANI.CAESARIS
COLLEG.FAENARIOR
D. D

Sepulchrum Domitiorum in colle hortulorum
Sepulchra in campo Martio
  Sullae Felicis dictatoris
  Iuliarum Caesaris amitae, & filiae
  Hirtij & Pansae consulum
Pistrina xxxii
Horrea xxxii
Domus cxl. in his
Domus Alexandri imperatoris
Domus Pinciorum in colle hortulorum
Insulae iii ∞ dccxxcviii
Insula Philidis
Regio in circuitu continet pedes xxx ∞ dlx

REGIO. X. PALATIVM

Mons Palatinus, alias Romulius
Via Noua
Prata Bacchii, vbi fuerunt aedes Vitruuij Fundani
Cliuus Victoriae

Vici septem

vicus Padi
vicus Curiarum
vicus Fortunae respiciētis
vicus Salutaris
vicus Apollinis
vicus Huiusque diei
vicus Fortunae reducis
vicomagistri xxiix
Curatores ii
Denuntiatores ii
Roma Quadrata
Sedes imperij Romani
Velia
Summa Velia
Ad capita Bubula
Sicilia in Palatio
Ad Mammā, hoc est diaetae Mammeae
Lucus Larum

Templa X

Templum Iouis Statoris
Templum Fidei
Templū Apollinis Palatini dedicatum ab Augusto, vbi lychnuchi pendebant instar arboris mala ferentis, cum porticu, & area, in quo erant

Simulachra dei Apollinis, opus Scopae
Dianae, opus Timothei, &
Signa IIII. bouum aeneorum a Myrione facta
Templum Lunae in Palatio
Templum Iouis, alias Solis Alagabali
Templum Augusti
Templum Quirini prope Lupercal, vbi erat signum lupae praebentis duobus pueris Romulo & Remo mammas
Templum Iouis propugnatoris

De quo meminit haec inscriptio

P. MARCIVS. VERVS
IMP. COMMODO. VI. ET. PETRO
NIO. SEPTIMIANO. COS
AN. P. R. C. DCCCCXLI. K. DEC
IN. PALATIO. IN. AEDE. IOVIS
PROPVGNATORIS
IN. LOCVM. V E R I
L. ATILIVS. CORNELIANVS
COOPTATVS

Templum Matris deum, alias Magnae matris Ideae cũ simulachro eius ex Pessinunte deuecto
Templum Febris in Palatio cum ara

Aedes IX

Aedes Consi
Aedes deae Viriplacae in Palatio
Aedes Fortunae vicinae
Aedes Rhamnusiae
Aedes Iouis Victoris
Aedes Diiouis
Aedes Orci
Aedes Vestae
Aedes Victoriae

Aediculae VII

Porticus Templi Apolli-

nis cum statua M. Varronis (latini
Area templi Apollinis Pa-
sacellum Larum in Velia
sacellum Volupiae
Delubrũ Iunonis Sospitae
Delubrum Palatij
Delubrum Mineruae
Delubrum Latonae
Pentapylon Iouis Arbitratoris
Auguratorium
Iouis Coenatio
Curia Saliorum
Sacrarium Saliorum Palatinorum
Lupercal in Theatro
Casa Romuli
Tugurium Faustuli
Ara Febris
Ara Palatina
Colossus Iouis Opt. Max. altus pedes CCL
Fortuna respiciens
victoria Germaniciana
colossus Apollinis Tuscanici L pedum in Bibliotheca Palatina
Statua aurea Britannici Caesaris
Theatrum Statilij Tauri in Palatio
Curiae veteres IIII. id est
Foriensis
Rapta
vellensis, & velitia
Balineae Palatinae
Balineae priuatae XV
Arcus Octauij patris Augusti, cum signis Apollinis & Dianae ex vno lapide, opus Fidiae, quadriga, & curru
Bibliothecae Palatinae duae, videlicet, Latina Apollinis, in qua erat statua Numeriani Imperatoris

De qua mentio est in his duabus inscriptionibus

OSSA

VIBIAE. SVCCESSAE. LIVIAE. AVG. SER
AB. ARGENTO. POTORIO. ITEM. A. VESTE
L. VIRIVS. AVG. SER. PAMPHILVS. SCRIBA
LIB. ET. A. BIBLIOTHECA. LATINA
APOLLINIS. CONIVGI. FIDELISSIMAE
ET. PIISSIME. B. D. S. M

Item

SVLPICIAE
THALLVSSAE
ANTIOCHVS. TI. CLAVDI
CAESARIS. BIBLIOTHECA
LATINA. APOLLINIS
CONIVGI. SVAE
BENE.MERITAE

Item Bibliothecae Graecae

DIS.MANIBVS
C.IVLIVS. FELIX.
A. BIBLIOTHECA
GRAECA.PALAT

Bibliotheca domus Tiberianae
Septizonium Seueri imperatoris
Sepulchrum Cinciorum
Piſtrina XII
Horrea XVI

In horreis Palatinis inuentum

IMP. T. CAESARI
DIVI.F
VESPASIANO. AVG
PLEPS.VRBANA
QVAE.FRVMENTVM
PVBLICVM.ACCEPIT
ET.TRIBVS

Domus CXXCIX. in his
Tulli Hoſtilij regis
Anci Marcij regis
Ser. Tullij regis
Poplicolae in Velia
L. Craſsi oratoris

L. Hortensii oratoris
L. Sergij Catilinae
M. Aemilij Scauri
C. Caesaris dictatoris
L. Annaei Senecae
M. Valerij Flacci
D. Catuli
M. Ciceronis
Domus Augustana
Domus Tiberiana cum Bibliotheca
Domus Dionysij
Domus Ceioniorum
Insulae ∞ DC
Regio continet in ambitu pedes XI ∞ DC

REGIO. XI. CIRCVS MAXIMVS

Vici octo
vicus Consiuius, alias Cōsinius
vicus Proserpinae
vicus Cereris
vicus Argaei
vicus Piscarius
vicus Parcarum
vicus Veneris
vicus Sanctus
vicus antiquus Publicij ad portam Trigeminam
vico magistri XXXII
Curatores II
Denuntiatores II
Porta Trigemina
salinae ad portam Trigeminam
velabrum maius in foro Olitorio
velabrum minus
Argiletum
Lucus Semelis minor
Lucus Saturni
Templum Mercurij
Templum Castoris
Templum Herculis Victoris in foro Boario
Templum Iani ad forum Olitorium

Aedes XXII
Aedes Summani, alias Ditis patris
Aedes Cereris vetus
Aedes Proserpinae
Aedes Veneris opus Fabij Gurgitis

Aedes Portumni ad pontem Sublicium, alias Aimiliũ
Aedes Herculis Oliuarij ad portam Trigeminam
Aedes Cereris
Aedes Pompeij, in qua erat Herculis ſignum a Myrione factum
Aedes Portumni vetus
Aedes Murciae, alias Veneris Myrteae
Aedes Conſi ſubterranea, alias Neptuni equeſtris
Aedes Pietatis in foro Olitorio
Aedes Iunonis Matutae in foro Olitorio
Aedes Iunonis
Aedes Pudicitiae patriciae
Aedes Pudicitiae plebeiae in vico Longo
Aedes Fortunae virilis ad Tiberim, in qua erat ſtatua lignea ser. Tullij regis

Aedes Spei in foro Olitorio
Aedes Apollinis Medici
Aedes Liberi, Liberaeque
Aedes Solis
Aedes Florae

Aediculae octo

Aedicula Veneris
Aedicula Iunonis
Aedicula V. . . .
Aedicula Iuuẽtatis } in circo
Aedicula Solis }
Aedicula Proſerpinae

Aedicula Cereris
Aedicula Parcarum
Area Sancta
Area Apollinis
sacrariũ Saturni cũ luco
sacellum Iouis Cõſeruatoris
sacrarium Numae
Ara maxima, alias magna Herculis
Ara Conſi
Ara Iouis Inuentoris
Ara Accae Laurentiae in Velabro
Apollo Coeliſpex
Hercules triumphalis

signa dearum Setiae, alias Segestae
Metiae, ac } in circo maximo
Tutilinae }
circus Maximus, qui capit loca cdxxcv ∞
In quo erant obelisci duo magni
Quorum maior est pedum cxxxii
Minor pedum lxxxiixs
circus Intimus
Forum Olitorium
Basilica Caii, & Lucij Caesarum

Prope aediculam S. Mariae Aegyptiacae, quam Caij & Lucij basilicam esse Pyrrhus credit, hae inscriptiones inuentae

C. CAESARI. AVGVSTI. F
PONTIFICI. COS
DESIGNATO
PRINCIPI. IVVENTVTIS
Item
L. CAESARI. AVGVSTI. F
AVGVRI. COS
DESIGNATO
PRINCIPI. IVVENTVTIS

campus Trigeminorum
Tabernae bibliopolarum Argiletanae
Emissarium cloacae maximae in Tiberim
Balineae priuatae xv
Lacus sine nomine xv
Fornix Sertinij in circo maximo cum signis auratis
columna Lactaria in foro Olitorio, ad quam infantes lacte alendos deferebant
Lupanaria
Horrea xvi

Pistrina

Piſtrina XII
Domus CXXCIX
Inſulae ∞ DC
Regio in ambitu continet pedes XI ∞ DC

REGIO.XII.PISCINA.PVBLICA

Vici XII
vicus veneris almae
vicus Piſcinae publicae
vicus Dianae
vicus Ceios
vicus Triari
vicus Signi ſalientis
vicus Laci tecti
vicus Fortunae Mãmoſae
vicus Colaſiti paſtoris
vicus portae Ruduſcula-
vicus portae Naeuiae(nae
vicus victoris
vicomagiſtri XLVIII
curatores II
Denuntiatores II
cohortes vigilum III
caput viae nouae
Fons Lollianus

Aedes Bonae deae Subſa-
xanae
Aedes Iſidis
Aediculae XII
Aedicula Veneris almae
Aedicula Dianae
Aedicula Fortunae Mam-
moſae
*
Area radicaria
Ara Lauernae
Fortuna Mammoſa
Iſis Athenodora
signum Delphini
Campus Lanatarius
Horti Aſiniani
Thermae Antoninianae
Balineae priuatae LXVIII
Lacus LXXX

De quo mentio extat in veteri hac inſcriptione

APPIO . ANNIO . BRADVA
T . VIBIO . BARO . COS
MAGISTRI FONTIS LOLLIANI
M . VLPIVS . FELIX
N . CONFLONIVS . VITALIO
C . CLODIVS . SATVRNINVS

O

septizonium vetus
Horrea xxiix in his
Pistrina xxv
Domus cxxiix in his
Domus septem Parthorũ
L. Fabij Cilonis
L. Cornificij
Priuata Hadriani imp
Insulae II ∞ CDXXCVI
Regio in ambitu continet pedes XII

REGIO.XIII.AVENTINVS

Mons Auentinus
cliuus Publicij

Vici XVII

vicus Fidij
vicus Frumentarius
vicus Trium viarum
vicus Caesceti
vicus Valeri
vici Laci Miliari
vicus Fortunae
vicus Capitis canteri
vicus Trium alitum
vicus Nouus
vicus Loreti minoris
vicus Armilustri
vicus Columnae ligneae
vicus Materiarius
vicus Mundiciei
vicus Loreti maioris, vbi erat Vortumnus
vicus Fortunae dubiae
vico magistri LXVIII
Curatores II
Denuntiatores II
cliuus publicus
caput Armilustri
Doliolum
Remuria
scalae Gemoniae
Lauretum
Mappa aurea
spelunca Caci
Platanon
Lucus Lunae in Auẽtino
Lucus Laurentinus
Lucus Platanorum
Lucus Loreti maioris
Lucus Loreti minoris
Lucus Hylernae

Templa VI

Templum Lunae in Auẽtino magnum
Templum commune Dianae
Templum Bonae deae in Auentino

Templum Libertatis
Templũ Iunonis Reginae
DD. a Camillo captis Veiis
Templum Isidis

Aedes octo

Aedes Consi
Aedes diui Tati
Aedes Minervae, alias Palladis in Auentino
Aedes Siluani
Aedes Mercurij
Aedes Herculis & Siluani
Aedes Matutae cum aereis columnis, & atrio
Aedes victoriae in Auen- (tino

Aediculae XVII

Aedicula Fidij, alias Fidei
Aedicula Fortunae dubiae
Aedicula Hylernae
Aedicula deae Tutilinae

*

Porticus Aimilia
Porticus Fabaria, alias Faberij
Atrium Libertatis in Auentino
Atrium Matutae
sepulchrum diui Tatij
Area Publica
Area Pinaria
Ara Iouis Elicij
Vortumnus, alias aedes Vortumni
Fortuna Horreorum Galbianorum
statua Minuci Augurini praefecti annonae
odaeum
Naumachia
Forum pistorium
campus Pecuarius, alias Pescuarius
schola Cassij
Thermae Varianae

Thermarum Varianarum mentio est in hac inscriptione in Auentino versus P. S. Paulli inuenta

AQVA. TRAIAN. Q. ANICIVS. Q. F. ANTONIAN
CVR. THERMARVM. VARIANARVM

Thermae priuatae Traiani
Balineae priuatae LXXIIII
Lacus LXXVIII
Fons Siluani (geminam
Emporiã extra portã Tri-
sepulchrum C. Cestij VII. viri epulonum
columna P. Mancini praef. annonae
Horrea XXXVI. in his

Aniceti
varguntei
Galbiana

De quibus vetera haec epigrammata mentionem faciunt

NVM . DOM . AVG
SACRVM
FORTVNAE . CONSER
VATRICI . HORREOR
GALBIANORVM
M. LORINVS. FORTVNA
TVS . MAGISTER
S.P.D.D

Item

NVM . DOM . AVG
GENIO . CONSERVATO
RI . HORREORVM
GALBIANORVM
M . LVRINVS
FORTVNATVS
MAGISTER
S.P.D.D

Horrea Domitiani Augusti
Pistrina xxx
Domus CIIII.in his
Domus Vlpiorum,alias priuata Traiani

Priuatae Vlpiorum mentio est in hac antiqua basi, quae ibidem in Auentino, sub aede S. Priscae versus circum maximum inuenta est

HERCVLI
CONSERVATORI
DOMVS. VLPIORVM
SACRVM
M. VLPIVS . . . . . .
VERECVNDVS

Domus Vitellij imp
Ennij poetae
Faberij scribae
L. Licinij Surae III. cos
Insulae II ∞ CDXXCVIII
Regio in ambitu continet pedes XVI ∞ CCC

REGIO. XIIII. TRANSTIBERIM

Ianiculus mons
Vaticanus mons
Insula
Naualia
Vici XXIII

vicus Censori
vicus Gemini
vicus Rostratae
vicus Longi Aquilae
vicus Statuae Siccianae
vicus Quadrati

De regione XIIII. & vico Quadrati, mentio est in antiqua hac inscriptione

DIANAE
NEMORESI, VESTAE
SACRVM. DIC.
IMP. NERVA. TRAIANO. AVG
GERMANICO. III. COS. PRAEF
EIVS. T. VOLTEDIO. MAMILIANO
... QVAESTORIB
L. CAECILIO. VRSO. II. M. LVCRETIO
SABINO. II. AEDILIB
Q. VIBENNA. QVIETO
TI. CLAVDIO. MAGNO.
P. CORNELIVS. TROPHIMVS. PISTOR
ROMANIENSIS. EX. REG. XIIII
IDEM. CVR. VICI. QVADRATI
ET. LANIA. C. F. THYRONE. CONIVX
EIVS. VOTVM. LIBENS. SOLVERVNT

vicus Raciliani maioris
vicus Raciliani minoris
vicus Ianiculensis
vicus Bruttianus
vicus Larum ruralium
vicus Statuae Valerianae
vicus Salutaris
vicus Paulli
vicus Sex. Lucei
vicus Simi publici
vicus Patratilli
vicus Laci restituti
vicus Saufei
vicus Sergi
vicus Ploti
vicus viberini
vicus Gaianarum
vico magistri nonaginta duo
curatores II
Denuntiatores II
cohortes vigilum VII

caput Gorgonis
Lucus Forinarum
Lucus Publicus
Lucus Vaticanus
Templũ fortis Fortunae
Templum Apollinis in Vaticano
Templũ Fortunae liberae

Aedes VI

Aedes Forinarum

De qua meminit vetus hic lapis

I . O . M . N . AVG
SACR
GENIO . FORINARVM
ET . CVLTORIBVS . HVIVS
LOCI . TERENTIA . NICE
CVM . TERENTIO . DAMA
RIONE.FILIO.SACERDOTE
SIGNVM . ET . BASIM
DE.SVO.POSVIT

Aedes Isidis naumachinae
Aedes Iouis
Aedes Fauni
Aedes Aesculapij
Aedes Dianae suburbanae
Aediculae XXII
Ianus Septimianus
Area Vaticana
Area Septimiana
sacellum deae Maniae
Arae XII.Iano dicatae
Ara Martis
statua Valeriana
statua Sicciana
statua diui Iuli in Insula
Diuae Corniscae

De quibus extat haec inscriptio

DEIVAS
CORNISCAS
SACRVM

Hercules Cubans
Hippodromus
circus Vaticanus, alias Caij & Neronis in quo obeliscus pedum LXXXII. erat

circus Domitiae in pratis
stadius publicus
obelifcus magnus in Infula
Naumachiae duae
Tribunal Aurelium
caftra lecticariorum
caftra vetera
campus Bruttianus
campus Codetanus
campus vaticanus
Horti Caefaris
Horti Domitiae
Horti Galbae Imp
Horti Martialis
Horti Getae
Albiona
Prata Mucia
Prata Quinctia
Nofocomion vbi aegroti curabantur in Infula

Thermae Septimianae
Thermae hyemales Aureliani Imperatoris
Balineum Ampelidis
Balineum Prifciliani
Balinea priuata CXXXVI
Lacus CXXC
sepulchrum Numae regis in Ianiculo
sepulchrum St. Caecilij poetae
sepulchrũ Hadriani Imp
Horrea XXII
Piftrina XXXII
Domus CL. in his
Domus Martialis
Infulae IIIↀ CDIX
Regio in ambitu continet pedes XXXIIIↀ CDXXCIX

AQVAE. XX

Aq. Appia
Aq. Annio vetus

De Aniene Veteri haec antiqua infcriptio Romae in plumbeo tubulo inuenta eft

ANIO. VET. L. VALERIO. SER. OFF
PLVMB. PED. CCIX

Aqua Marcia, alias Aufeia

De aqua Marcia Vetus haec infcriptio Romae inuenta eft in tubulo plumbeo, ad portam S. Laurentij

P.CORNELIO.DOLABELLA.C.IVN.SILANO.COS
AQV.MAR

Item in eiusdem formis supra portam S. Laurentij Romae

IMP.CAES.M.AVRELIVS.ANTONINVS.PIVS
FELIX.AVG.PARTH.MAXIM
BRIT.MAXIMVS.PONTIFEX.MAXIMVS
AQVAM.MARCIAM.VARIIS KASIBVS.IMPEDITAM
PVRGATO.FONTE.EXCISIS ET PERFORATIS
MONTIBVS.RESTITVTA.FORMA.ADQVISTO
ETIAM.FONTE.NOVO.ANTONINIANO
IN.SACRAM.VRBEM.SVAM.PERDVCENDAM
CVRAVIT

Aq. Tepula
Aq. Iulia
Aq. Virgo

Aq. Halsia, alias Halsietina, quae & Augusta claudia Albudina, Caerulea, Curtia, Augusta

De aqua Claudia mentio est in hoc epigrammate

D. M
CLEMENTI.CAESARVM
N. SERVO. CASTEL
LARIO. AQVAE. CL
AVDIAE.FECIT.CLAV
DIA.SABBATHIS.ET.SI
BI.ET.SVIS

Anio nouus
Riuus Herculaneus
Aq. Crabra
Aq. Sabatina vel Cimina
Aq. Traiana

{ Aurelia, Septimiana } trãstiberim

Aquae Traianae meminit vetus epigramma in Auentino Romae inuentum in tubulis plumbeis sic

AQVA.TRAIAN.Q.ANICIVS.Q.F.ANTONIANVS
CVR.THERMARVM.VARIANARVM

Aq. Alexandrina
Aq. Damnata
Aq. Annia
Aq. Algentiana

Aq. Seueriana
Aq. Antoniniana
Aq. Setina

Procopius scribit, suo tempore fuisse in vrbe aquaeductus XIIII

Quoniam quo loco, vel qua vrbis regione reponerentur, non liquebat

Petuscũ Palati regio vrbis
Fregellae, locus in vrbe
Argaea, loca in vrbe
Esculetum locus in vrbe
cliuus foro proximus
vicus Publilius
vicus Cosconius
compitum Fabricij
Lucus Veneris Lubẽtinae

Templa

Tẽpla Fortunae Virginis
Muliebris via Latina
Masculae
Barbatae
Equestris nouae
Plebeiae
Priuatae
viscatae
Blandae
Conuertentis
Benesperantis
Auertentis
Templa Iouis victoris
Inuicti

Pugnacis
Praedatoris
Mariani
Templũ Iunonis Caprotinae
TemplũApollinis Sosiani
Tẽplũ Apollinis Tortoris
Templũ Veneris Lubentinae
Templũ VenerisVictricis
Templum Herculis Defensoris
Templũ Herculis via Latina
Templum Adonidis
Templum Annonae sanctae
Templum Vacunae
Templum Iustitiae
Templum Themidis
Templum Erymnarum
Tẽplũ ClemẽtiaeCaesaris
Templum diuiAugusti ad Mineruam

De quo mentio eſt in hoc vetuſto epigrammate

DESCRIPTVM.ET. RECOGNITVM.EX
T.A.B V L A
AENEA.QVAE.FIXA.EST.ROMAE.IN.MVRO
POST.TEMPLVM.DIVI.AVG.AD.MINERVAM

Templũ Iuſtitiae Auguſti
Templum Foecunditatis Poppeae
Templum diui Hadriani

Aedes

Aedes Honoris & Virtutis Mariana
Aedes deum Conſentum
Porticus Vipſani
Porticus Reguli
Porticus Stadiata
Porticus C. columnarum
Porticus curua in hortis Commodianis
Atrium Sutorium
Sacrarium gentis Iuliae
Sacellum Minucij
Sacellum Mutini
Ara pacis
Ara Larum
Curiae nouae proximae compitum Fabricij
Curia Tifata
Curia Titia
Curia Faucia, alias Saucia
Fora

Gallorum
Ruſticorum
Aurelij
Caedicij

Baſilicae

Veſtini
Neptũnij
Vaſcellaria
Floſſelli
Sicini
Fuluia
Mammaeae

Campi

Volcani
Iouis
Licinij
Horti Mariani
Horti Seruiliani
Horti Commodiani

Balinea

Ti. Claudi Etruſci
Statili
Martialis
Annaei Senecae
Tuccae
Fauſti

Fortunati
Grylli
Lupi
Pontici
Seueri
Paeti
Titij
Offonij Tigillini
Alexandri imp
Varij

Nymphaeum Marci imp.
prope Septizonium
Gordiani imperatoris
Lacus Seruilius

Castra

Tabellariorum
victimariorum
salgamariorum
salicariorum
Equitum singulorum
Horrea Seiana

De quibus meminit haec inscriptio

HORREOR . SEIAN
L.VOLVSIVS.ACYNDINVS
SIGNVM.AESCVLAPI
SVA . P. D. D

IN.VRBE.ROMA.ERANT

Montes septem

Palatinus
Capitolinus
Coelius
Esquilinus
Quirinalis
Viminalis
Auentinus

Transtiberim

Ianiculum
Vaticanus

Extra vetus pomerium

Collis hortulorum
Regiones XIIII
Vici CCX
Aediculae totidem
Vicomagistri DCCCXL
Curatores XXVIII
Denuntiatores XXIIX
Cohortes praetoriae XVII
Cohortes vigilum VI
Cohortes vrbanae VI

Horrea CCCXXVII
Pistrina CCCXXIX
Balinea C∞ IX
Lacus ∞ XCVIII
Domus ∞ ∞ CXVII
Insulae XL I ∞ C∞ XII

Lucus XXXII

vestae Cuperius
Iouis Viminei
Loreti minoris
Loreti maioris
Platanorum
Querquetularius
Cuperius Hostiliani
Cuperius Scholae Capulatorum
Mauortianus
Vaticanus
Furinarum
Petilinus
Lunae in Auentino
Lucinae vbi erat Terentū
Saturni
Semelis minor
Larum
Mineruae vetus
Victoriae
Petilinus maior extra portam Flumentanam
Fagutalis
Esquilinus
Mephitis
Iunonis Lucinae
Rubiginis
Veneris Lubentinae
Laurentinus
Hylernae
Publicus
Egeriae
Camoenarum
Vaticanus

Fora XIX

Romanum, quod dicebatur magnum
Caesaris dictatoris
Augusti Caesaris
Boarium
Transitorium, quod & diui Neruae
Olitorium
Pistorium
Imp. Neruae Traiani Caes. Augusti
Domitij Ahenobarbi
Suarium, alias syarium
Archemorium
Diocletiani imp
Gallorum
Rusticorum
Cupedinis ad Corneta
Piscarium
C. Crispi Salustij

Aurelium
Caedicij
Basilicae praeter XIX quae citantur a P. Victore
Caij & Lucij Caesarum
Sempronia
Castra praeter ea quae explicantur a P. Victore
Cyptiana &
Vetera
Campi XVII
Viminalis
Esquilinus
Agrippae
Martius
Codetanus
Bruttianus
Lanatarius
Pecuarius
Vaticanus Transtiberim
Ridiculi
Martialis
Coelimontanus
Furinarum
Trigeminorum
Volcani
Iouis
Licinij
Thermae praeter XVI a P. Victore in epilogo relatae
Neronianae
Nouati
Hadriani imp
Varianae in Auentino

LECTORI. S

QVVM hanc quattuordecim antiquae vrbis regionum deſcriptionem, quam ex Sex. potiſsimum Rufo, & P. Victore, qui ex inſtituto eius rei argumentum tractarunt, Varrone, Sex. Pompeio, Dionyſio, Liuio, Tacito, Tranquillo, Dione, & ceteris vetuſtis ſcriptoribus, vt appa-ret, concinnaui, praeter antiqua illa epigrãmata, quae ſingulis vrbis regionibus deſcribendis interſeruî, ampliſsimo & laborioſiſsimo commentario interpretatus ſim, in quo citatis veterum auctorũ locis, vnde ſingula hauſerim demonſtraui, illud quoque non omiſi, vt & quod vnumquodque eorum, vel in quo vrbis loco fuerit, explicarem, cõtrouerſiaſque ſi quae fuerint, de ſingulis rebus conſtituerem; perinde ac feci ſupra quum de pomerio, portis, viis, montibuſque Romanis diſſerui. Quem commentarium iuſtiſsimis de cauſsis impeditus, quas hoc loco referre non eſt neceſſe, nũc publicare non potui. Eum porro haud multo poſt in communẽ antiquitatis ſtudioſorum gratiam, quibus adiuuãdis nihil mihi vnquam antiquius fuit, accurate excuſum euulgandum curabo, vt qui horum ſtudiorũ cupiditate tenentur, certiſsimũ aliquando habeant, & veriſsimũ antiquae vrbis exemplar, in quo quantum vetuſtas fieri permittet, antiquorum aedificiorum ſi-

tum, deſcriptionem, & quidquid de iis veteres auctores tradiderint, quandoque intelligāt, & ne in ſexcentorum locorum, quae cognitu digniſsima ſunt, ignoratione tandiu verſentur, quod imperitorumquorundam antiquariorum inſcitia, hactenus factum fuiſſe conſtat. Interim quod poſsum praeſtabo, atque Sex. Rufi librum, quem de regionibus vrbis Romae ſcripſit, nunquam antehac impreſſum; itemque P. Victoris de eadem re opuſculum quamquā ſaepe excuſum, longe tamen emendatius & centum locis, qui in vulgatis omnibus deſunt, locupletatum, huic operi adiiciam: ex quibus praecipue libris, eam quam ego quattuordecim vrbis regionum deſcriptionem feci, excepi. Poſt quos & Rutilij Claudij Numatiani itineraria duo eiuſdem propemodum argumenti ſuggeram, de quibus ſingulis quid ſentiam; aut vnde eos habuerim, ſingillatim in ſuis praefationibus explicabo

FINIS

IN. SEX. RVFI. LIBRVM. DE REGIONIBVS. VRBIS ROMAE.

Praefatio

SEx. Rufus vir conſularis, qui Valentiniani & Valentis imperatorum tẽporibus floruit, multa ingenij ſui monumenta reliquit, quae omnia praeter admodum pauca temporum iniuria, & barbarorum immanitate omnino periere. Ex his enim ſupereſt paruus liber, quem de origine & incrementis imperij Romani ad Valentinianũ Auguſtum edidit, qui excuſus eſt, & vulgo in manibus habetur. Scripſit & aliud opuſculum de regionibus vrbis Romae eadem propemodum ratione, qua P. Victor, in quo quum ſingulas vrbis regiones enumeraſſet, omnia quae in ſingulis erant memoratu digna, tam publica quam priuata aedificia breuiſſime & accuratiſſime digeſſit. Qui libellus & ipſe interciderat, atque vſque ad noſtra tempora tenebris vetuſtatis oppreſſus latuerat. Quibus, litteris maiuſculis venerandae vetuſtatis ſcriptus inuentus eſt. Ceterum nec ille, quamquam exiguus, temporis edacitatem effugere potuit;

aliquot enim pagellis truncato, quum pleraque in aliis locis, tum tres quoque extremae vrbis regiones, ideſt Piſcina publica, Auentinus, & Tranſtiberim integrae deſiderantur. Eum tamen quemadmodum ad manus venit accurate exſcriptum, accuratiuſque excuſum antiquitatis ſtudioſis legendum trado. Cuius mihi copiam vir integerrimus, & doctiſſimus, atque de omni litterarum genere benemeritus Antonius Auguſtinus domo Caeſarea Auguſta epiſcopus Allifanus, & XII. vir ſtlitibus iudicandis, quos Romae Rotae auditores vocant, quinquennio ante libentiſſime fecit. Vale

SEXTI RVFI V. C. DE REGIONIBVS VRBIS LIBER

REGIO PRIMA PORTA CAPENA

ICVS *Honoris & Virtutis*

Vicus Fortunae obsequentis

Vicus Sulpicij citerioris

Vicus Drusianus

Vicus Sulpici Vlterioris

Vicus Pulverarius

Vicus Trium ararum

Vicus Fabrici

Aedes Martis

Aedes Minervae

Aedes Tempestatis

Aedes Mercurij

Aedes Apollinis

Area Mercurij cum ara

Area Spei

Area Galliae

Area Isidis

Area Pinaria

Area Carsurae

Lacus Promethei

Lacus Sanctus

Lacus Vespasiani

Lacus Sudans

Lacus Torquati

Lacus Publicus

Lacus Biuius

Lacus Spei

Lacus Gratiae

Lacus Mamertini

Lacus Salutaris

Lacus LXXI. *sine nomine*

Balineum Torquati

Balineum Vetti Bolani

Balineum Abascantiani

Balineum Mamertini

Balineum Mettiani

Balineum Antiochiani

Thermae Commodianae

Thermae Severianae

Arcus Drusianus

Arcus Veri Augusti

Arcus Traiani

Arcus Bifrons

Mutatorium Caesaris

Almo Fluuius

Ara Isidis

Templum Isidis

Templum Serapidis

Templum Fortunae viatorũ
Vici IX
Aediculae X
Vico magistri XXXVI
Curatores II
Denuntiatores II
Insulae IIII ∞ CCL
Domus CXXI
Horrea XIIII
Balineae priuatae LXXXII
Pistrina XII
Regio in ambitu continet pedes XI ∞ CCXXIII

REGIO. COELIMONTIVM

Templum Bacchi
Templum Fauni
Templum diui Claudi
Campus Martialis
Campus Pontinarum
Macellum magnum
Lupariae
Antrum Cyclopis
Castra peregrina
Caput Africae
Arbor sancta
Domus Vitelliana
Domus Philippi
Regia Tulli cum templo
Mansiones Albanae
Mica aurea
Armamentarium
Coeliolum
Spolium Samarium
Ludus Matutinus
Ludus Gallicus
Campus Coelimontanus
Thermae publicae
Domus Parthorum, Laterani
Cohortes V. Vigilum
Subura
Vici VIII
Aediculae VIII
Vico magistri XXXII
Curatores II
Denuntiatores II
Domus CXXIII
Horrea XXIIII
Balineae priuatae XX
Pistrina XXII
Lacus fund. XI. sine nomine
Regio in circuitu continet pedes XIII millia CC

REGIO. ISIS. ET. MONETA

Amphitheatrum Flaui
Ludus Magnus
Ludus Mamertinus
Ludus Dacicus
Tribus Gratiae areae
Domus Bryttiana
Summum Choragium
Praetura praesentissima
Thermae Titi Caesaris

Thermae Traiani Augusti
Lympheum Claudij Augusti
Lacus Pastoris
Schola Quaestorum
Schola Galli
Porticus Liuiae
Templum Concordiae
Castra Misenatium II
Caput Suburae.

Vici VIII

Vicus albus
Vicus Fortunae Vicinae
Vicus Anciportus
Vicus Baßianus
Vicus Structorum
Vicus Asellus
Vicus Lanarius
Vicus Primigenius

Aediculae VIII

Bonae Spei
Serapidis
Sangi Fidoni
Mineruae
Isidis
Veneris
Aesculapij
Volcani
Vicomagistri XXIIII
Curatores II
Denuntiatores II
Insulae II. *mill.* DCCCVII
Domus CLX
Horrea XIX
Balineae priuatae XXC
Lacus XXV. *sine nomine*
Pistrina XXIII
Regio continēt pedes XII ∞ CCCCL

REGIO. TEMPLVM PACIS

Templum pacis
Templum Remi
Templum diuae Faustinae
Templum Vrbis Romae, & Augusti
Templum Veneris
Templum Telluris
Templum Solis
Templum Lunae
Templum Concordiae in porticu Liuiae
Basilica Constantini
Via Sacra
Basilica Paulli
Sacriporticus, alias Sacriportens
Forum Transitorium cum templo diui Neruae.
Balinea Daphnidis
Volcanale
Porticus absidata
Bucena aurea
Apollo Sandalarius
Horrea Testaria
Sacellum Strenuae

Sororium tigillum
Meta sudans
Caput Lynco
Carinae caput
Domus Pompei
Auita Ciceronum
Aquimaelium
Area Victoriae
Arcus Titi

vici VIII

Vicus Sceleratus
Vicus Eros
Vicus Veneris
Vicus Apollinis
Vicus Trium viarum
Vicus Anciportus minor
Vicus Fortunatus minor
Vicus Sandaliarius

Aediculae VIII

Musarum
Spei
Mercurij
Iuuentutis
Lucinae Valerianae
Iunonis Lucinae
Mauortij
Isidis
Vicomagistri XXXII
Curatores II
Denuntiatores II
Insulae II ꝏ DCCLVIII
Domus CXXXIIX
Horrea XIIX
Balineae priuatae LXXV
Lacus LXXIX
Pistrina XXIII
Regio in circuitu continet pedes XVIII millia

REGIO. EXQVILINA CVM. COLLE. VIMINALI

Templum Iouis Viminei
Aedes Veneris Erycinae
Horti Plantiani
Lacus Promethei
Macellum Liuianum
Nympheum Alexandri
Station. cohor. VII. Vigilum
Horti Maecenatis
Regia Ser. Tullij
Amphitheatrum castrense
Tres tabernae
Cãpus Viminalis sub aggere
Campus Esquilinus
Lucus Poetilinus
Lucus Fagutalis
Templum Iunonis Lucinae
Domus Aquilij Iureconsulti
Ara Iouis Viminei
Minerua Medica pantheum
Isis patricia
Templum Siluani
Templum Aesculapij
Thermae Olympiadis

Lauachrum Agrippinae

Vici XV

Vicus Sucusanus
Vicus Vrsi pileati
Vicus Mineruae
Vicus Vstrinus
Vicus Palloris
Vicus Seius
Vicus Siluani
Vicus Capulatorum
Vicus Tragoedus
Vicus Vnguentarius
Vicus Paullinus
Vicus Pastores
Vicus Caticarius
Vicus Veneris placidae
Vicus Iunonis

Aediculae XV

Seiae
Veneris placidae
Castoris
Palloris
Siluani
Apollinis
Cloacinae
Herculis
Mercurij
Martis
Lunae
Serapidis
Vestae
Cereris
Proserpinae
Vicomagistri LX
Curatores II
Denuntiatores II
Insulae III ∞ DCCCL
Domus CLXX
Lacus LXXXIX
Horrea XXVII
Balineae priuatae LXXV
Pistrina XXXII
Regio continet pedes XV millia DCCCCL

REGIO.ALTA.SEMITA

Vicus Bellonae
Vicus Mamurei
Circus Florae
Templum Florae
Templum Salutis
Templum Serapeum
Templum Fidei
Templum Apollinis, & clatrae
Templum Salutis in colle Quirinali
Aedes diui Fidij
Templum Fortunae liberae
Templum Fortunae Statae

Templum Fortunae reducis
Forum Salustij
Templum Veneris in hortulis Salustianis
Statua Mamuri
Aedes Fortunae publicae in colle
Statua Quirini alta pedes XX
Templum Quirini
Domus Attici
Domus Flaui
Malum Punicum
Templum Mineruae
Senaculum mulierum
Thermae Diocletianae, & Maximianae
Balineum Paulli
Decem tabernae
Ad Gallinas albas
Area Callidij
Cohortes III. *vigilum*

Vici XII

Vicus Albus
Vicus Publicus
Vicus Florae
Vicus Quirini
Vicus Flaui
Vicus Mamuri
Vicus Fortunarum
Vicus Paccius
Vicus Tiburtinus
Vicus Salutis
Vicus Callidianus
Vicus Maximus
Vico magistri XLVIII
Curatores II
Denuntiatores II

Aediculae XVI

Fortunae paruae
Genij liberorum
Genij Larum
Dianae Valerianae
Iunonis Iuliae
Spei
Sangi
Siluani
Veneris
Herculis
Victoriae
Matutae
Liberi patris
Saturni
Iouis
Mineruae
Insulae I I I ꝏ DV
Lacus LXXVI
Domus CXLV
Horrea XIX
Balineae priuatae LXV
Pistrina XXIII
Regio continet in circuitu pedes XV *millia* DC

REGIO. VIA. LATA

Vici XL

Vicus Ganymedis
Vicus Gordiani minor
Vicus Nouus, alias Nouos
Vicus Caprarius
Vicus Solis
Vicus Gentianus
10 *Vicus Sangi, alias Sanci*
Vicus Herbarius
Vicus Mansuetus
Vicus Sugillarius minor
Vicus Solatarius
Vicus Fortunae
Vicus spei maioris
Vicus Nouus Vlterior
Vicus Libertorum
Vicus Publij
20 *Vicus Nouus citerior*
Vicus Statuae Veneris
Vicus Archemorium, alias Archemonium
Vicus Aemilianus
Vicus Piscarius
Vicus Caelatus
Vicus Victoriae
Vicus Vicinus
Vicus Graecus
30 *Vicus Lanarius Vlterior*
Vicus Pomonae
Vicus Caput Mineruae
Vicus Troianus
Vicus Peregrinus
Vicus Castus
Vicus Minor
Vicus Putealum
Vicus Scipionis
Vicus Iunonis
Vicus Sellarius
Vicus Isidis
Vicus Tabellarius
Vicus Mancinus
Vicus Lotarius
Lacus Ganymedis
Lacus Pertusus
Arcus Gordiani
Arcus nouus
Arcus Veri & Marci Augustorum
Nympheum Iouis
Aedicula Capraria
Campus Agrippae
Templum Solis
Castra Gentiana
Castra Gypsiana
Porticus Constantini
Templum nouum Spei
Templum nouum Fortunae
Templum nouum Quirini
Sacellum Genij Sangi
Cohortes VII. vigilum

Equi aenei Tyridatis
Forum Suarium
Forum Archemorium
Horti Argiani
Pila Tiburtina
Lapis Pertusus
Insulae III millia CCCLXXXV
Domus CXX
Horrea XXV
Curatores II
Denuntiatores II
Vicomagistri CXX
Balineae priuatae LXXV
Pistrina XXVII
Lacus LXXVI
Regio continet in circuitu pedes XIII. millia DCC

REGIO. FORVM. ROMANVM

Rostra populi Romani II
Fides Candida
Aedes Victoriae
Aedicula Victoriae
Templum Romuli
Templum Concordiae
Templum Vespasiani
Templum Mineruae
Templum Vestae
Templum Saturni
Templum Iuli
Templum Augusti
Templum Iunonis Martialis
Templum Castorum
Senaculum aureum
Puteal Libonis
Comitium
Schola Xantha
Liuiae porticus
Arcus Fabianus
Lacus Curtius
Regia Numae
Templum deum Penatium
Templum Larum
Forum Caesaris
Ficus Ruminalis
Vicus Iugarius, alias Ligurius
Via noua
Lucus Vestae
Aius Locutius
Delubrum Mineruae in foro
Basilica Paulli
Templum Iani
Forum Piscarium
Forum Boarium
Carcer
Forum Augusti
Forum Traiani

Capitolium cum arce
Curia Calabra
Templum Iouis Capitolini
Asylum
Templum Iouis Feretrij
Templum Veneris caluae
Curia Hostilia sub Veteribus
Delubrum Larum
Aedes Iunonis
Aedicula matris Romae
Columna diui Iuli
Equus aeneus Domitiani
Columna Magn. ludi saecul
Ara Saturni
* multa desunt
Templum Veneris & Anchisae
Iani publici

Equa cernens quattuor satyros
Vicus Nouus
Ludi litterarij
Vicus Vnguentarius minor
Vicus Tuscus
. . . . *Tusco*
* multa desunt
Basil. . . . .
Macell . . . .
Vici XII
Vicomagistri XLIIX
Curatores II
Denuntiatores II
Insul. . . . . . . *il*. DCCCLXXX
. . . . . . reliqua huius regionis desunt
*

REGIO. CIRCVS. FLAMINIVS

Circus Flaminius
Aedes antiqua Apollinis cũ colosso
Lauacrum Apollinis
Stabula quattuor factionum
Herculi magno custodi
Porticus Philippi
Aedes Volcani in circo Flaminio
Mimitia Vetus
Theatrum Balbi

Crypta Balbi
Porticus Corinthia Cn. Octauij
Theatrum lapideum
Mimitia frumentaria
Lucus Mauortianus
Minerua Vetus cum luco
Lucus Poetilinus maior
Fons Scipionum
. . . . *tis*
* desunt multa

Sepulchr . . . .
Aedes Apollinis
Thermae Hadriani
Villa publica
Theatrum Pompeij
Equiria
Stadium
Amphitheatrũ Tauri Statili
Iuppiter Pompeianus
Theatrum Marcelli
Delubrum Cn. Domitij
Carcer C. Virorum
Horti Lucullani
Campus Marcis
Septa Trigaria
Aedes Neptuni
Aedes Iuturnae ad aquam Virginem
Templum Bruti Callaici
Lucus Victoriae Vetus
* desunt multa
. . . . *M. Agrippae*
Horti & Thermae Agrippae
Domus & circus Alexãdri Pij imperatoris
Lacus Thermar. Neron. . .
. . . . . .
Reliqua huius regionis desunt

REGIO. PALATIVM

tota deest

*

REGIO. CIRCVS. MAXIMVS

Apollo Coelispex
Salinae
Porta Trigemina
Lucus Semelis minor
Aedes Portũni ad p. Sublicij
Aedes Ditis patris
Aedes Cereris
Aedes Proserpinae
Templum Mercurij
Templum Herculis
Hercules triumphalis
Circus maximus
Hercules Oliuarius
Ara maxima
Templum Castoris
. . . . *Mur. . .*
Basilica Cai & Luci
. . . . *Pud. . . .*

. . . . . *Iuno*. . . .
* desunt multa
Aedes Consi
Vicus Consinius
Vicus Proserpinae
Vicus Cereris
Vicus Argaei
Vicus Piscarius
Vicus Parcarum
Vicus Veneris
Vicus Sanctus
Forum Olitorium
Columna Lactaria
Aedes Pietatis
Aedes Matutae
Velabrum maius in foro olitorio
Sacrarium Saturni cum luco
Area sancta
Aediculae XII
Veneris
Iunonis
V. . . . . * reliqua omnia desunt

REGIO. PISCINA. PVBLICA
REGIO. AVENTINVS
REGIO. TRANSTIBERIM
Integrae desunt

SEX. RVFI. FINIS

IN. P. VICTORIS. LIBRVM. DE REGIONIBVS. VRBIS. ROMAE

Praefatio

. Victor eisdem temporibus, quibus Sex. Rufus sub Valentiniano, & Valente imperatoribus vixit, qui & ipse meliori tamen fato quã Rufus, librum breuem de vrbis regionibus digesit; illius enim liber & diu occultus fuit, & nunc imperfectus prodiit, Victoris autem longe ante ab Aldo Manucio primum publicatus est, deinde ab aliis saepe excusus, postremo nunc longe emendatior cẽtum & amplius locis auctus, mea opera in publicum exit; quod ex vtriusque libri collatione facile intelligi poterit. Hic eadem propemodũ ratione qua Rufus, vrbis regiones descripsit. Multa tamen sunt in Rufo, a Victore omissa, multaque e cõtrario Victor enumerat, quae Rufus praeteriit. Hic vnus libellus est, cuius potissimũ ope omnes, qui hactenus de vrbis Romae antiquitate scripserunt, mirum in modum subleuati sunt. Cuius etiam vel male intellecti, vel cõ-

ciſi occaſione, multos paſſim errores in vniuerſa Romana antiquitate cōmiſerunt. Quare eius nunc cum Rufo reſtituti auxilio, multa vel in melius reſtituta ſunt, vel omnino immutata, de quibus ſatis ſupra verba feci. Porro autem hic liber ex eadem prodiit, qua Rufus officina, erat enim & ipſe iiſdem litteris, quas maiuſculas vocant, deſcriptus. Quem vt ab antiquitatis ſtudioſis aliquam gratiam inirem, cum ipſo Rufo meae vrbis Romae deſcriptioni integre accurateque excuſum, addero inſtitui, vt omnes & P. Victorem integrum tandem in manibus habeant, & per quos ego in hoc opere profecerim intelligant.

VRBIS. ROMAE. LIBER

REGIO. PRIMA

PORTA. CAPENA

ICVS, & aedes Camoenarum
Vicus Drusianus
Vicus Sulpici Vlterioris
Vicus Fortunae obsequentis
Vicus Sulpici citerioris
Vicus Puluerarius
Vicus Honoris, & Virtutis
Vicus Trium ararum
Vicus Fabrici
Aedes Martis
Aedes Mineruae
Aedes Mercuri
Aedes Tempestatis
Area Apollinis
Area Spei
Area Thalli, siue Galli, siue Galliae
Area Isidis Aelianae
Area Pinaria
Area Carsurae
Lacus Promethei
Lacus Vespasiani, alias Vipsani
Balineum Vetti Bolani
Balineum Torquati
Balineum Mamertini
Balineum Abascantiani
Balineum Mettiani Secundiani
Balineum Antiochiani
Thermae Seuerianae
Thermae Commodianae
Arcus Drusi Neronis
Arcus D. Veri Parthici
Arcus D. Traiani
Arcus Bifrons
Mutatorium Caesaris
Almo Fluuius
Ara Mercurij
Ara Isidis

Templum

emplum Isidis	*Domus* CXXI
mplum Serapidis	*Horrea* XIIII
mplum Fortunae Viatoriũ	*Balneae priuatae* LXXXII
ci IX	*Lacus fund.* LXXXIII
ediculae X	*Pistrina* XX
comagistri XXXVI	*Regio in ambitu continet pe-des* XIII *millia* CCXXIII, *alias* XII *millia* CCXXII
ratores II	
nuntiatores II	
sulae IIII *millia* CCL	

REGIO. II. COELIMONTIVM

nplum Claudij	*Armamentarium*
nplum Bacchi	*Coeliolũm*
cellum Magnum	*Spolium Samarium*
mpus Martialis	*Ludus Matutinus*
pariae in Subura	*Ludus Gallicus*
rum Cyclopis	*Campus Coelimontanus*
nplum Fauni	*Domus Laterani*
stra Peregrina	*Thermae publicae*
put Africae	*Cohortes V. Vigilum*
or Sancta	*Vici* XIII
nus Philippi	*Aediculae octo*
nus Vitelliana, alias Ve-liana	*Vicomagistri* XXIIII
	Curatores II
ia Tulli Hostili, Templum eis in Cur. Alias Templũ e, quod is in Curiam rede-, ordine a se aucto, id est, tribus minorum gentium	*Denuntiatores* II
	Insulae III ∞ CVI. *alias* III ∞
	Domus CCXXXIII
	Horrea XXIIII
nsiones Albanae	*Balineae priuatae* LXXX
aurea	*Lacus* LXV

Pistrina XXIII

Regio in ambitu continet pedes XIII ∞ CC. alias XII millia CC

REGIO. III. ISIS. ET. SERAPIS MONETA

Amphitheatrum quod capit loca LXXVII. millia alias LXXXVII millia

Ludus Magnus

Ludus Dacicus

Ludus Mamertinus

Domus Bryttiana

Summum choragium

Praetura praesentissima

Thermae Titi Caesaris Augusti

Thermae Traiani Caesaris Augusti

Thermae Philippi Caesaris Augusti

Lacus Pastoris

Schola Quaestorum

Schola Capulatorum

Porticus Liuiae cum templo

Concordiae Virilis

Castra Misenatium

Castra Misenatium vetera

Suburae caput

Domus Pompeiani

Vici VIII

Aediculae VIII

Vicomagistri XXIIII

Curatores II

Denuntiatores II

Insulae II millia DCCCVII

Domus CLX

Horrea XXIX alias XIIX

Balineae priuatae LXXX

Pistrina XXIII. alias XII

Lacus LXV

Regio in circuitu continet pedes XII millia CCCCL

REGIO. IIII. TEMPLVM. PACIS

Templum Remi

Templum Vrbis Romae

Templum Veneris

Templum Faustinae

Templum Telluris

Templum Solis & Lunae

Via Sacra

Basilica Constantini

Basilica Vetus Paulli Aimilij
Porticus Liuiae cum templo Concordiae
Sacriporticus, alias Sacriportus
Forum Transitorium
Balineum Daphnidis
Porticus Absidata*, alias* Asidata
Ara Volcani cum volcanali. *Alias Area Vulcani cũ* vulcanali*, Vbi Lotos a Romulo sata, in qua area sanguine per biduum pluit*
Buccina aurea, alias Buccinũ aureum
Apollo Sandaliarius
Horrea Cãtharia, Vel Testaria, alias Testaria
Sororium tigillum
Colossus altus pedes CIIS. *habens in capite radios* VII *singulos pedum* XXIIS
Sacellum deae Strennuae
Meta sudans
Carinae caput
Domus Pompeij
Auita Ciceronum domus
Arcus Titi
Vici octo
Aediculae octo
Vicomagistri XXXII
Curatores II
Denuntiatores II
Insulae II ∞ DCCLVIII
Domus CXXXVIII
Horrea XVIII
Balineae priuatae LXXV
Lacus LXXVIII
Pistrina XIIII
Regio in ambitu continet pedes XIIII *millia. alias* XIII *millia*

REGIO.V.EXQVILINA.CVM.TVRRI ET.COLLE.VIMINALI

Lacus Promethei secund
Macellum Liuiani
Nympheum Alexandri, alias D. Alexandri
Stat. cohortis VII. *Vigilum, alias* Cohortes VII. *vigilũ*
Aedes Veneris Erycinae ad portam Collinam
Horti Planciani, Vel Plautiani

Horti Maecenatis
Regia Ser. Tullij
Hercules Siluanus, alias Sullanus
Amphitheatrum Castrense
Campus Exquilinus, & Lucus
Campus viminalis sub aggere
Tres tabernae
Lucus Petilinus
Templum Lucinae, alias Iunonis Lucinae
Lucus Fagutalis
Domus Aquillij iureconsulti
Domus Q. Catuli, & M. Craßi
Ara Iouis viminei
Minerua Medica
Isis patritia
Templum Siluani
Templum Aesculapij
Lauacrum Agrippinae
Thermae Olympiadis
Vici XV
Aediculae totidem
vicomagistri LX
Curatores II
Denuntiatores II
Insulae III millia DCCCL
Domus CLXXX
Lacus CLXXIX
Horrea XXIII
Balineae priuatae LXXV
Pistrina XXII alias XII
Regio in ambitu continet pedes XV millia DCCCCL. alias XV millia DCCCC

REGIO. VI. ALTA SEMITA

Vicus Bellonae
Vicus Mamuri
Templũ Salutis in colle Quirinali
Templum Serapium, alias Serapeum
Templum Apollinis, & Clatrae
Templum Florae, & circus Floralia
Capitolium vetus
Aedes diui Fidij in colle, alias
Diuus Fidius in colle
Forũ Salustiũ (Salustianorum
Templum veneris hortorum
Statua Mamurij plumbea
Fortuna publica in colle
Statua Quirini
Templum Quirini

Domus Attici
Malum Punicum, ad quod Domitianus DD
Templum Mineruae Flauianae, alias templum gentis Flauiae, & erat domus eius
Domus Titi Flaui Sabini
Horti Salustiani
Senaculum mulierum
Thermae Diocletiani
Thermae Constantinianae
Balinea Paulli
Templum Fortunae Seiae
Decem tabernae
Ad Gallinas albas
Area Calidij
Cohortes III. vigilum
Vici XII
Vicomagistri LXVI
Aediculae XVI
Curatores II
Denuntiatores II
Insulae III ∞ DC
Domus CLV. alias CXLV
Horrea XVIII. alias XVIII
Balineae priuatae LXXV
Lacus LXXVI
Pistrina XXII. alias XII
Regio in ambitu continet pedes XV millia DC

REGIO. VII. VIA LATA

Lacus Ganymedis
Arcus Gordiani iunioris
Coh. septem vigilum, aliter primorum vigilum
Arcus Nouus
Arcus Veri & Marci Augustorum
Nymphaeum Iouis
Aedicula Capraria
Campus Agrippae
Templum Solis
Castra Gentiana, aliter Gypsiana
Porticus Constantini
Templum nouum Spei
Templum nouum Fortunae
Templum nouum Quirini
Sacellum Genij Sangi
Equi aenei Tyridatis
Forum Suarium
Forum Archemorium
Horti Argiani
Pila Tiburtina
Ad Mansuetos

Lapis Pertusus
Vici X
Vicomagistri XL
Curatores II
Denuntiatores II
Insulae III millia CCCLXXXV. alias IIII millia CCCLXXXV
Domus CXX
Horrea XXV
Pistrina XVII alias XVI
Balineae priuatae LXXV
Lacus LXXVI
Regio in ambitu continet pedes XIII millia DCC alias XII millia DCC

REGIO. VIII. FORVM. ROMANVM

Rostra populi Romani II
Aedes Victoriae, cũ alia aedicula Victoriae Virginis DD. a M. Porcio Catone
Sacellum Larum
Templũ Iuli Caesaris in foro
Victoria aurea in templo I.O.M. alias Victoriae aureae statua in templo Iouis opt. max
Ficus Ruminalis, & Lupercal virginis
Colũna cum statua magni Iudi, aliter M. Ludij
Graecostasis
Aedes Opis & Saturni in vico Iugario
Miliarium aureum
Senaculum aureum
Pila Horatia, vbi tropaea locata, nuncupantur curia
Templum Castorum ad lacũ Iuturnae
Templum Concordiae
Equus aeneus Domitiani Augusti
Lacus Curtius
Atrium Mineruae
Ludus Aemilius
Iulia Porticus
Arcus Fabianus
Puteal Libonis
Iani duo celebris mercatorum locus
Regia Numae
Templum vestae cum atrio
Templum deum Penatium
Templum Romuli
Templum Iani
Forum Caesaris
Stationes municipiorum
Forum Augusti cum aede

Martis Vltoris
Fides Candida
Forum Traiani cum templo, & equo aeneo, & columna coclide, quae est alta pedes CXXVIII. habetque intus gradus CLXXXV fenestellas XLV
Basilica Traiani in foro eiusdem
Cohortes sex vigilum
Aedicula Concordiae supra Graecostasim
Basilica Argentaria
Vmbilicus vrbis Romae
Ara Saturni in lacu Curtij
Templum Titi Vespasiani Augusti
Basilica Paulli cum Phrygiis columnis
Ficus Ruminalis in Comitio, vbi & Lupercal
Aedes Veiouis inter arcem & Capitolium, prope Asylum
Vicus Ligurum
Apollo translatus ex Apollonia a Lucullo, altus cubit. triginta, alias triginta duos
Delubrum Mineruae
Aedicula Iuuentae
Porta Carmentalis versus circum Flaminium
Templum Carmentale, alias Carmentae
Capitolium vbi omniũ deorum simulachra celebrantur
Templum Iouis optimi max.
Aedes Iouis Tonantis in cliuo Capitolij dedicata ab Augusto
Curia Hostilia sub veteribus
Curia Calabra, vbi pontifex minor dies pronuntiabat
Signum Iouis imperatoris Praeneste deuectum
Asylum
Templum Veneris Caluae vetus (nouum
Templum Veneris Caluae
Templum vetus Mineruae
Templum Nemesis
Ara vetus Saturni
Horrea Germanica
Horrea Agrippina
Equa cernẽs quattuor Satyros
Forum Boarium
Sacellum Pudicitiae patriciae
Aedes Herculis victoris duae, altera ad portam Trigemi-

nam, altera in foro Boario rotunda & parua
Forum Piscarium
Aedes Matutae
Vicus Iugarius, idē & Thurarius, vbi sunt arae, alias Arae Opis & Cereris, cum signo Vortumni
Carcer imminens foro a Ser. Tullio aedificatus media vrbe
Porticus Margaritaria
Ludi Litterarij
Vicus vnguentarius
Aedes Vortumni in vico Tusco

Elephantus Herbarius
Vici XII
Aediculae totidem
Vicomagistri XLVIII
Curatores II
Denuntiatores II
Insulae III millia DCCCLXXX
Domus CL
Balineae priuatae LXVI
Horrea XXVIII
Lacus CXX
Pistrina XXX
Regio in ambitu continet pedes XIIII millia DCCCLXVII. alias XII millia DCCCLXVII

REGIO. IX. CIRCVS. FLAMINIVS

stabula quattuor factionū lud
Aedes antiqua Apollinis cū lauachro
Aedes Herculi magno custodi circi Flaminij
Delubrum Iouis Statoris
Porticus Philippi
Aedes Metelli
Aedes Volcani in circo Flaminio
Mimitia vetus
Mimitia Frumentaria

Porticus Corinthia Cn. Octauij, quae prima duplex fuit
Crypta Balbi
Theatrum Balbi capit loca xxx∞ xcv. Cl. Caesar dedicauit, & appellatur à vicinitate
Iuppiter Pompeianus
Theatrum Marcelli capit loca xxx ∞. Vbi erat aliud templum Iani

Delubrum Cn. Domitij
Carcer C. virorum, alias CLX. virorum
Templum Bruti Callaici
Templum Apollinis
Amphitheatrũ Tauri Statilij
Villa publica, vbi primũ populi census actus est in campo Martio
Campus Martis
Septa Agrippiana
Aedes Iuturnae ad aquam Virginem
Septa Trigaria
Equiria
Horti Lucullani
Theatrum Lapideum
Fons Scipionum
Templum Neptuni
Sepulchrum Augusti, alias Augustorum
Ciconiae Nixae
Pantheon
Theatrum Pompeij
Basilica Macidij
Basilica Marciani
Templum diui Antonini cũ coclide columna, quae est alta pedes CLXXV. habet intus gradus CCVI. & fenestellas LVI
Thermae Hadriani
Thermae Neronianae, quae postea Alexandrinae
Circus Alexandri
Thermae Agrippae
Templum Boni euentus
Thermae Decianae
Aedes Bellonae versus portã Carmentalem
Ante hanc aedem columna index belli inferendi
Porticus Argonautarum
Meleagricum
Isaeum
Aedes Mineruae
Serapeum
Mineruum
Minerua chalcidica
Fortunae equestris vetus
Traiani porticus in campo Martio
Basilica Antoniniana, vbi est prouinciarum memoria
Insula Phelidi, siue Filidis
Vici XXX
Aediculae totidem
Vicomagistri CXX
Curatores II
Denuntiatores II
Insulae III ∞ DCCLXXXVII
Domus CXL
Balineae priuatae LXIIII

Horrea XXII. alias XXI
Lacus LXIII
Pistrina XXXII

Regio in ambitu habet pedes XXX millia DLX. alias XXX millia D

REGIO. X. PALATIVM

Vicus Padi
Vicus Curiarum
Vicus Fortunae respicientis
Vicus Salutaris
Vicus Apollinis
Vicus Huiusque diei fort. aed
Roma Quadrata
Aedes Iouis Statoris
Sacellum Larum
Casa Romuli
Viae nouae
Prata Bacchij, vbi fuerunt aedes Vitruuij Fundani
Ara Febris
Templum Fidei
Aedes Martis deum, huic fuit conterminum
Delubrum Sospitae Iunonis
Aedes Consi
Aedes Aij Locutij
Domus Ceioniorum
Delubrum Mineruae
Summa Velia
Iouis Coenatio
Aedes Apollinis, vbi lychni pendebant instar arboris mala ferentis
Aedes deae Viriplacae in Palatio
Aedes Fortunae Vicinae
Bibliothecae II
Aedes Rhamnusiae
Pentapylon Iouis arbitratoris
Domus Augustana
Domus Tiberiana
Sedes Imperij Romani
Auguratorium
Iouis opt. max. colossus alt. p. CCL
Ad Mammaeam, hoc est Diaetae Mammaeae
Ara Palatina
Aedes Iouis Victoris
Domus Dionysij
Domus Q. Catuli
Domus Ciceronis
Velia
Curia Vetus
Delubrum Latonae
Fortuna Respiciens
Septizonium vetus, alias Seueri

Victoriae Germanicianae DCXLIIII
Aedes Diiouis
Lupercal in theatro
Vici octo
Aediculae totidem
Vicomagistri XXVIII *alias* XXIIII
Curatores II
Denuntiatores II
Insulae ∞ DC. *alias* II ∞

Domus XXCIX. *alias* LXXVIII
Balineae priuatae XV. *alias* XXXVI
Lacus LXXX
Horrea XVI. *alias* XLVIII
Pistrina XII. *alias* XX
Regio in ambitu cõtinet pedes XI *millia* DC *alias* XI ∞ DC

REGIO. XI. CIRCVS. MAXIMVS

Circus Maximus, qui capit loca CCCXXCV ∞ XII. *carceres, alias portas*
Templum Mercuri
Aedes Ditis patris
Aedes Cereris
Aedes Proserpinae
Aedes Veneris opus Fabij Gurgitis
Aedes Portumni P. Aemili olim Sublici
Porta Trigemina
Salinae
A*pollo Coelispex*
A*edes Portumni*
A*edes Herculis Oliuari, alias Hercules Oliuari*
A*ra maxima*

Hercules Triumphalis
Templum Castoris vetus
A*edes Cereris*
A*edes Pompeij*
A*edes Portumni vetus*
obelisci duo, iacet alter, alter erectus
A*edes Murciae*
A*edes Consi subterranea*
Forum Olitorium, in eo coluna est Lactaria, ad quam infantes lacte alendos deferunt
A*edes Pietatis in foro Olitorio*
A*edes Iunonis Matutae*
Velabrum maius
Velabrum minus
Vici octo
A*ediculae totidem*

Vicomagistri XXXVIII. *alias* XXXII
Curatores II
Denuntiatores II
Insulae ∞ DC. *alias* II ∞ DC
Domus LXXXIX

Balineae priuatae XV
Lacus XV
Horrea XVI
Pistrina XII
Regio in ambitu continet pedes XI ∞ DC. *alias* XI ∞ D

REGIO. XII. PISCINA. PVBLICA

Vicus Veneris almae
Vicus Piscinae publicae
Vicus Dianae
Vicus Ceios
Vicus Triari
Vicus Salientis signi, alias Aquae Salientis
Vicus Laci tecti
Vicus Fortunae Mammosae
Vicus Colafiti pastoris, alias Colapeti
Vicus portae Rudusculanae, alias Randusculanae
Vicus portae Naeuiae
Vicus victoris
Horti Asiniani
Septizonium Seueri
Area Radicaria
Caput viae nouae
Fortunae Mammosae
Isis Antenodora (*nae*
Aedes Bonae deae Subsaxa-

Signum Delphini
Thermae Antoninianae
Septem domus Parthorum
Campus Lanatarius
Domus Cilonis
Aedes Isidis
Cohortes tres vigilum
Domus Cornifici
Priuata Hadriani
Vici XII
Aediculae totidem
Vico magistri XLVIII
Curatores II
Denuntiatores II
Insulae II *millia* DCLXXXVI
Domus CXXVIII. *alias* CXIIII
Balineae priuatae XLIV
Lacus LXXX
Horrea XXVIII. *alias* XXVI
Pistrina XXV. *alias* XX

Regio in ambitu continet pedes XII millia

REGIO. XIII. AVENTINVS

Vicus Fidii, alias Fidei
Vicus Frumentarius
Vicus Trium viarum
Vicus Caeseti
Vicus Valeri
Vicus Laci miliari
Vicus Fortunae
Vicus Capitis Canteri
Vicus Trium alitum
Vicus Nouus
Vicus Loreti minoris
Vicus Armilustri
Aedes Consi
Aedes Tatij
Vicus Columnae ligneae
Mineruae in Auentino
Vicus Materiarius
Vicus Mundiciei
Vicus Loreti maioris
Aedes Siluani
Aedes Mercurii
Vicus Loreti maioris, vbi erat Vortumnus
Vicus Fortunae dubiae
Armilustrum. Caput
Templum Lunae in Auentino magnum
Templum commune Dianae
Templum, alias aedes Bonae deae in Auentino
Thermae Varianae
Templum Libertatis
Doliolum
Priuata Traiani
Horrea Domitiani Aug
Remuria
Atrium libertatis in Auentino
Mappa aurea
Platanon
Horrea Aniceti
Scalae Gemoniae
Porticus Fabaria, alias Fabraria
Schola Cassii
Templum Iunonis Reginae a Camillo dedicatum captis Veiis
Forum Pistorium
Emporium
Templum Isidis
Cliuus publicus
Aedes Herculis & Siluani
Fons Siluani
Sepulchrum diui Tati
Area publica

Horrea Varguntei j
Area Pinaria
Horreorum Galbianorum
Fortunae
Vici XVIIII. alias XVII
Aediculae totidem
Vicomagistri LXVIII
Curatores II
Denuntiatores II

Insulae II mil. CDXXCIIX
Domus CIIII
Balneae priuatae LXXIIII
Lacus LXXIIX
Horrea XXXVI
Pistrina XXX
Regio in ambitu habet pedes XVI∞ CCC

REGIO.XIIII. TRANSTIBERIM

Vicus Censori
Vicus Gemini
Vicus Rostratae
Vicus Longi Aquilae
Vicus Statuae Siccianae
Vicus Quadrati
Vicus Raciliani maioris
Vicus Raciliani minoris
Vicus Ianuclensis
Vicus Bruttianus
Vicus Larum Ruralium
Vicus Statuae Valerianae
Vicus Salutaris
Vicus Paulli
Vicus Sex. Lucei
Vicus Simi publici
Vicus Patratilli
Vicus Laci restituti
Vicus Sausei

Vicus Sergi
Vicus Ploti
Vicus Viberini
Vicus Gaianarum
Aedes Furinarum cum luco
Insula. Aedes Iouis, Fauni, & Aesculapij
Aedes Isidis
Naumachiae
Diae Corniscae
Vaticanus
Hortus Domitij
Horti cum domo Martialis
Ianiculum
Arae XII. Iano dedic
Deae Maniae sacellum
Balineum Ampelidis
Balineum Priscillanae
Statua Valeriana

Statua Sicciana
Sepulchrum Numae
Area Vaticana
Cohortes septem vigilum
Caput Gorgonis
Templum fortis Fortunae
Area Septimiana
Ianus Septimianus
Hercules Cubans
Campus Bruttianus
Campus Codetanus
Horti Getae
Castra Lecticariorum
Hippodromus
Templum Fortunae liberum
Castra vetera
Lucus Publicus
Stadius Publicus
Vici XXII
Aediculae totidem
Vicomagistri LXXXVIII
Curatores II
Denuntiatores II
Insulae III ∞ CD IX *alias* CCCC ∞ CCCCV
Domus CL.
Balineae priuatae CLXXXVI
Lacus CXXC
Horrea XXII
Pistrina XXXII *alias* XXII
Regio in ambitu continet pedes XXXIII ∞ CDXXCIX

Senacula tria, in quibus senatus haberi solitus sit
Vnum inter Capitolium *& forum, vbi nunc est aedes* Concordiae, *vbi magistratus cum senioribus deliberant*
Alterum ad portam Capenam
Tertium intra aedem Bellonae in circo Flaminio, vbi dabatur senatus legatis exterarum nationum, quos in vrbē admittere nolebant
Quartum matronarum in Quirinali Antoninus Pius *Bassiani Seueri filius fecit*
Bibliothecae vndetriginta publicae, ex iis praecipue duae Palatina, *&* Vlpia
Obelisci magni sex
II. *In circo maximo, Maior est pedum* CXXXII
Minor pedum LXXXVIII *semis*
Vnus in Vaticano *pedum* LXXII

Vnus in campo Martio pedum LXXII
Duo in Mausoleo Augusti pares singuli pedum XLII *semis*
In insula Tiberis Vnus
Obelisci parui quadraginta duo, In plerisque sunt notae Aegyptiorum

Circi *octo, alias nouem*

Pontes octo

Miluius
Aelius
Aurelius, alias Vaticanus
Ianiculensis
Fabricius
C*estius*
Palatinus
Aimilius, qui ante Sublicius

Campi octo

Viminalis cum aedicula Fortunae paruae
Esquilinus
Agrippae, Vbi sunt septa Agrippiana
Martius
C*odetanus*
Bruttanus, alias Bructanus
Lanatarius
Pascuarius, alias Pecuarius
Vnus Vltra Tiberim Vaticanus extra numerum

Fora XVII

Romanum, quod dicitur Magnum
C*aesaris*
Augusti
Boarium
Transitorium
Olitorium
Pistorium
Traiani
Ahenobarbi
S*uarium, alias* S*yarium*
A*rchemorium*
Diocletiani
Gallorum
Rusticorum
C*upedinis*
P*iscarium, &*
S*alustij*

Basilicae XIX

Vlpia
L. Paulli in foro
Vestini
Neptunnij, alias Neptumij, alias Neptuni
Macidij, alias Matidij, alias Matidiae
Iulia
Marciana
Vascellaria, alias Vastellaria
Filicelli, alias Floselli, alias Flosselli

Sicini

Sicini, alias Sicimini
Constantiniana
Porcia, a Porcio Catone facta
L. Paulli vetus
Argentaria
Opimiana
Aemilia
Fuluia
Mammaea
Antoniniana

Thermae XVI

Traiani
Titi Caesaris
Agrippae
Syriacae
Commodianae
Seuerianae, alias Varianae
Antoninianae
Alexandrinae
Diocletianae
Decianae
Constantinianae
Septimianae
Olympiadis
Philippianae
Traianae priuatae
Thermae publicae (*VI*
Iani Quadrifrontes XXX-
per omnes regiones marmoribus incrustati, & adornati insignis militaribus, & signis
Duo praecipui ad arcum Fabianum superior, inferiorque

Aquae XXIIII

Appia
Marcia
Virgo
Claudia
Herculea, alias Herculanea
Tepula
Damnata
Traiana
Amnia, alias Annia
Alsia, alias Halsietina, alias Halsientina, quae & Augusta
Caerulea
Iulia
Algentiana
Cimina
Sabatina
Aurelia
Septimiana
Seueriana
Antoniniana
Alexandrina
Anio nouus
Anio vetus
Albudina
Crabra

Viae XXXI

Horti Maecenatis
Regia Ser. Tullij
Hercules Siluanus, alias Sullanus
Amphitheatrum Castrense
Campus Exquilinus, & Lucus
Campus viminalis sub aggere
Tres tabernae
Lucus Petilinus
Templum Lucinae, alias Iunonis Lucinae
Lucus Fagutalis
Domus Aquillij iureconsulti
Domus Q. Catuli, & M. Craßi
Ara Iouis viminei
Minerua Medica
Isis patritia
Templum Siluani
Templum Aesculapij
Lauacrum Agrij pi iae
Thermae Olympiadis
Vici XV
Aediculae totidem
vicomagistri LX
Curatores II
Denuntiatores II
Insulae III *millia* DCCCL
Domus CLXXX
Lacus CLXXIX
Horrea XXIII
Balineae priuatae LXXV
Pistrina XXII *alias* XII
Regio in ambitu continet pedes XV *millia* DCCCCL. *alias* XV *millia* DCCCC

REGIO.VI.ALTA.SEMITA

Vicus Bellonae
Vicus Mamuri
Templū Salutis in colle Quirinali
Templum Serapium, alias Serapeum
Templum Apollinis, & Clatrae
Templum Florae, & circus Floralia
Capitolium vetus
Aedes diui Fidij in colle, alias Diuus Fidius in colle
Forū Salustiū (Salustianorum
Templum veneris hortorum
Statua Mamurij plumbea
Fortuna publica in colle
Statua Quirini
Templum Quirini

Domus Attici
Malum Punicum, ad quod Domitianus DD
Templum Mineruae Flauianae, alias templum gentis Flauiae, & erat domus eius
Domus Titi Flaui Sabini
Horti Salustiani
Senaculum mulierum
Thermae Diocletiani
Thermae Constantinianae
Balinea Paulli
Templum Fortunae Seiae
Decem tabernae
Ad Gallinas albas
Area Calidij
Cohortes III. *vigilum*
Vici XII
Vicomagistri LXVI
Aediculae XVI
Curatores II
Denuntiatores II
Insulae III ∞ DC
Domus CLV. *alias* CXLV
Horrea XVIII. *alias* XVIII
Balineae priuatae LXXV
Lacus LXXVI
Pistrina XXII. *alias* XII
Regio in ambitu continet pedes XV *millia* DC

REGIO. VII. VIA. LATA

Lacus Ganymedis
Arcus Gordiani iunioris
Cob. septem vigilum, aliter primorum vigilum
Arcus Nouus
Arcus Veri & Marci Augustorum
Nymphaeum Iouis
Aedicula Capraria
Campus Agrippae
Templum Solis
Castra Gentiana, aliter Gypsiana
Porticus Constantini
Templum nouum Spei
Templum nouum Fortunae
Templum nouum Quirini
Sacellum Genij Sangi
Equi aenei Tyridatis
Forum Suarium
Forum Archemorium
Horti Argiani
Pila Tiburtina
Ad Mansuetos

Lapis Pertusus
Vici X
Vicomagistri XL
Curatores II
Denuntiatores II
Insulae III *millia* CCCLXXXV. *alias* IIII *millia* CCCLXXXV
Domus CXX
Horrea XXV
Pistrina XVII. *alias* XVI
Balineae priuatae LXXV
Lacus LXXVI
Regio in ambitu continet pedes XIII *millia* DCC *alias* XII *millia* DCC

REGIO. VIII. FORVM. ROMANVM

Rostra populi Romani II
Aedes Victoriae, cũ alia aedicula Victoriae Virginis DD. a M. Porcio Catone
Sacellum Larum
Templũ Iuli Caesaris in foro
Victoria aurea in templo I.O.M. *alias Victoriae aureae statua in templo Iouis opt. max*
Ficus Ruminalis, & Lupercal virginis
Colũna cum statua magni Ludi, aliter M. Ludij
Graecostasis
Aedes Opis & Saturni in vico Iugario
Miliarium aureum
Senaculum aureum
Pila Horatia, vbi tropaea locata, nuncupantur curia
Templum Castorum ad lacũ Iuturnae
Templum Concordiae
Equus aeneus Domitiani Augusti
Lacus Curtius
Atrium Mineruae
Ludus Aemilius
Iulia Porticus
Arcus Fabianus
Puteal Libonis
Iani duo celebris mercatorum locus
Regia Numae
Templum vestae cum atrio
Templum deum Penatium
Templum Romuli
Templum Iani
Forum Caesaris
Stationes municipiorum
Forum Augusti cum aede

Martis Vltoris
Fides *Candida*
Forum *Traiani cum templo, & equo aeneo, & columna coclide, quae est alta pedes* CXXVIII. *habetque intus gradus* CLXXXV *fenestellas* XLV
Basilica T*raiani in foro eiusdem*
Cohortes sex vigilum
Aedicula Concordiae *supra* Graecostasim
Basilica Argentaria
V*mbilicus vrbis Romae*
Ara Saturni in lacu Curtij
Templum *Titi* V*espasiani Augusti*
Basilica Paulli cum Phrygiis columnis
F*icus Ruminalis in Comitio, vbi & Lupercal*
A*edes Veiouis inter arcem &* Capitolium,*prope Asylum*
V*icus Ligurum*
A*pollo translatus ex Apollonia a Lucullo, altus cubit. triginta, alias triginta duos*
D*elubrum Mineruae*
Aedicula Iuuentae
Port*a* C*armentalis versus circum Flaminium*
T*emplum Carmentale, alias Carmentae*
C*apitolium vbi omniū deorum simulachra celebrantur*
T*emplum Iouis optimi max.*
Aedes Iouis Tonantis in cliuo Capitolij dedicata ab Augusto
C*uria Hostilia sub veteribus*
C*uria Calabra, vbi pontifex minor dies pronuntiabat*
S*ignum Iouis imperatoris Praeneste deuectum*
A*sylum*
T*emplum Veneris Caluae vetus*
T*emplum Veneris Caluae* (*nouum*)
T*emplum vetus Mineruae*
T*emplum Nemesis*
A*ra vetus Saturni*
H*orrea Germanica*
H*orrea Agrippina*
E*qua cernes quattuor Satyros*
F*orum Boarium*
S*acellum Pudicitiae patriciae*
Aedes Herculis victoris duae, altera ad portam Trigemi-

nam, altera in foro Boario rotunda & parua

Forum Piscarium

Aedes Matutae

Vicus Iugarius, idē & Thurarius, vbi sunt arae, alias Arae Opis & Cereris, cum signo Vortumni

Carcer imminens foro a Ser. Tullio aedificatus media vrbe

Porticus Margaritaria

Ludi Litterarij

Vicus Vnguentarius

Aedes Vortumni in vico Tusco

Elephantus Herbarius

Vici XII

Aediculae totidem

Vicomagistri XLVIII

Curatores II

Denuntiatores II

Insulae III *millia* DCCC-LXXX

Domus CL

Balineae priuatae LXVI

Horrea XXVIII

Lacus CXX

Pistrina XXX

Regio in ambitu continet pedes XIIII *millia* DCCC-LXVII. *alias* XII *millia* DCCCLXVII

REGIO. IX. CIRCVS. FLAMINIVS

Stabula quatuor factionū lud

Aedes antiqua Apollinis cū lauachro

Aedes Herculi magno custodi circi Flaminij

Delubrum Iouis Statoris

Porticus Philippi

Aedes Metelli

Aedes Volcani in circo Flaminio

Mimitia vetus

Mimitia Frumentaria

Porticus Corinthia Cn. Octauij, quae prima duplex fuit

Crypta Balbi

Theatrum Balbi capit loca xxx∞ xcv. *Cl. Caesar dedicauit, & appellatur a vicinitate*

Iuppiter Pompeianus

Theatrum Marcelli capit loca xxx ∞. *Vbi erat aliud templum Iani*

Delubrum Cn. Domitij
Carcer C. virorum, alias CLX. virorum
Templum Bruti Callaici
Templum Apollinis
Amphitheatrū Tauri Statilij
Villa publica, vbi primū populi census actus est in campo Martio
Campus Martis
Septa Agrippiana
Aedes Iuturnae ad aquam Virginem
Septa Trigaria
Equiria
Horti Lucullani
Theatrum Lapideum
Fons Scipionum
Templum Neptuni
Sepulchrum Augusti, alias Augustorum
Ciconiae Nixae
Pantheon
Theatrum Pompeij
Basilica Macidij
Basilica Marciani
Templum diui Antonini cū coclide columna, quae est alta pedes CLXXV. habet intus gradus CCVI. & fenestellas LVI
Thermae Hadriani

Thermae Neronianae, quae postea Alexandrinae
Circus Alexandri
Thermae Agrippae
Templum Boni euentus
Thermae Decianae
Aedes Bellonae versus portā Carmentalem
Ante hanc aedem columna index belli inferendi
Porticus Argonautarum
Meleagricum
Isaeum
Aedes Mineruae
Serapeum
Mineruum
Minerua chalcidica
Fortunae equestris vetus
Traiani porticus in campo Martio
Basilica Antoniniana, vbi est prouinciarum memoria
Insula Phelidi, siue Filidis
Vici XXX
Aediculae totidem
Vicomagistri CXX
Curatores II
Denuntiatores II
Insulae III ∞ DCCLXXXVII
Domus CXL
Balineae priuatae LXIIII

Horrea XXII. *alias* XXI
Lacus LXIII
Pistrina XXXII

Regio in ambitu habet pedes XXX *millia* DLX. *alias* XXX *millia* D

REGIO. X. PALATIVM

Vicus Padi
Vicus Curiarum
Vicus Fortunae respicientis
Vicus Salutaris
Vicus Apollinis
Vicus Huiusque diei fort. aed
Roma Quadrata
Aedes Iouis Statoris
Sacellum Larum
Casa Romuli
Viae nouae
Prata Bacchij, vbi fuerunt aedes Vitruuij Fundani
Ara Febris
Templum Fidei
Aedes Martis deum, huic fuit conterminum
Delubrum Sospitae Iunonis
Aedes Consi
Aedes Aij Locutij
Domus Ceioniorum
Delubrum Mineruae
Summa Velia
Iouis Coenatio
Aedes Apollinis, vbi lychni pendebant instar arboris mala ferentis
Aedes deae Viriplacae in Palatio
Aedes Fortunae Vicinae
Bibliothecae II
Aedes Rhamnusiae
Pentapylon Iouis arbitratoris
Domus Augustana
Domus Tiberiana
Sedes Imperij Romani
Auguratorium
Iouis opt. max. colossus alt. p. CCL
Ad Mammaeam, hoc est Diaetae Mammaeae
Ara Palatina
Aedes Iouis Victoris
Domus Dionysij
Domus Q. Catuli
Domus Ciceronis
Velia
Curia Vetus
Delubrum Latonae
Fortuna Respiciens
Septizonium Vetus, alias Seueri

Victoriae Germanicianae
Aedes Diiouis
Lupercal in theatro
Vici octo
Aediculae totidem
Vicomagistri XXVIII *alias* XXIIII
Curatores II
Denuntiatores II
Insulae ∞ DC. *alias* II ∞ DCXLIIII
Domus XXCIX. *alias* LXXXVIII
Balineae priuatae XV. *alias* XXXVI
Lacus LXXX
Horrea XVI. *alias* XLVIII
Pistrina XII. *alias* XX
Regio in ambitu cōtinet pedes XI *millia* DC *alias* XII∞DC

REGIO.XI. CIRCVS. MAXIMVS

Circus Maximus, qui capit loca CCCXXCV ∞ XII. *carceres, alias portas*
Templum Mercuri
Aedes Ditis patris
Aedes Cereris
Aedes Proserpinae
Aedes Veneris opus Fabij Gurgitis
Aedes Portumni P. Aemili olim Sublici
Porta Trigemina
Salinae
Apollo Coelispex
Aedes Portumni
Aedes Herculis Oliuari, alias Hercules Oliuari
Ara maxima
Hercules Triumphalis
Templum Castoris vetus
Aedes Cereris
Aedes Pompeij
Aedes Portumni vetus
Obelisci duo, iacet alter, alter erectus
Aedes Murciae
Aedes Consi subterranea
Forum Olitorium, in eo colūna est Lactaria, ad quam infantes lacte alendos deferunt
Aedes Pietatis in foro Olitorio
Aedes Iunonis Matutae
Velabrum maius
Velabrum minus
Vici octo
Aediculae totidem

Vicomagistri XXXVIII. *alias* XXXII
Curatores II
Denuntiatores II
Insulae ∞ DC. *alias* II ∞ DC
Domus LXXXIX
Balineae priuatae XV
Lacus XV
Horrea XVI
Pistrina XII
Regio in ambitu continet pedes XI ∞ DC. *alias* XI ∞ D

REGIO. XII. PISCINA. PVBLICA

Vicus Veneris almae
Vicus Piscinae publicae
Vicus Dianae
Vicus Ceios
Vicus Triari
Vicus Salientis signi, alias Aquae Salientis
Vicus Laci tecti
Vicus Fortunae Mammosae
Vicus Colasiti pastoris, alias Colapeti
Vicus portae Rudusculanae, alias Randusculanae
Vicus portae Naeuiae
Vicus victoris
Horti Asiniani
Septizonium Seueri
Area Radicaria
Caput viae nouae
Fortunae Mammosae
Isis Antenodora
Aedes Bonae deae Subsaxanae
Signum Delphini
Thermae Antoninianae
Septem domus Parthorum
Campus Lanatarius
Domus Cilonis
Aedes Isidis
Cohortes tres vigilum
Domus Cornifici
Priuata Hadriani
Vici XII
Aediculae totidem
Vico magistri XLVIII
Curatores II
Denuntiatores II
Insulae II *millia* DCLXXXVI
Domus CXXVIII. *alias* CXIIII
Balineae priuatae XLIV
Lacus LXXX
Horrea XXVIII. *alias* XXVI
Pistrina XXV. *alias* XX

Regio in ambitu continet pedes XII *millia*

REGIO. XIII. AVENTINVS

Vicus Fidii, alias Fidei
Vicus Frumentarius
Vicus Trium Viarum
Vicus Caeseti
Vicus Valeri
Vicus Laci miliari
Vicus Fortunae
Vicus Capitis Canteri
Vicus Trium alitum
Vicus Nouus
Vicus Loreti minoris
Vicus Armilustri
Aedes Consi
Aedes Tatij
Vicus Columnae ligneae
Mineruae in Auentino
Vicus Materiarius
Vicus Mundiciei
Vicus Loreti maioris
Aedes Siluani
Aedes Mercurii
Vicus Loreti maioris, ubi erat Vortumnus
Vicus Fortunae dubiae
Armilustrum. Caput
Templum Lunae in Auentino magnum
Templum commune Dianae
Templum, alias aedes Bonae deae in Auentino
Thermae Varianae
Templum Libertatis
Doliolum
Priuata Traiani
Horrea Domitiani Aug
Remuria
Atrium libertatis in Auentino
Mappa aurea
Platanon
Horrea Aniceti
Scalae Gemoniae
Porticus Fabaria, alias Fabraria
Schola Cassii
Templum Iunonis Reginae a Camillo dedicatum captis Veiis
Forum Pistorium
Emporium
Templum Isidis
Cliuus publicus
Aedes Herculis & Siluani
Fons Siluani
Sepulchrum diui Tati
Area publica

Statua Sicciana
Sepulchrum Numae
Area Vaticana
Cohortes ſeptem vigilum
Caput Gorgonis
Templum fortis Fortunae
Area Septimiana
Ianus Septimianus
Hercules Cubans
Campus Bruttianus
Campus Codetanus
Horti Getae
Caſtra Lecticariorum
Hippodromus
Templum Fortunae liberum
Caſtra Vetera

Lucus Publicus
Stadius Publicus
Vici XXII
Aediculae totidem
Vicomagiſtri LXXXVIII
Curatores II
Denuntiatores II
Inſulae III ∞ CD IX
alias CCCC ∞ CCCCV
Domus CL.
Balineae priuatae CLXXXVI
Lacus CXXC
Horrea XXII
Piſtrina XXXII *alias* XXII
Regio in ambitu continet pedes XXXIII ∞ CDXXCIX

Senacula tria, in quibus ſenatus haberi ſolitus ſit
Vnum inter Capitolium & forum, vbi nunc eſt aedes Concordiae, vbi magiſtratus cum ſenioribus deliberant
Alterum ad portam Capenam
Tertium intra aedem Bellonae in circo Flaminio, vbi dabatur ſenatus legatis exterarum nationum, quos in vrbẽ admittere nolebant
Quartum matronarum in Quirinali Antoninus Pius Baßiani Seueri filius fecit
Bibliothecae vndetriginta publicae, ex iis praecipue duae Palatina, & Vlpia
Obeliſci magni ſex
II. *In circo maximo, Maior eſt pedum* CXXXII
Minor pedum LXXXVIII *ſemis*
Vnus in Vaticano pedum LXXII

Sicini, alias Sicimini
Constantiniana
Porcia, a Porcio Catone facta
L. *Paulli vetus*
Argentaria
Opimiana
Aemilia
Fuluia
10 *Mammaea*
Antoniniana

Thermae XVI

Traiani
Titi Caesaris
Agrippae
Syriacae
Commodianae
Seuerianae, alias Varianae
Antoninianae
Alexandrinae
20 *Diocletianae*
Decianae
Constantinianae
Septimianae
Olympiadis
Philippianae
Traianae priuatae
Thermae publicae (*VI*
Iani Quadrifrontes XXX-
30 *per omnes regiones marmoribus incrustati, & adornati insigniis militaribus, & signis*
Duo praecipui ad arcum Fabianum superior, inferiorque

Aquae XXIIII

Appia
Marcia
Virgo
Claudia
Herculea, alias Herculanea
Tepula
Damnata
Traiana
Amnia, alias Annia
Alsia, alias Halsietina, alias Halsientina, quae & Augusta
Caerulea
Iulia
Algentiana
Cimina
Sabatina
Aurelia
Septimiana
Seueriana
Antoniniana
Alexandrina
Anio nouus
Anio vetus
Albudina
Crabra

Viae XXXI

Appia
Latina
Lauicana, alias Labicana
Campana
Praenestina
Tiburtina, vel Gabina
Collatina
Nomentana vel Figulensis, alias Ficulnensis
Salaria
Flaminia
Aemilia
Claudia, alias Clodia
Valeria noua, & vetus
Ostiensis
Laurentina
Ardeatina
Setina
Quinctia
Gallicana
Triumphalis
Patinaria
Cimina
Cornelia
Tiberina
Aurelia
Caßia
Portuensis
Gallia
Laticulensis, alias Ianiculensis
Flauia. &

Traiana
Capitolia II. vetus & nouū
Amphitheatra II
Colosse II
Columnae coclides II
Theatra tria, alias quattuor
Macella II
Ludi sex, alias septē, alias V
Numachiae V. alias sex
Stadia II
Nymphea XII. alias XI. alias XV
Equi aenei inaurati octuaginta quattuor
Equi eburnei CXXIIII. alias nonaginta quattuor
Equi magni viginti tres
Tabulae & signa sine numero
Arcus marmorei XXXVI
Lupanaria XLVI
Latrinae publicae CXLIIII
Coloßi aenei XXXVII
Marmorei LI
Vici CCCCXXIIII
Aediculae totidem
Vicomagistri DCLXXII
Curatores XXIIII
Insulae XLVI *millia* DCII
Domus mill. DCCXXC
Balinea DCCCLVI
Lacus mill. CCCLII

Pistrina CCLIIII
Portae triginta septem
Cohortes praetoriae decem
Cohortes vrbanae sex, alias quattuor
Cohortes vigilum sex, alias septem
Excubitoria XIIII
Vexilla II. communia

Castra Peregrina
Castra Praetoria
Castra Misenatium II
Castra Tabellariorum
Castra Lecticariorum
Castra Victimariorum
Castra Salgamariorum
Castra Salicariorum
Castra equitum singulorũ II

Mensae oleariae LXXIIII ∞ alias XXIIII millia

Lucus XIIII

Vestae Cuperius
Viminei
Loreti minoris
Loreti maioris
Platanorum
Querquetularius
Cuperius Hostiliani, alias Hostilianus
Cuperius scholae Capulatorum
Lucus Mauorti
Vaticanus
Furinarum
Poetilinus
Lunae in Antonino
Lucus Lucinae, vbi Terentum

P. VICTORIS. FINIS

$6

IN. RVTILII. CLAVDII NVMATIANI. V. C ITINERARIA.

Praefatio

E Rutilio Numatiano poeta non ineleganti, immo pro temporum conditione erudito, haud sane multa habeo quae dicam, quum nemo, neque qui ex antiquis, neque qui ex recentioribus de poetis Latinis scripserunt, ne verbum quidem de illo faciant. Quaedam tamen pauca, quae ex eiusdem duobus itinerariis, de quibus nunc dicere institui, quantum ad eius vitam attinet, excipiam. Ipse natus est in Galliis, quod & index libri, & hi versus itinerarij primi indicant, in quibus de se ipso loquitur

At mea dilectis fortuna reuellitur oris
Indigenamque suum Gallica rura vocant

Quum autem per ea tempora ciuitatis Romanae priuilegia per totum Romanum orbem sese extenderēt, cui diu ante ius ciuium Romanorum ab imperatoribus datum fuerat, vt his versibus docet

Religiosa patet peregrinae curia laudi
Nec putat externos quos decet esse suos

Ipse omnibus fere Romanis dignitatibus ab imperatore Honorio Augusto, sub quo vixit, exornatus fuit. Patrem quoque habuit, qui Tusciae consularem egit: ita enim qui ei prouinciae praesidebat appellabatur: quod ipse his versibus, vbi de Pisarum vrbe loquitur, sic refert

Elide deductas suscepit Etruria Pisas
Nominis indicio testificata genus
Hic oblata mihi sancti genitoris imago
Pisani proprio quam posuere foro
Laudibus amißi cogor lacrimare parentis
Fluxerunt madidis gaudia moesta genis
Namque pater quondam Tyrrenis praefuit aruis
Fascibus & senis credita iura dedit

Ipse etiam vt ex libri eius praescriptione liquet, tribunus militum, consul (suffectum intelligas), praefectus praetorio, & vrbi fuit. De anno vero in quo vrbis praefecturam administrauit, qui fuit conditae ∞ CLXIX. Christi vero CDXVII. Honorio Augusto XI. & Fl. Constantio V.C. II. coss. sic mentionē facit

Quamuis sedecies denis & mile perac͡tis
Annus praeterea iam tibi nonus erat

Successorem in praefectura vrbana habuit Venerium Rufum, ad quem hunc duorum itinerariorum librum conscripsit, vt ipse indicat his versibus

Laetior hic nostras crebescit fama per auras
Consilium Romam pene redire fuit
Hic praefecturam sacrae cognoscimus vrbis
Delatam meritis dulcis amice tuis
Optarem verum complecti carmine nomen
Sed quosdam refugit regula dura pedes
Cognomen versu Veneris carißime Rufi
Illo te dudum pagina nostra canit

Quo tempore Stiliconis perfidia imperium occidentale a barbaris, & praecipue Italia a Gothis; & Gallia a Francis, & Burgundionibus vexabantur. Quos ipse euocauerat, quum insidias imp. Honorio Augusto astrueret, filioque suo Euchcrio imperium compara-

re ſtuderet. Quod his verſibus elegantiſsime Rutilius deplorat, vbi de Apennino loquitur

Iam tum multiplici meruit munimine cingi
Sollicitoſque habuit Roma futura deos
Quo magis eſt facinus diri Stiliconis acerbum
Proditor arcani, qui fuit imperij
Romano generi dum nititur eſſe ſuperſtes
Crudelis ſummis miſcuit ima furor
Dumque timet quicquid ſe fecerat ipſe timeri
Immiſit Latiae barbara tela neci
Viſceribus nudis armatum condidit hoſtem
Illatae cladis liberiore dolo
Ipſa ſatellitibus pellitis Roma patebat
Et captiua prius quam caperetur erat
Nec tantum Geticis craſſatus proditor armis
Ante Sibyllinae fata cremauit opis

Hic quum poſt expletum praefecturae tempus, ex vrbe in Galliam ad auitos agros reuerteretur, & ex inde Romam rediret, multorum veterum, vt Iulij Caeſaris qui Hiſpanienſe, Traiani imp. qui Dacicum, Alexandri Seueri Auguſti qui Perſicum, Horatij poetae qui Brūduſinum, Ouidij qui Mileſium, Firmiani qui Africanum itinera ſcripſerunt, itineraria & ipſe duo compoſuit, alterum de itu ex vrbe in Galliam, alterum vero de reditu ex Gallia Romam. Quos idcirco hic adpoſui, quod praeter multa loca ſcitu digna, quae in vtriſque itineribus accurate & egregie deſcripſit; vrbem quoque Romam, quam hoc libro illuſtrandam & ego ſuſcepi, itinere primo, ita ſcite, ornate, elaborate, vere, & prudenter elegantiſsimo, eruditiſsimoque encomio celebrauit, vt nihil ab horum temporū ſcri-

ptore elaboratius & ornatius fieri poſſe exiſtimem. Incipit autem

Exaudi Regina tui pulcherrima mundi
Inter ſidereos Roma recepta polos

Porro autem ex his duobus itinerariis prius perfectũ eſt. Poſterioris finis deſideratur. Liber admodum elegans, quanquam paruus, certe ob variarum rerum cognitionem, quibus refertus eſt, dignus admodum mihi videtur eſſe, vt in hominum manibus aſsidue & lectione verſetur, indignuſque, quod tam diu in tenebris delituerit. Nam & ſi multis annis antea ſemel excuſus fuerit, paulatim tamen omnis eius memoria obliuioni ita tradita erat, perinde ac ſi nunquam fuiſſet. Eum autem & multis librariorum vitio obortis erroribus ſublatis, emendatum, & aliquot verſibus qui in vulgato deerant locupletatum, Gabrielis Faerni viri optimi, doctiſsimi, poetarumque omnium noſtro ſaeculo celeberrimi opera, denuo in lucem dare decreui, non tam ipſius Numatiani immortalitati, quam antiquitatis ſtudioſorum vtilitati & commodis conſulturus

RVTILII.CLAVDII.NVMATIANI GALLI.VIRI.CONSVLARIS PRAEFECTORII.VRBIS.TRIBVNI MILITVM.PRAEFECTI PRAETORIO

LIBER.PRIMVS

CVI.TITVLVS.ITINERARIVM AD.VENERIVM.RVFVM

Elocem potius reditum mirabere lector
Tam cito Romuleis posse carere bonis
Quid longum toto Romam venerantibus aeuo?
Nil vnquam longum est, quod sine fine placet
O quantum & quoties possem numerare beatos
Nasci felici qui meruere solo
Qui Romanorum procerum generosa propago
Ingenitum cumulant vrbis honore decus
Semina virtutum demissa & tradita coelo
Non potuere aliis dignius esse locis
Felices etiam qui proxima munera primis
Sortiti Latias obtinuere domos
Religiosa patet peregrinae curia laudi
Nec putat externos quos decet esse suos
Ordinis imperio, collegarumque fruuntur
Et partem genij, quem venerantur, habent

Quale per aetherios mundani verticis axes
Connubium summi credimus esse dei
At mea dilectis fortuna reuellitur oris
Indigenamque suum Gallica rura vocant
Illa quidem longis nimium deformia bellis
Sed quam grata minus, tam miseranda magis
Securos leuius crimen contemnere ciues
Priuatam repetunt publica damna fidem
Praesentes lacrimas tectis debemus auitis
Prodest admonitus saepe dolore labor
Nec fas vlterius longas nescire ruinas
Quas mora suspensae multiplicauit opis
Iam tempus laceris post longa incendia fundis
Vel pastorales aedificare casas
Ipsi quinetiam fontes si mittere vocem
Ipsaque si possent arbuta nostra loqui
Cessantem iustis poterant vrgere querelis
Et desideriis reddere vela meis
Iam iam laxatis carae complexibus vrbis
Vincimur, & serum vix toleramus iter
Electum pelagus, quoniam terrena viarum
Plana madent fluuiis, cautibus alta rigent
Postquam Tuscus ager, postquamque Aurelius ager
Perpessus Geticas ense vel igne manus
Non siluas domibus, non flumina ponte coercet
Incerto satius credere vela mari
Crebra reliquendis infigimus oscula portis
Inuiti superant limina sacra pedes
Oramus veniam lacrimis, & laude litamus
In quantum fletus currere verba sinit
Exaudi regina tui pulcherrima mundi
Inter sidereos Roma recepta polos

Exaudi genetrix hominum, genetrixque deorum
Non procul a coelo per tua templa sumus
Te canimus, semperque, sinent dum fata, canemus
Sospes nemo potest, immemor esse tui
Obruerint citius scelerata obliuia Solem
Quam tuus ex nostro corde recedat honos
Nam Solis radiis aequalia munera tendis
Qua circunfusus fluctuat Oceanus
Voluitur ipse tibi, qui continet omnia, Phoebus
Eque tuis ortus, in tua condit equos
Te non flammigeris Libye tardauit harenis
Non armata suo reppulit Vrsa gelu
Quantum vitalis natura tetendit in axes
Tantum virtuti peruia terra tuae
Fecisti patriam diuersis gentibus vnam
Profuit iniustis te dominante capi
Dumque offers victis proprij consortia iuris
Vrbem fecisti quod prius orbis erat
Auctorem generis Venerem, Martemque fatemur
Aeneadum matrem, Romulidumque patrem
Mitigat armatas victrix clementia vires
Conuenit in mores nomen vtrunque tuos
Hinc tibi certandi bona, parcendique voluptas
Quos timuit superat, quos superauit amat
Inuentrix oleae colitur, vinique repertor
Et qui primus humo pressit aratra puer
Aras Paeoniam meruit medicina per artem
Fretus & Alcides nobilitate deus
Tu quoque legiferis mundum complexa triumphis
Foedere communi viuere cuncta facis
Te dea te celebrat Romanus vbique recessus
Pacificoque gerit libera colla iugo

Omnia perpetuos quae seruant sidera motus
Nullum viderunt pulchrius imperium
Quid simile Assyriis connectere contigit arma
Medi finitimos cum domuere suos?
Magni Parthorum reges, Macedumque tyranni
Mutua per varias iura dedere vices
Nec tibi nascenti plures animaeque manusque
Sed plus consilii, iudiciique fuit
Iustis bellorum caussis, nec pace superba.
Nobilis ad summas gloria venit opes
Quod regnas minus est, quam quod regnare mereris.
Excedis factis grandia fata tuis
Percensere labor densis decora alta trophaeis,
Vt si quis stellas pernumerare velit
Confunduntque vagos delubra micantia visus
Ipsos crediderim sic habitare deos
Quid loquar aerio pendentes fornice riuos?
Qua vix imbriferas tolleret Iris aquas
Hos potius dicas creuisse in sidera montes
Tale gigantaeum Graecia laudat opus
Intercepta tuis conduntur flumina muris.
Consumunt totos celsa lauacra lacus
Nec minus & propriis celebrantur roscida venis
Totaque natiuo moenia fonte sonant
Frigidus aestiuas hinc temperat halitus auras
Innocuamque leuat purior vnda sitim
Nempe tibi subitus calidarum gurges aquarum
Rupit Tarpeias hoste premente vias
Si foret aeternus, casum fortasse putarem
Auxilio fluxit qui rediturus erat
Quid loquar inclusas inter laquearia siluas?
Vernula qua vario carmine ludit auis

Vere tuo nunquam mulceri desinit annus
Deliciasque tuas victa tuetur hiemps
Erige crinales lauros, seniumque sacrati
Verticis in virides Roma recinge comas
Aurea turrigero radient diademata cono
Perpetuosque ignes aureus vmbo vomat
Abscondat tristem deleta iniuria casum
Contemptus solidet vulnera clausa dolor
Aduersus Solem ne vis sperare secunda
Exemplo coeli ditia damna subis
Astrorum flammae renouant occasibus ortus
Lunam finiri cernis vt incipiat
Victoris Breni non distulit Allia Poenum
Samnis seruitio foedera saeua luit
Post multas Pyrrhum clades superata fugasti
Fleuit successus Hannibal ipse suos
Quae mergi nequeunt, nixu maiore resurgunt
Exiliuntque imis altius alta vadis
Vtque nouas vires fax inclinata resumit
Clarior ex humili sorte superna petis
Porrige victuras Romana in saecula leges
Solaque fatales non vereare colos
Quamuis sedecies denis & mille peractis
Annus praeterea iam tibi nonus erat
Quae restant nullis obnoxia tempora metis
Dum stabunt terrae, dum polus astra feret
Illud te reparat quod cetera regna resoluit
Ordo renascendi est crescere posse malis
Ergo age sacrilegae tandem cadat hostia gentis
Submittant trepidi perfida colla Getae
Ditia pacatae dent vectigalia terrae
Impleat Augustos barbara praeda sinus

Aeternum tibi Rhenus aret; tibi Nilus inundet
Altricemque suam fertilis orbis alat
Quin & foecundas tibi conferat Africa messes
Sole suo diues, sed magis imbre tuo
Interea Latiis consurgant horrea sulcis
Pinguiaque hesperio nectare praela fluant
Ipse triumphali redimitus arundine Tibris
Romuleis famulas ossibus aptet aquas
Atque opulenta tibi placidis commercia ripis
Deuehat hinc ruris, subuehat inde maris
Pande precor gemino placatum Castore pontum
Temperet aequoream dux Cytheraea viam
Si non displicui regerem cum iura Quirini
Si colui sanctos, consuluique patres
Nam quod nulla meum strinxerunt crimina ferrum
Non sit praefecti gloria, sed populi
Siue datur patriis vitam componere terris
Siue oculis vnquam restituere meis
Fortunatus agam, votoque beatior omni
Semper digneris si meminisse mei
His dictis iter arripimus, comitantur amici
Non possum sicca dicere luce vale
Iamque aliis Romam redeuntibus haeret eunti
Rufius Albini gloria viua patris
Qui Volusi antiquo deriuat stemmate nomen
Et reges Rutulos teste Marone refert
Huius facundae commissa palatia linguae
Primaeuus meruit principis ore loqui
Rexerat ante puer populos pro consule Poenos
Aequalis Tyriis terror, amorque fuit
Sedula promisit summos imitatio fasces
Si fas est meritis fidere, consul erit

Inuitum tristis tandem remeare coegi
Corpore diuiso mens tamen vna fuit
Tum demum ad naues gradior, qua fronte bicorni
Diuiduus Tiberis dexteriora secat
Laeuus inacceßis fluuius vitatur harenis
Hospitis Aeneae gloria sola manet
Et iam nocturnis spatium laxauerat horis
Phoebus chelarum pallidiore polo
Cunctamur tentare solum, portuque sedemus
Nec piget oppositis otia ferre moris
Occidua infido dum sacuit gurgite Plias
Dumque procellosi temporis ira cadit
Respectare iuuat vicinam saepius vrbem
Et montes visu deficiente sequi
Quaque duces oculi grata regione fruuntur
Dum se quod cupiunt, cernere posse putant
Nec locus ille mihi cognoscitur indice fumo
Qui dominas arces & caput orbis habet
Quanquam signa leuis fumi commendat Homerus
Dilecto quotiens surgit in astra solo
Sed caoli plaga candidior, tractusque serenus
Signat septenis culmina clara iugis
Illic perpetui soles, atque ipse videtur
Quem sibi Roma facit, purior esse dies
Saepius attonitae resonant Circensibus aures
Nuntiat accensus plena theatra fauor
Pulsato notae redduntur ad aethera voces
Vel quia perueniunt, vel quia fingit amor
Explorata fides pelagi terquinque diebus
Dum melior Lunae fideret aura nouae
Tum discessurus studiis, vrbique remitto
Palladium generis spemque, decusque mei

Facundus iuuenis Gallorum nuper ab aruis
Missus Romani discere iura fori
Ille meae secum dulcissima vincula cunnae
Filius affectu, stirpe propinquus habet
Cuius Aremoricas pater Exuperantius oras
Nunc postliminium pacis amore docet
Leges restituit, libertatemque reducit
Et seruos famulis non sinit esse suis
Soluimus aurorae dubio quo tempore primum
Agnosci patitur redditus arua color
Progredimur paruis per littora proxima cymbis
Quarum perfugio crebra pateret humus
Aestiuos penetrent oneraria carbasa fluctus
Tutior autumnus mobilitate fugae
Alsia praelegitur tellus, Pyrgique recedunt
Nunc villae grandes, oppida parua prius
Iam Cerretanos demonstrat nauita fines
Aeuo deposuit nomen Agylla vetus
Stringimus & fluctu & tempore castrum
Index semiruti porta vetusta loci
Praesidet exigui formatus imagine saxi
Qui pastorali nomina fronte gerit
Multa licet priscum nomen deleuerit aetas
Hoc Inui castrum fama fuisse putat
Seu Pan Tyrrenis mutauit Maenala siluis
Siue sinus patrios incola Faunus init
Dum renouat largo mortalia semina foetu
Fingitur in Venerem pronior esse deus
Ad Centumcellas forti deflexiмus austro
Tranquilla puppes in statione sedent
Molibus aequoreum concluditur amphitheatrum
Angustosque aditus insula facta tegit

Attollit geminas turres, bifidoque meatu
Faucibus arctatis pandit vtrumque latus
Nec poſuiſſe ſatis laxo naualia portu
Ne vaga vel tutas ventilet aura rates
Interior medias ſinus inuitatus in aedes
Inſtabilem fixis aera neſcit aquis
Qualis in Euboicis captiua natantibus vnda
Suſtinet alterno brachia lenta ſono
Noſſe iuuat Tauri dictas de nomine thermas
Nec mora difficilis milibus ire tribus
Non illic guſtu latices vitiantur amaro
Lymphaque fumifico ſulphure tincta calet
Purus odor, molliſque ſapor dubitare labantem
Cogit qua melius parte petantur aquae
Credere ſi dignum famae, flagrantia taurus
Inueſtigato fonte lauacra dedit
Vt ſolet excuſſis pugnam praeludere glebis
Stipite cum rigido cornua prona terit
Siue deus faciem mentitus, & ora iuuenci
Noluit ardentis dona latere ſoli
Qualis Agenorei rapturus gaudia furti
Per freta virgineum ſollicitauit onus
Ardua non ſolos deceant miracula Graios
Auctorem pecudem fons Heliconis habet
Elicitas ſimili credamus origine nymphas
Muſarum latices vngula fodit equi
Haec quoque Pieriis ſpiracula comparat antris
Carmine Meſſallae nobilitatus ager
Intrantemque caput, diſcedentemque moratur
Poſtibus affixum dulce poema ſacris
Hic eſt qui primo ſeriem de conſule ducit
Vſque ad Publicolas ſi redeamus auos

Hic &

Hic & praefecti nutu praetoria rexit
Sed menti & linguae gloria maior inest
Hic docuit qualem poscat facundia sedem
Vt bonus esse velit, quisque disertus erit
Roscida puniceo fulsere crepuscula caelo
Pandimus obliquo lintea flexa sinu
Paulisper littus fugimus Munione vadosum
Suspecto trepidant hostia parua solo
Inde Grauiscarum fastigia rara videmus
Quas premit aestiuae saepe paludis odor
Sed nemorosa viret densis vicinia lucis
Pineaque extremis fluctuat vmbra fretis
Cernimus antiquas nullo custode ruinas
Et desolatae moenia foeda Cosae
Ridiculam cladis pudet inter seria caussam
Promere, sed risum dissimulare piget
Dicuntur ciues quondam migrare coacti
Muribus infestos deseruisse lares
Credere maluerim Pygmeae damna cohortis
Et coniuratas in sua bella grues
Haud procul hinc petitur signatus ab Hercule portus
Vergentem sequitur mollior aura diem
Inter castrorum vestigia sermo retexit
Sardoam Lepido praecipitante fugam
Littore nanque Cosae cognatos depulit hostes
Virtutem Catuli Roma secuta ducis
Ille tamen Lepidus peior, ciuilibus armis
Qui gessit sociis impia bella tribus
Qui libertatem Mutinensi Marte receptam
Obruit auxiliis vrbe pauente nouis
Insidias paci moliri tertius ausus
Tristibus excepit congrua fata reis

Quartus Caesareo dum vult irrepere regno
Incesti poenam soluit adulterij
Nunc quoque, sed melius, de nostris fama queretur
Iudex posteritas semina dira notet
Nominibus certos credam decurrere mores
Moribus an potius nomina certa dari?
Quidquid id est mirus Latiis annalibus ordo
Quod Lepidum toties recidit ense malum
Necdum deceßis pelago permittitur vmbris
Natus vicino vortice ventus adest
Tenditur in medias mons Argentarius vndas
Ancipitique iugo caerula curua premit
Transuersos colles bis ternis milibus artat
Circuitu ponti terduodena patet
Qualis per geminos fluctus Ephyreius Isthmos
Ionias bimari littore findit aquas
Vix circumuehimur sparsae dispendia rupis
Nec sinuosa graui cura labore caret
Mutantur totiens vario spiramina flexu
Quae non profuerant vela, repente nocent
Eminus Igilij siluosa cacumina miror
Quam fraudare nefas laudis honore suae
Haec proprios nuper tutata est insula saltus
Siue loci ingenio, seu domini genio
Gurgite cum modico victricibus obstitit armis
Tanquam longinquo dissociata mari
Haec multos lacera suscepit ab vrbe fugatos
Hic feßis posito certa timore salus
Plurima terreno populauerat aequora bello
Contra naturam classe timendus eques
Vnum mira fides vario discrimine portum
Tam prope Romanis, tam procul esse Getis

Tangimus Vmbronem, non est ignobile flumen
Quod tuto trepidas excipit ore rates
Tam facilis pronis semper patet alueus vndis
In pontum quotiens saeua procella ruit
Hic ego tranquillae volui succedere ripae
Sed nautas auidos longius ire, sequor
Sic festinantem ventusque, diesque reliquit
Nec proferre pedem, nec reuocare licet
Littorea noctis requiem metamur arena
Dat vespertinos myrtea silua focos
Paruula subiectis facimus tentoria remis
Transuersus subito culmine contus erat
Lux aderat, tonsis progressi stare videmur
Sed cursum, prorae terra relicta, probat
Occurrit chalybum memorabilis Ilua metallis
Qua nihil vberius Norica gleba tulit
Non Biturix largo potior strictura camino
Nec quae Sardonio cespite massa fluit
Plus confert populis ferri foecunda creatrix
Quam Tartessiaci glarea fulua Tagi
Materies vitiis aurum letale parandis
Auri caecus amor ducit in omne nefas
Aurea legitimas expugnant munera taedas
Virgineosque sinus aureus imber emit
Auro victa fides munitas decipit vrbes
Auri flagitiis ambitus ipse furit
At contra ferro squalentia rura coluntur
Ferro viuendi prima reperta via est
Saecula semideum ferrati nescia Martis
Ferro crudeles sustinuere feras
Humanis manibus non sufficit vsus inermis
Si non sint aliae ferrea tela manus

His mecum pigri solabar taedia venti
 Dum resonat variis vile celeuma modis
Lassatum cohibet vicina Faleria cursum
 Quamquam vix medium Phoebus haberet iter
Et tum forte hilares per compita rustica fagi
 Mulcebant sacris pectora fessa iocis
Illo quippe die tandem renouatus Osyris
 Excitat in fruges germina laeta nouas
Egreßi, villam petimus, lutoque vagamur
 Stagna placent septo deliciosa vado
Ludere lasciuos inter viuaria pisces
 Gurgitis inclusi laxior vnda sinit
Sed male pensauit requiem stationis amoenae
 Hospite conductor durior Antiphatae
Namque loci querulus curam Iudaeus agebat
 Humanis animal dissociale cibis
Vexatos frutices, pulsatas imputat algas
 Damnaque libatae grandia clamat aquae
Reddimus obscoenae conuicia debita genti
 Quae genitale caput propudiosa metit
Radix stultitiae, cui frigida sabbata cordi
 Sed cor frigidius religione sua est
Septima quaeque dies turpi damnata veterno
 Tamquam lassati mollis imago dei
Cetera mendacis deliramenta catastae
 Nec pueros omnes credere posse reor
Atque vtinam numquam Iudaea subacta fuisset
 Pompeij bellis, imperioque Titi
Latius excisae pestis contagia serpunt
 Victoresque suos natio victa premit
Aduersus surgit Boreas, sed nos quoque remis
 Surgere certamus, cum tegit astra dies

Proxima securum reserat Populonia littus
Qua naturalem ducit in arua sinum
Non illic positas extollit in aethera moles
Lumine nocturno conspicienda Pharos
Sed speculum validae rupis sortita vetustas
Qua fluctus domitos arduus vrget apex
Castellum geminos hominum fraudauit in vsus
Praesidium terris, indiciumque fretis
Agnosci nequeunt aeui monumenta prioris
Grandia consumpsit moenia tempus edax
Sola manent interceptis vestigia muris
Ruderibus latis tecta sepulta iacent
Non indignemur mortalia corpora solui
Cernimus exemplis oppida posse mori
Laetior hic nostras crebescit fama per aures
Consilium Romam paene redire fuit
Hic praefecturam sacrae cognoscimus vrbis
Delatam meritis dulcis amice tuis
Optarem verum complecti carmine nomen
Sed quosdam refugit regula dura pedes :
Cognomen versu Veneris carissime Rufi
Illo te dudum pagina nostra canit
Festa dies, pridemque meos dignata penates
Poste coronato vota secunda colat
Exornent virides communia gaudia rami
Prouecta est animae portio magna meae
Sic mihi sic potius placeat geminata potestas
Per quem malueram rursus honore fruar
Currere curamus velis Aquilone reuerso
Cumprimum roseo fulsit Eous equo
Incipit obscuros ostendere Corsica montes
Nubiferumque caput concolor vmbra leuat

Sic dubitanda solet gracili Vanescere cornu
Defeßisque oculis Luna reperta latet
Haec ponti breuitas auxit mendacia famae
Armentale ferunt quippe natasse pecus
Tempore Cyrnaeas quo primum Venit in oras
Forte secuta Vagum femina Corsa bouem
Processu pelagi iam se Capraria tollit
Squalet lucifugis insula plena Viris
Ipsi se monachos graio cognomine dicunt
Quod soli nullo Viuere teste Volunt
Munera fortunae metuunt, dum damna Verentur
Quisquam sponte miser, ne miser esse queat?
Quae nam peruersi rabies tam stulta cerebri
Dum mala formides, nec bona posse pati?
Siue suas repetunt ex fato ergastula poenas
Tristia seu nigro Viscera felle tument
Sic nimiae bilis morbum aßignauit Homerus
Bellerophontaeis sollicitudinibus
Nam iuueni offenso saeui post tela doloris
Dicitur humanum displicuisse genus
In Volaterranum Vero Vada nomine tractum
Ingressus dubij tramitis alta lego
Despectat prorae custos, clauumque sequentem
Dirigit, & puppim Voce monente regit
Incertas gemina discriminat arbore fauces
Defixasque offert limes Vterque sudes
Illis proceras mos est adnectere lauros
Conspicuas ramis, & fruticante coma
Vt praebente algam densi Symplegade limi
Seruet inoffensas semita clara notas
Illic me rapidus consistere corus adegit
Qualis siluarum frangere lustra solet

Vix tuti domibus saenos tolerauimus imbres
Albini patuit proxima villa mei
Namque meus quem Roma meo subiunxit honori
Per quem iura meae continuata togae
Non expectatos pensauit laudibus annos
Vitae flore puer, sed grauitate senex
Mutua germanos iunxit reuerentia mores
Et fauor alternis creuit amicitiis
Praetulit ille meas, cum vincere posset, habenas
Praedecessoris maior amore fuit
Subiectas villae vacat aspectare salinas
Namque hoc censetur nomine salsa palus
Qua mare terrenis decliue canalibus intrat
Multifidosque lacus paruula fossa rigat
Ast vbi flagrantes admouit Sirius ignes
Cum pallent herbae, cum sitit omnis ager
Cum cataractarum claustris excluditur aequor
Vt fixos latices horrida duret humus
Concipiunt acrem natiua coagula Phoebum
Et grauis aestiuo crusta calore coit
Haud aliter quam cum glacie riget horridus Ister
Grandiaque adstricto flumine plaustra vehit
Rimetur solitas natura expendere caussas
Inque pari dispar fomite quaerat opus
Iuncta fluenta gelu conspecto Sole liquescunt
Et rursus liquidae Sole gelantur aquae
O quam saepe malis generatur origo bonorum
Tempestas dulcem fecit amara moram
Victorinus enim nostrae pars maxima mentis
Congressu expleuit mutua vota suo
Errantem Tuscis considere compulit agris
Excolere externos capta Tolosa lares

Nec tantum duris nituit sapientia rebus
Pectora non alio prosperiora tulit.
Conscius Oceanus virtutum, conscia Thule
Et quicumque ferox arua Britannus arat
Qua praefectorum vicibus frenata potestas
Perpetuum magni fenus amoris habet
Extremum pars illa quidem discessit in orbem
Sed tanquam medio rector in orbe fuit
Plus palmae est, illos inter voluisse placere
Inter quos minor est displicuisse pudor
Illustris nuper sacrae comes additus aulae
Contempsit summos ruris amore gradus
Hunc ego complexus, ventorum aduersa fefelli
Dum videor patriae iam mihi parte frui
Lutea protulerat sudos aurora iugales
Antennas tendi littoris vnda iubet
Inconcussa vehit tranquillus aplustria flatus
Mollia securo vela rudente tremunt
Assurgit ponti medio circumflua Gorgon
Inter Pisanum, Cyrnaicumque latus
Aduersus scopulos damni monumenta recentis
Perditus hic vino funere ciuis erat
Noster enim nuper iuuenis maioribus amplis
Nec censu inferior, coniugioue minor
Impulsus furiis homines, diuosque reliquit
Et turpem latebram credulus exul agit
Infelix putat illuuie caelestia pasci
Seque premit laesis saeuior ipse deis
Num rogo deterior Circaeis secta venenis?
Tunc mutabantur corpora, nunc animi
Inde Trituritam petimus, sic villa vocatur
Quae latet expulsis insula paene fretis

Namque manu iunctis procedit in aequora saxis
Quique domum posuit, condidit ante solum
Contiguum stupui portum, quem fama frequentat
Pisarum emporio, diuitiisque maris
Mira loci facies pelago pulsatur aperto
Inque omnes ventos littora nuda patent
Non vllus tegitur per brachia tuta recessus
Aeolias posit qui prohibere minas
Sed procera suo praetexitur alga profundo
Molliter offensae non nocitura rati
Et tamen insanas cedendo interrigat vndas
Nec sinit ex alto grande volumen agi
Tempora nauigij clarus reparauerat Eurus
Sed mihi Protadium visere cura fuit
Quem qui forte velit certis cognoscere signis
Virtutis speciem corde vidente petat
Nec magis efficiet similem pictura colorem
Quam quae de meritis mista figura venit
Aspicienda procul certo prudentia vultu
Formaque iustitiae suspicienda micat
Sit fortasse minus si laudet Gallia ciuem
Testis Roma sui praesulis esse potest
Substituit patriis mediocres Vmbria sedes
Virtus fortunam fecit vtramque parem
Mens inuicta viri pro magnis parua tuetur
Pro paruis animo magna fuere suo
Exiguus regum rectores cespes habebat
Et Cincinnatos iugera pauca dabant
Haec etiam nobis non inferiora feruntur
Vomere Serrani, Fabriciique foco
Puppibus ergo meis fida in statione locatis
Ipse vehor Pisas qua solet ire pedes

Praebet equos, offert etiam carpenta tribunus
Ex commilitio carus & ipse mihi
Officiis regerem cum regia tecta magister
Armigerasque Pij principis excubias
Alpheae veterem contemplor originis vrbem
Quam cingunt geminis Arnus & Ausur aquis
Conum pyramidis coeuntia flumina ducunt
Intratur modico frons patefacta solo
Sed proprium retinet communi in gurgite nomen
Et pontum solus scilicet Arnus adit
Ante diu quam Troiugenas fortuna penates
Laurentinorum regibus insereret
Elide deductas suscepit Etruria Pisas
Nominis indicio testificata genus
Hic oblata mihi sancti genitoris imago
Pisani proprio quam posuere foro
Laudibus amissi cogor lacrimare parentis
Fluxerunt madidis gaudia maesta genis
Nanque pater quondam Tyrrenis praefuit aruis
Fascibus & senis credita iura dedit
Narrabat, memini, multos emensus honores
Tuscorum regimen plus placuisse sibi
Nam neque opum curam, quamuis si magna, sacrarum
Nec ius quaesturae grata fuisse magis
Ipsam, si fas est, postponere praefecturam
Pronior in Tuscos non dubitabat amor
Nec fallebatur, tam carus & ipse probatis
Aeternas grates mutua cura canit
Constantemque sibi pariter, mitemque fuisse
Insinuant natis qui meminere senes
Ipsum me gradibus non degenerasse parentis
Gaudent, & duplici sedulitate fouent

Haec eadem cum Flaminiae regionibus item
Splendoris patrij saepe reperta fides
Famam Lachanij veneratur nominis instar
Inter turrigenas Lydia tota suos
Grata bonis priscos retinet prouincia mores
Dignaque rectores semper habere bonos
Qualis nunc Decius Lucilli nobile pignus
Per Coryti populos arua beata regit
Nec mirum magni si redditus indole nati
Foelix tam simili posteritate pater
Huius vulnificis satyra ludente camoenis
Nec Turnus potior, nec Iuuenalis erit
Instituit veterem censoria lima pudorem
Dumque malos carpit, praecipit esse bonos
Non olim sacri iustissimus arbiter auri
Circunsistentes reppulit Harpyias
Harpyias quarum decerpitur vnguibus orbis
Quae pede glutineo quod tetigere trahunt
Quae luscum faciunt Argum, quae Lyncea caecum
Inter custodes publica furta volant
Sed non Lucillum Briareia praeda fefellit
Totque simul manibus restitit vna manus
Iamque Trituritam Pisaea ex vrbe reuersus
Aptabam nitido pendula vela noto
Cum subitis tectus nimbis insorduit aether
Sparserunt radios nubila rupta vagos
Substitimus. Quis enim sub tempestate maligna
Insaniturus audeat ire fretis?
Otia vicinis terimus naualia siluis
Sectandisque iuuat membra mouere feris
Instrumenta parat venandi villicus hospes
Atque olidum doctas nosse cubile canes

Funditur insidiis, & rara fraude plagarum
Terribilisque cadit fulmine dentis aper
Quem Meleagraei vereantur adire lacerti
Qui laxat nodos Amphitryoniadae
Tum responsuros persultat bucina colles
Fitque reportando carmine praeda leuis
Interea madidis non desinit Africus alis
Continuos picea nube negare dies
Iam matutinis Hyades occasibus vdae
Iam latet hiberno conditus imbre lepus
Exiguum radiis, sed magnis fluctibus astrum
Quo madidam nullus nauita linquit humum
Namque procelloso subiungitur Orioni
Aestiferumque canem roscida praeda fugit
Vidimus excitis pontum flauescere arenis
Atque eructato vortice rura tegi
Qualiter oceanus mediis infunditur agris
Destituenda vago cum premit arua salo
Siue alio refluus nostro colliditur orbe
Siue coruscasuis sidera pascit aquis

FINIS ITINERARII PRIMI

RVTILII . CLAVDII NVMATIANI . GALLI V.C. DE.REDITV.SVO ITINERARII

LIBER. SECVNDVS

AD . VENERIVM RVFVM

ONDVM longus erat, nec multa volumina paſſus
Iure ſuo poterat longior eſſe liber
Taedia continuo timuit ceſſura labori
Sumere ne lector iuge paueret opus
Saepe cibis affert ſerus faſtidia finis
Gratior eſt, modicis hauſtibus vnda, ſiti
Interualla viae feſsis praeſtare videtur
Qui notat inſcriptus milia crebra lapis
Partimur trepidum per opuſcula bina rumorem
Quem ſatius fuerat ſuſtinuiſſe ſemel
Tandem nimboſa maris obſidione ſolutis
Piſano portu contigit alta ſequi
Adridet placidum radiis criſpantibus aequor
Et ſulcata leui murmurat vnda ſono
Incipiunt Apennini deuexa videri
Qua fremit aerio monte repulſa Thetis
Italiam rerum dominam qui cingere viſu
Et totam pariter cernere mente velit

Inueniet quernae similem procedere frondi
Artatam laterum conueniente sinu
Milia per longum decies centena teruntur
A Ligurum terris ad freta Sicaniae
In latum variis damnosa anfractibus intrat
Tyrreni rabies, Hadriacique sali
Qua tamen est iuncti maris angustissima tellus
Triginta & centum milia sola patet
Diuersas medius mons obliquatur in vndas
Qua fert atque refert Phoebus vterque diem
Vrget Dalmaticos eoo vertice fluctus
Caerulaque occiduis frangit Etrusca iugis
Si factum certa mundum ratione fatemur
Consiliumque dei machina tanta fuit
Excubiis Latiis praetexuit Apenninum
Claustraque montanis vix adeunda viis
Inuidiam timuit natura, parumque putauit
Arctois alpes opposuisse minis
Sicut vallauit multis vitalia membris
Nec semel inclusit quae praetiosa tulit
Iam tum multiplici meruit munimine cingi
Sollicitosque habuit Roma futura deos
Quo magis est facinus diri Stiliconis acerbum
Proditor arcani qui fuit imperij
Romano generi dum nititur esse superstes
Crudelis summis miscuit ima furor
Dumque timet quiquid se fecerat ipse timeri
Immisit Latiae barbara tela neci
Visceribus nudis armatum condidit hostem
Illatae cladis liberiore dolo
Ipsa satellitibus pellitis Roma patebat
Et captiua priusquam caperetur erat

Nec tantum Geticis craſſatus proditor armis
Ante Sibyllinae fata cremauit opis
Odimus Althaeam conſumpti funere torris
Niſaeum crimen flere putantur aues
At Stilico aeterni fatalia pignora regni
Et plenas voluit praecipitare colos
Omnia tartarei ceſſent tormenta Neronis
Conſumat ſtygias triſtior vmbra faces
Hic immortalem, mortalem perculit ille
Hic mundi matrem perculit, ille ſuam
Sed deuerticulo fuimus fortaſſe loquaces
Carmine propoſito iam repetamus iter
Aduehimur celeri candentia moenia lapſu
Nominis eſt auctor Sole coruſca ſoror
Indigenis ſuperat ridentia lilia ſaxis
Et laeui radiat picta nitore ſilex
Diues marmoribus tellus, quae luce coloris
Prouocat intactas luxurioſa niues

RELIQVA.DESIDERANTVR

LectoriS

RBIS Romae, hoc eſt regionum, aedificiorumque deſcriptione breuiſſime & accurate abſoluta, nunc reliquum videtur eſſe, vt eius interpretationem, quam inſigni commentario edidi, ſtudeam publicare, in qua omnia quae ſingulis regionibus a me, P. Victore, & Sex. Rufo digeſta ſunt, veterum auctorum locis citatis,

diligenter ſunt examinata. Quod quam primum me factūrum omnino polliceor, ſi primos hos labores meos gratos fuiſſe cognouero. Nō enim futuros exiſtimo, qui laborem hunc meū facile improbaturi ſint, quod de iis mihi diſputare conſtituerim, in quibus multi noſtra vel patrum memoria, ſumma cum ingenij & doctrinae laude verſati ſunt. Quod &ſi haud inficias eam, illud tamē mihi etiam concedi velim, haec ipſa quae ante ex obſcuriſsimis paulo certe clariora reddita ſunt, poſſe etiam aſsiduis & nouis hominum laboribus longe clariſsima & illuſtriſsima reddi. Quātum enim in his quae antequā XIIII. vrbis regiones attigerim, deſcripſi, praeceteris praeſtiterim, facile omnes diiudicare poſſunt; quae etiam fidem reliquis facere queūt, an haec ipſa nouis quibuſdam & accuratioribus hominū lucubrationibus melioreſcere poſſint. Sexcenta enim loca, aut reſtitui, aut in melius mutari poſſe opinor. Sed haec latius alias. Vrbe igitur quāta breuitate potui ornata, nūc quod pollicitus ſum ſecundum librum aggrediar, inquo praeclariora Romanae ciuitatis inſtituta eadem propemodum ratione, qua ſuperiora, aperire, & illuſtrare pro mea virili conabor. Vale

INDEX CERTVS.

B

Comitium

E

L

O

FINIS.